

ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ В УКРАЇНІ

КНИГА ПЕРША

Київ – 2007

ББК 67.9(4УКР)310
Т66

Методичний посібник видано в межах проекту "Покращення доступу сільського населення до правосуддя", що впроваджується в партнерстві Творчим центром ТЦК та Інститутом громадянського суспільства за фінансової підтримки Європейського Союзу.

За редакцією Голови Третейської палати України, заслуженого юриста України *В. П. Самохвалова* та народного депутата України 1-го скликання *А. Ф. Ткачука*

Т66 Третейські суди в Україні / Ю. А. Михальський, В. П. Самохвалов, В. І. Рижий та ін.; За ред. В. П. Самохвалова, А. Ф. Ткачука. – К.: [Ін-т громадян. сусп-ва: ТОВ „ІКЦ Леста“], 2007. – 184 с. – (Покращення доступу сільського населення до правосуддя. Проект; Кн. І).

ISBN 978-966-7672-51-5

Видання містить статті щодо третейських судів та здійснюваного ними судочинства. Зокрема тут висвітлено історичні засади третейського судочинства, його місце в судочинстві України, порядок утворення і державної реєстрації третейських судів, процедуру розгляду справ, виконання рішень тощо. Окрему увагу приділено питанню третейського вирішення спорів в аграрній сфері. Розраховане на широке коло читачів.

ББК 67.9(4УКР)310+67.310

© Творчий центр “Каунтерпарт”, 2007

© Інститут громадянського суспільства, 2007

ВСТУП

Важливими передумовами становлення в Україні демократичної, соціальної, правової держави є забезпечення ефективного механізму захисту прав людини і громадянина, реалізації права на правосуддя, утвердження об'єктивності, законності та справедливості як принципів формування громадянського суспільства. Саме тому в умовах реформування основних сфер соціального життя, окремих соціальних інститутів чільне місце відводиться функціонуванню інституту третейського суддівства – недержавному незалежному органу цивільної юрисдикції.

Як відомо, третейський суд є однією з давніх і перевірених форм вирішення спорів, причому виникнення такої форми вирішення спорів задовго передувало появі державних судових інституцій. До нього зверталися в разі потреби у швидкому та ефективному врегулюванні конфлікту. Третейське судочинство є досить поширеним явищем у світовій юридичній практиці. До компетенції третейських судів належать, як правило, всі справи по спорах, що виникають з цивільних правовідносин.

Поняття «третейський (арбітражний) суд» французького походження. Так, терміни «арбітраж» та «третейський суд» у вітчизняному та іноземному законодавстві, а також у науці та правовій практиці використовуються як синоніми. «Арбітраж» використовується як у міжнародній публічній практиці, так і міжнародній приватній сфері. Поняття «третейський суд» перейшло у законодавство СРСР, а потім і законодавство незалежної України із законодавства Російської імперії.

Характерною особливістю розвитку третейських судів на сучасному етапі є їх широке поширення у всьому світі. Нині зарубіжний досвід свідчить, що третейський розгляд по праву стає інститутом, здатним ефективно конкурувати з державною монополією на здійснення правосуддя у цивільних та господарських спорах, тому підприємці часто вважають за краще звертатися до недержавних судів. Наприклад, лише в США близько 80% всіх приватних спорів у підприємницькій сфері розглядаються за допомогою недержавних арбітрів або посередників.

На жаль, досвід засвідчив, що третейська форма вирішення спорів не отримала свого заслуженого поширення в Україні. Цьому до певного часу сприяла, по-перше, відсутність нового, ефективного законодавчого врегулювання третейського судочинства. Так, існуюча застаріла та архаїчна нормативно-правова база, успадкована від колишнього СРСР, не дозволяла адекватно за-

безпечити захист прав та законних інтересів учасників цивільного обороту засобами третейського розгляду. По-друге, відсутність об'єктивної інформації стосовно переваг третейського судочинства серед потенційних учасників третейського розгляду. Навіть юристи-практики, які мають за своїми плечима чималий досвід роботи, як не дивно, погано уявляють, що це таке. По-третє, небажання та недовіра деяких представників юридичної громадськості сприймати такий альтернативний метод вирішення спорів, оскільки третейський розгляд не передбачає оскарження рішення третейського суду, за винятком процесуальних підстав. Подекуди зустрічаються думки з приводу того, що третейська угода (застереження) позбавляє права на звернення до державного суду за захистом своїх порушених прав або законних інтересів, що начебто суперечить Конституції України тощо.

Прийняття Верховною Радою України 11 травня 2004 року Закону України «Про третейські суди» стало точкою відліку в оновленні вітчизняного законодавства у сфері третейського розгляду. Закон врегулював питання: організації та діяльності третейських судів, компетенції, державної реєстрації, третейської угоди, формування третейського суду, відводу третейських судів, складу витрат, пов'язаних з вирішенням спору, правил третейського розгляду, виконання рішень третейського суду, а також питання третейського самоврядування. Без перебільшення згаданий законодавчий акт має надзвичайну цінність для українського суспільства та вітчизняної правової системи.

Даний посібник всебічно висвітлює актуальні проблеми, пов'язані з особливостями третейського розгляду в Україні та може стати в нагоді третейським суддям, юристам, які займаються практикою, аспірантам, студентам юридичних факультетів, особам, котрі прагнуть захищати свої майнові та немайнові права засобами третейського розгляду, та всім, хто цікавиться питаннями третейського судочинства. Сподіваюся, що дане видання посяде чільне місце у теоретичному та практичному обґрунтуванні подальшого становлення та розвитку третейського розгляду в Україні як альтернативної форми вирішення спорів.

*Народний депутат України V скликання, Голова Національної комісії
при Президентові України із зміцнення демократії та утвердження
верховенства права
М. В. Оніщук*

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА¹

Немає жодних сумнівів у тому, що будь-яке явище з метою виявлення його суті, глибинного коріння краще, корисніше та ефективніше розглядати не в статично, а у динаміці розвитку. Це дозволить поглянути на проблему стереоскопічно. Крім того, можна буде певною мірою спрогнозувати і сформулювати майбутнє цього явища, цієї ситуації, спроектувати його з минулого через теперішній час у майбутнє. Певною мірою це стосується й альтернативних способів вирішення спорів.

Останнім часом серед вітчизняних юристів – вчених та практиків помітно зріс інтерес до різних способів врегулювання суперечок поза межами державного суду. Такий інтерес не є випадковим, оскільки проблеми державної судової системи, пов'язані з недоліками бюджетного фінансування, перевантаженням судів цивільними та господарськими справами, тяганиною в їх вирішенні тощо змушують шукати нові, більш ефективні та оперативні шляхи вирішення конфліктних ситуацій.

Несудові форми вирішення спорів, основними видами яких прийнято вважати переговори, посередництво, третейський розгляд виникли як альтернатива офіційній системі правосуддя. Концепція альтернативного вирішення спорів у сучасному розумінні може бути визначена як певна сукупність прийомів та способів вирішення спорів між учасниками підприємницької діяльності поза межами державної судової системи².

Отже, однією з таких демократичних альтернативних форм вирішення цивільно-правових спорів є інститут третейського судочинства, що дозволяє цивілізованим шляхом врегулювати конфлікти, які виникають між суб'єктами конкретних правовідносин. Зростаюча кількість звернень до альтернативних форм вирішення спорів пояснюється тим, що вони засновані не на пріоритеті захисту інтересів держави, а на пріоритеті захисту прав окремих осіб – учасників цивільного обороту.

Суть третейського судочинства зводиться до суду третьої особи, яка обирається самими сторонами, які за своєю добровільною угодою довіряють даному суду розглянути і вирішити конкретний спір, винести рішення та завчасно зобов'язуються підкоритися такому рішенню.

¹ Автори – Ю. А. Михальський, В. П. Самохвалов.

² Писарева И. Концепция альтернативного разрешения споров в России // *Хозяйство и право*. – 1998. – № 9. – С. 28.

Врахування в сучасній вітчизняній практиці історичного досвіду розвитку та становлення третейських судів перш за все має означати з'ясування тих основних факторів, від наявності або відсутності яких залежить доля третейського суду. Так, О. О. Виноградова до їх числа зараховує: створення належних законодавчих передумов становлення альтернативних стосовно державних судів форм та інститутів вирішення правових спорів між учасниками цивільного обороту; формування нової традиції і філософії врегулювання підприємницьких конфліктів; підготовку достатньої кількості фахівців, обізнаних з питань третейського розгляду з тим, щоб виконання ними функцій третейських суддів забезпечувало винесення компетентного рішення³.

Третейський розгляд як спосіб врегулювання суперечок був відомий та широко застосовувався у стародавньому світі, причому вже тоді існувало правило – третейський суд повинен бути максимально стороннім для обох сторін, між якими виник спір. Так, Луго Гроцій, з посиланням на Ксенофонта (афінянин, 430–355 рр. до н.е.), писав, що «Кир обрав собі і царю Ассирії третейським посередником індійського принца», а з посиланням на Діодора Сіцилійського (старогрецький юрист I століття до н.е.) писав: «У суперечці між афінянами і мегарянами про Саламіне були обрані троє суддей-лакедемонян»⁴. Також роль третейських судів у стародавні часи виконували амфіктіонії (релігійні союзи, що виникали навколо святилища певного божества), дружні міста, держави.

У середні віки третейське судочинство відправляли Папа Римський, вище духовенство, юридичні факультети університетів, парламенти, імператори, консули та приватні особи. У цей же період така форма вирішення спорів широко застосовувалася і в Київській Русі.

Якщо звернутися до історії виникнення третейського суду на українських землях, то доводиться визнати той факт, що діяльність даного інституту залишається майже недослідженою. Так, лише фрагментарно торкається цього питання Ф. Леонтович⁵. У праці А. Пашука третейським судам присвячений невеликий за обсягом схематичний огляд їх діяльності⁶. Тому для висвітлення питання розвитку третейського судочинства у певні історичні періоди на території, яка відповідає кордонам сучасної української держави, інколи варто звертатись до праць, присвячених огляду діяльності третейських судів у Росії.

³ Виноградова Е. А. Законодательство о третейском суде // *Хозяйство и право*. – 1992. – № 10. – С. 93.

⁴ Клеандров М. И. Прошлое третейских судов по разрешению экономических споров // *Третейский суд*. – 2000. – № 5. – С. 87.

⁵ Леонтович Ф. И. *Очерки истории русско-литовского права*. – С.Пб., 1894.

⁶ Пашук А. Й. *Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст.* – Львів, 1967.

На території Київської Русі найбільш поширеною була форма договірного вирішення спорів при посередництві третейського суду. Хоча староруське судочинство не знало будь-якого впливу з боку римського права, у практиці судів Київської Русі можна знайти чимало аналогій з римським правом. Це, на думку А. Ф. Волкова, зайвий раз підтверджує правило, що у всіх народів у період панування звичаєвого права суд приватних осіб передував суду суспільної влади⁷.

Половне призначення третейського суду полягало не у суворому дотриманні букви закону, а у припиненні ворожнечі, розбрату. Тому третейський суд і називався *compromissum*, а до третейських судів обиралися не стільки знавці закону, скільки «добрі люди» взагалі, тобто добрі і в громадянському, і в моральному розумінні.

Існували такі форми староруського третейського суду:

- третейський суд із суперарбітром (останнім нерідко був митрополит);
- третейський суд без суперарбітра, з декількох осіб, на чолі яких стояв ігумен;
- мировий ряд – досить вживана форма закінчення спорів мировою угодою за участю «рядців і послухів».

Першою умовою в третейських договорах звичайно ставилось, що князі висилають зі спірних справ з кожної сторони своїх бояр. Якщо бояри не прийдуть до спільної думки, то вони зобов'язані обрати третього суддю. Спосіб вибору третього судді надавався на розсуд бояр або чітко регламентувався в грамоті. Наприклад, вказувалось, що третій суддя повинен бути з тієї ж місцевості, повинен бути митрополитом, князем тощо. Небажання обирати третього суддю давало підставу для звинувачення тієї сторони, яка ухилялася від такого обрання.

Спочатку форма договору була усною, згодом такий договір почав укладатися у письмовій формі. Зазвичай цей акт називався записом.

Рішення третейських суддів за староруським правом – лише точка зору, думка (*sententia*), яка одразу повідомлялася сторонам. Рішення третейських суддів повинно було бути однастайним і зразу отримувало силу кінцевого рішення.

У джерелах Київської Русі містяться вказівки відносно існування виборних торгових судів. Найстародавнішим торговим судом є суд іванівського купецтва в Новгороді, який виник ще в XII столітті. Князь Всеволод Мстиславович заснував у Новгороді церков Іоана Предтечі, у парафії якої пізніше утворилася купецька громада. Князь жалуваною грамотою (близько 1135 р.) надав цій громаді право самоврядування і суду з торгових справ. Суд складав-

⁷ Волков А. Ф. *Торговые третейские суды*. – С.Пб., 1913. – С. 65.

ся з трьох членів – тисяцького (представника бідних городян і черні) та двох старост – представників купців.

З розвитком відносин новгородських купців з німцями, останні заснували в Новгороді свою гільдію, при якій також існував суд з альдерманів і засідателів. Для вирішення спорів між новгородськими та німецькими гостями за договором Новгороду з Ганзою був заснований сумісний суд з руських та німецьких представників.

Однією з найдавніших пам'яток про третейське судочинство, яка дійшла до наших часів, є договірна грамота князя Дмитра Івановича Донського з князем Серпуховським Володимиром Хоробрим від 1362 року⁸. Необхідно підкреслити, що вирішення спорів у третейських судах було найоптимальнішим варіантом для князівської верхівки у період роздробленості Київської Русі під час постійних міжусобних конфліктів. Одночасно для нижчих верств населення стимулом звернутися саме до третейського суду було досить високе мито державних судів⁹.

Третейські суди на українських землях Великого князівства Литовського. У цей період успішно співіснували інститут полюбовних і приятельських судів та система «приказань» або доручень, що у кожному конкретному випадку давались великим князем як своїй Раді, так і своїм намісникам, старостам чи воеводам стосовно здійснення третейського суду з різних питань. Однією з історичних рис третейських судів даного періоду було те, що виникнувши при дворі великого князя, вони однаково відповідали та вдовольняли потреби влади і населення. Влада з їх допомогою мала чудову можливість розвантажити великокнязівський суд від надмірної кількості справ, а отже, господар не заперечував намірам сторін звернутися до третейського суду. У свою чергу населення приваблювали значно менша тривалість вирішення справи та більш вигідні порівняно з передбаченими законом умови примирення. Часто траплялись випадки, коли відповідачі навмисно чинили перешкоди розгляду справи у державному суді з метою перенести слухання до третейського суду.

Про свій намір вирішити справу полюбовно сторони повинні були заявити у великокнязівську канцелярію, яка й призначала склад суду. Отже, на початку свого існування третейські суди не були постійною судовою установою, їх склад призначався спеціально для розгляду кожного конкретного спору. Як

⁸ Вицын А. И. *Третейский суд по русскому праву, историко-догматическое рассуждение.* – М., 1856. – С. 5.

⁹ Веселов А. В. *История развития третейского суда в России // Политология в России.* – 2001. – № за 11. 12. – С. 37.

пише С. Г. Ковальова, третейські суди були дещо подібні до одного з різновидів великокнязівського суду, хоча не треба їх ототожнювати. Різниця між ними полягала в тому, що склад асесорського, маршалківського, комісарського суду не залежав від волі сторін, передання справи від великого князя до суду маршалка, асесорів, комісарів тощо здійснювалася з ініціативи самого князя, тоді як до третейських судів сторони вдавалися свідомо, зі згодою на кандидатури суддів.

До кінця XV століття в організації діяльності третейських судів відбулися значні зміни: до них почали вдаватися інші державні суди; судді вже не призначалися, як раніше, а обиралися самими сторонами на власний розсуд.

Третейський суд дотримувався правового порядку, передбаченого чинним законодавством. Як і державний суд, він мав право надсилати позови через посильних за рахунок позивача, виносити рішення і вироки, видавати судові листи. Останні, як правило, підписувалися третейськими суддями, свідками та обома сторонами. Більшої ваги листи мали за наявності великокнязівського підпису, що ставився на прохання сторін. Слухання справи обов'язково протоколювалося і потім протокол надсилався до відповідного державного суду – центрального або місцевого. Рішення третейського суду було таким же обов'язковим для виконання, як рішення державного суду. Судові листи, видані третейським судом, мали рівну з державним судом юридичну силу, особливо ті, що затверджувалися великим князем. Статут 1566 року визначав, що у разі відмови однієї зі сторін виконувати рішення третейського суду, інша мала право звернутися до земського суду, який мав забезпечити його виконання. Якщо компромісу не могли досягти третейські судді, справа переносилась до земського суду, який спільно з третейськими суддями виносив вирок.

Статут 1588 року визначив земський суд як апеляційну інстанцію для третейських судів. У такому випадку земський суд мав право винести рішення і без особистої присутності однієї зі сторін.

Отже, завдяки діяльності третейських судів у даний історичний період населення мало можливість активно і вільно залучатися до судової влади, а суд вперше на українських землях відокремлюється від адміністрації.

Третейські суди в Лівобережній Україні (Гетьманщині) другої половини XVII–XVIII ст. Не менш цікавим є питання створення і діяльності третейських судів в Україні за часів Гетьманщини. Як і в попередню історичну добу, діяльність третейських судів по розгляду цивільних та незначних кримінальних справ набула значного поширення та мала неабияке заохочення з боку офіційних судових органів Війська Запорізького. Третейський суд сприяв діяльності Генеральної військової канцелярії та Генерального військового суду, вирі-

шуючи нескладні справи та схиляючи сторони до примирення. Один з перших спогадів про ці суди ми знаходимо у листі гетьмана І. Виговського до російського стольника Алфер'єва від 31 травня 1658 р., в якому полковнику М. Пушкарю рекомендувалося прибути на третейський суд Ради старшин для розгляду претензій останнього до гетьмана¹⁰.

На рівні вищих судів третейські суди створювалися за сприяння гетьмана та Генеральної військової канцелярії. Третейський суд створювався також Правлінням гетьманського уряду при Генеральній військовій канцелярії з метою позбавити Генеральний військовий суд тягаря розгляду незначних цивільних позовів та прискорити загальний розгляд справ. Суд не був постійно діючою установою і його склад формувався кожен раз для розгляду конкретного спору в кількості трьох суддів, що, за припущенням Я. Падоха, визначило і назву цього суду¹¹. Судді призначалися гетьманом з числа генеральних старшин, бунчукових товаришів, полкової та сотенної старшини, за згодою сторін брала участь Генеральна військова канцелярія. Кандидати в судді повинні були мати високий рівень правових знань та бути людьми авторитетними.

Третейські суди збиралися за ініціативою позивачів та вказівкою Генеральної військової канцелярії. Проте вирішальним фактором для прийняття рішення про розгляд справи судом була все ж таки згода сторін. Вирішуючи переважно цивільні справи, третейські суди могли розглядати і кримінальні справи за умови, що вони не були пов'язані з тяжкими злочинами, за які передбачалися публічне покарання або страта. Судовий процес регламентувався загально-процесуальними нормами. Відповідачі викликалися до суду за рахунок позивачів. Декрети з цивільних і вироки з кримінальних справ підписувалися суддями і скріплювалися печатками суду. Якщо правовий статус осіб перевищував статус третейських суддів, видавалися позовні укази з Генеральної військової канцелярії¹².

Особливістю такого суду було те, що хоча судовий розгляд здійснювався відповідно до загальнопроцесуальних норм, його рішення ґрунтувалося не на юридичних нормах позитивного права, а на природно-правових принципах «справедливості та совісті». Виконання рішень могло відкладатися, якщо були

¹⁰ Третейські та мирові суди в Лівобережній Україні (Гетьманщині) другої половини XVII–XVIII ст. / Л. С. Гамбург // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – 2001. – Вип. 13. – С. 65.

¹¹ Падох Я. Ґрунтове судочинство на Лівобережній Україні у другій половині XVII–XVIII ст. – Львів, 1994. – С. 51.

¹² Третейські та мирові суди в Лівобережній Україні (Гетьманщині) другої половини XVII–XVIII ст. / Л. С. Гамбург // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – 2001. – Вип. 13. – С. 65.

відсутні попередні письмові зобов'язання сторін, домовленості про штраф або доручення, не було підписів посередників з примирення, або якщо вони перевищували свої повноваження.

Апеляційною інстанцією для оскарження рішень третейського суду виступав Генеральний військовий суд. Апеляції на декрети і вироки суду подавалися до Генерального військового суду за загальним порядком, передбаченим законодавством. Третейські суди часто вирішували справи українських та іноземних купців шляхом купецьких «компромісіональних» судів з елементами арбітражу.

Надалі пошуки ефективного механізму альтернативного вирішення спорів, який дозволив би розвантажити державну судову систему, тривали упродовж майже двох століть. Про це свідчить той факт, що лише за період з 1734 по 1831 рр. у Росії було прийнято понад 20 законодавчих актів, які регламентували створення та функціонування третейських судів, порядок розгляду та вирішення спорів у третейських судах по справедливості та ustalених звичаєвих нормах¹³.

Хоча така велика кількість нормативних актів, що регулювали третейське судочинство в Росії XVII–XIX ст., базувались на статті Соборного Уложення «Про третейський суд» 1649 року, застосовувати їх на практиці було досить важко. Розрізненість та суперечливість цих джерел створювали труднощі як для тих, хто звертався до третейського суду, так і для самих третейських суддів, а також і для державних органів, які здійснювали примусове виконання їх рішень¹⁴.

Соборне Уложення 1649 року містить лише одну статтю про третейський суд, яка надалі стала основою складеного в 1831 році Положення про третейський суд, який згодом увійшов до Зводу законів Російської імперії 1833, 1842 та 1857 року видання.

У Соборному Уложенні рішення третейського суду вперше прирівнюється до рішення державного суду. Третейський суд як суд, який формувався на основі добровільної угоди сторін, належав до числа особливих судів, слухання справи в яких починалося лише за позовами приватних осіб.

15 квітня 1831 р. було затверджено Положення про третейський суд, який практично скасовував усі попередні нормативні акти, які регулювали організацію та діяльність третейських судів. З цього часу і до судової реформи

¹³ Веселов А. В. *История развития третейского суда в России // Политология в России. – 2001. – № за 11.12. – С. 39.*

¹⁴ Волков А. Ф. *Торговые третейские суды. Историко-догматическое исследование. – С.Пб., 1913. – С. 87.*

1864 р. існували так звані узаконені третейські суди, які розглядали спори між членами товариств, справи акціонерних компаній, тобто по суті корпоративні спори. Суди при вирішенні спорів керувалися комерційними правилами та звичаями. Сторони спору самостійно визначали на підставі якого конкретного договору, звичаю третейський суд мав вирішувати їх спір. У протилежному випадку спір вирішувався третейськими суддями на основі закону. Якщо одна із сторін ухилялася від обрання третейського судді, то він призначався представниками судової влади. Як правило, у посередники призначалися службовці урядового суду, які не могли відмовитись від цього обов'язку. Відмінність добровільного третейського суду від узаконеного полягала в тому, що він встановлювався за добровільною згодою сторін і його рішення було остаточною і оскарженню не підлягало. Під час проведення судової реформи 1864 р. у Росії була збережена форма третейського суду в Уставі цивільного судочинства, проте були скасовані узаконені третейські суди і залишилися лише добровільні третейські суди. Крім того, з підвідомчості були виключені справи, пов'язані з інтересами казенних установ, земельних, міських та сільських общин, а також справи по спорах про нерухоме майно у разі, коли в числі сторін спору були особи, обмежені за законом у правах володіння та розпорядження ним.

У радянський період інститут третейського судочинства також не залишився без уваги і був визнаний новою владою як засіб захисту порушених або спірних прав. Так, положення про можливість звернення до третейського суду по цивільних спорах було закріплено у ст. 5 Декрету про суд від 24 листопада 1917 року і в Декреті про суд від 16 лютого 1918 року. Допускався третейський розгляд навіть одним третейським суддею, а скарги на рішення третейського суду розглядалися з'їздами мирових суддів. Наприкінці 20-х років у період НЕПу в радянській державі інститут третейського суду успішно використовувався приватними підприємцями, які були зацікавлені в тому, щоб їх спори не стали надбанням гласності.

16 жовтня 1924 року постановою ВЦВК було затверджено Положення про третейський суд і включено як додаток до Глави 22 Цивільного процесуального кодексу РРФСР 1923 року¹⁵. Відповідні положення про третейський суд були відтворені в межах ЦПК УРСР 1924 та 1929 років.

Можливість створення арбітражних комісій з правами третейського суду при товарних біржах передбачалась постановою РТО РРФСР від 23 серпня 1922 року. Постановою ЦВК та РНК від 17 червня 1932 року при Всесоюзній

¹⁵ *СУ РСФСР. – 1924. - № 78. - Ст. 783.*

торговій палаті була створена Зовнішньоторговельна арбітражна комісія, яка функціонувала на засадах третейського судочинства.

Стосовно спорів, що виникали між радянськими організаціями, державна монополія відносно власності, основана на жорсткій договірній і плановій дисципліні, а також панування ідеологічної концепції повного державного підкорення цивільної юрисдикції, не дозволяло використовувати переваги третейського розгляду, оскільки за будь-якого результату справи відбувалося лише «переливання» власності в замкнутій системі державних підприємств, установ і організацій. Таким чином, потреби в альтернативних формах вирішення спорів просто не виникало.

Формальна можливість використання третейської форми вирішення спорів між підприємствами, установами та організаціями у сфері здійснення господарської діяльності виникла з прийняттям Радою Міністрів СРСР Постанови від 23 липня 1959 року «Про поліпшення роботи державного арбітражу», в якій вказувалося на доцільність розгляду третейськими судами спорів по найбільш важливих справах.

Надалі організація і порядок діяльності третейських судів визначалась Додатком Положення про третейський суд Додатку № 2 до Цивільного процесуального кодексу Української РСР від 18 липня 1963 року та Положенням про третейський суд для вирішення господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами, затвердженим постановою Державного арбітражу СРСР від 30 грудня 1975 року.

Однак в умовах адміністративно-командної системи третейський суд не отримав широкого поширення та законодавчого розвитку у радянський період. Навіть позиція деяких вчених-процесуалістів (наприклад, М. Х. Хутиз) стосовно інституту третейського судочинства зводилася до того, щоб взагалі вилучити з цивільного процесуального законодавства відповідні положення про третейські суди. Так, зокрема і в статті юридичного словника, присвяченої третейському суду, було зазначено, що «В СССР граждане не пользуются третейским судом, так как относятся с полным доверием к народным судам¹⁶».

Із здобуттям незалежності України та поступовим розвитком ринкових відносин нарізла реальна потреба в існуванні та ефективній діяльності третейських судів. Становлення ринкової економіки, інтенсифікація господарських зв'язків об'єктивно зумовили збільшення конфліктних ситуацій у сфері підприємництва та розширення кількості спорів між суб'єктами господарювання, а також сприяли поступовому зростанню ролі третейського суду. Разом

¹⁶ *Юридический словарь / Под ред. П. И. Кудрявцева. – М., 1956. – Т.2. – С. 517.*

Історичні засади третейського судочинства

з тим необхідно зазначити, що відсутність нового законодавства про третейські суди стримувало розвиток цього інституту. За таких обставин важливим завданням для українського законодавця було оновлення такого механізму вирішення спорів як третейська форма судочинства, який би зміг зняти навантаження з судів загальної юрисдикції, прискорити процес вирішення спорів, забезпечити високий фаховий рівень третейських суддів, конфіденційність третейського розгляду, перенести відповідальність за вирішення спору власне на сторони.

Довготривалий і суперечливий законодавчий процес щодо прийняття Закону України «Про третейські суди» ознаменувався його прийняттям Верховною Радою України 16 травня 2004 року.

Закон у 9 розділах та 59 статтях передбачив більш розгорнутий процесуальний механізм розгляду і вирішення цивільних та господарських спорів, врегулював усі основні питання діяльності третейських судів, починаючи з їх утворення, компетенції, процедури формування складу суду, відводу суддів, складу витрат, які пов'язані з вирішенням спору, правил третейського розгляду та порядку виконання рішення третейського суду, а також питання третейського самоврядування.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТІВ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ¹⁷

Історично склалися три основні підходи до вирішення спорів та конфліктів: з позицій сили, з позицій права та з позицій інтересів.

Суть підходу з позицій сили полягає в тому, що одна або декілька сторін пригнічується за рахунок переваги іншої. Це може бути фізична сила, кількісна або технічна перевага, гроші або діловий статус, репутація тощо. Хоча такий підхід сприяє швидкому вирішенню проблеми, але в сучасних умовах є занадто непродуктивним, оскільки повністю руйнує ділові відносини та породжує бажання помститися, вимагає значних ресурсів та може призвести до їх виснаження, провокує до застосування негуманних, а інколи і нечесних способів боротьби.

Другий підхід до вирішення конфліктів – з позицій права, який ґрунтується на застосуванні судом закону, правил, інструкцій, нормативів тощо. Крім того, цей підхід також може передбачати і певний вплив шляхом застосування процедури примусового виконання рішень, традицій ділового обороту, професійних та етичних стандартів. Безперечно, звернення до судових інституцій є цивілізованим способом вирішення конфліктів, притаманним розвинутим суспільствам, як правило, справедливим та оснований на законі, проте створює деякі проблеми у взаємовідносинах сторін.

Підхід з позицій права:

- забезпечує рівність сторін перед законом;
- оснований на раціональних домовленостях, є передбачуваним для сторін;
- може бути використаний, якщо спірна ситуація явно підпадає під юридичні норми;
- може створювати серйозні проблеми у ситуаціях, коли важливо зберегти добрі відносини, якщо немає чітких юридичних норм та судової практики.

Судовий розгляд передбачає протистояння сторін і зазвичай ще більше руйнує їх стосунки. Не завжди ухвалення судового рішення означає дійсно вирішення конфлікту, а навпаки, може спровокувати його ескалацію. Тому не лише сторона, яка програла, а й сторона, на користь якої постановлено рішення, буває незадоволена досягнутим результатом.

¹⁷ Автори – В. І. Рижий, В. П. Самохвалов.

Третій підхід до вирішення конфліктів – з позицій інтересів. З метою вирішення спору сторони намагаються визначити, що стало причиною виникнення спору і по можливості задовольнити ті інтереси, які були порушені.

Найбільш поширеними способами вирішення спорів з позицій інтересів є переговори, посередництво (медіація), арбітраж.

Підхід з позицій інтересів:

- зорієнтований скоріше на категоріальне застереження, що саме означає для кожної сторони справедливість, ніж на юридичні закони, прецеденти та правила;
- дозволяє використовувати різні способи ведення переговорів: чи то переговори на рівні позицій з використанням стратегій «виграш-програш» або переговори на рівні принципів інтересів (інтегративні переговори) з використанням стратегії «виграш-виграш»;
- полегшує вирішення спору між сторонами за участю неупередженого посередника;
- забезпечує досягнення сторонами спору рішення, що влаштовує обох, допомагає зберегти або поновити нормальні партнерські відносини.

Нині вітчизняна судова система, незважаючи на всі спроби реформування системи правосуддя, спроби зробити її прозорою, доступною та ефективною, залишається поки що занадто завантаженою, деколи заангажованою, подекуди залежною та не завжди професійною, тобто такою, що реально не забезпечує поставлені Конституцією України завдання із захисту порушених, спірних, невизнаних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. У результаті ці та інші чинники сприяють дедалі інтенсивнішому зростанню правового нігілізму у людей, які проходять через судові процедури, погіршенню економічної стабільності підприємств при розгляді справ у господарських судах, зниженню інтенсивності майнового обороту як такого тощо.

У всьому світі існує практика застосування альтернативних форм вирішення правових конфліктів (Alternative Dispute Resolution або ADR), які виступають як альтернатива стосовно офіційного правосуддя, виникли як результат розчарування суспільства в дорогій, формальній і занадто тривалій судовій процедурі, і стали невід'ємним елементом правових систем багатьох високорозвинених правових держав, серед яких США, Канада, Великобританія, Швеція, Франція, Німеччина. Зростання популярності цих альтернативних процедур у різних сферах цивільно-правових відносин зумовили існування багатоманітних їх форм. Взагалі, концепція альтернативного вирішення комерційних спорів у сучасному розумінні може бути визначена як певна сукупність прийомів та способів вирішення

спорів між учасниками підприємницької діяльності поза межами державної судової системи¹⁸. Але саме поняття альтернативних методів вирішення спорів є досить дискусійним. Ключовим у даному випадку слугує термін «альтернативний». Первинне значення слова «альтернативний» передбачало лише певну характеристику речі або явища і було пов'язане з моментом вибору певного рішення, напрямку руху, потрібного варіанта з двох можливих, оскільки етимологія його бере свій початок від латинського *alter* – «один з двох». Пізніше вживання цього слова поширилося і на вибір з більшої кількості варіантів, набору рішень та їх наслідків. Однак сучасне переважне значення прикметника альтернативний належить скоріше до смислового змісту як протиставлений загальнознаному, вже давно і твердо схвалений та прийнятий суспільством.

Отже, постає питання – чому в даному випадку протиставляються несудові процедури? Донедавна традиційним було уявлення про ADR як про приватну систему, яка виникла на противагу публічному порядку вирішення спорів. Тому до альтернативних відносилися всі несудові процедури, у тому числі арбітраж. Арбітраж став одним з найбільш поширених засобів для врегулювання конфліктів, особливо в комерційній сфері. Але на відміну від інших альтернативних методів, його рішення є обов'язковим і підлягає примусовому виконанню так само, як і рішення державного суду.

Правова природа арбітражного рішення визначила нову точку зору, згідно з якою арбітраж не належить до ADR. Звідси термін «альтернативний» протиставляється як судовому, так і арбітражному розгляду та охоплює лише консенсуальні процедури.

Інша оцінка терміну «альтернативний» полягає у тому, що це поняття включає такі механізми врегулювання спору, які можуть застосовуватися окремо або в різних комбінаціях (наприклад, переговори – посередництво, посередництво – арбітраж тощо), альтернатива в такому разі означає вибір можливих варіантів серед несудових методів, а не вибір між цими методами і судовим розглядом.

В американській правовій літературі комерційний арбітраж визначається як процедура вирішення спору незалежною, нейтральною особою (арбітром), яка обирається сторонами і має повноваження на винесення обов'язкового для сторін рішення¹⁹.

---

¹⁸ Писарева И. Концепция альтернативного разрешения споров в России // *Хозяйство и право*. – 1998. – № 9. – С. 28.

¹⁹ Носырева Е. Альтернативные средства урегулирования споров в США // *Хозяйство и право*. – 1998. – № 1. – С. 91.

Цим поняттям позначають, по-перше, саму процедуру розгляду справи, по-друге, для відмежування від схожого методу врегулювання суперечок у сфері трудових відносин – трудового арбітражу (labor arbitration).

Американські юристи на цей час нараховують приблизно двадцять виділень на практиці різних процедур врегулювання спорів²⁰.

Найбільш традиційним є поділ альтернативних форм вирішення правових конфліктів на основні та комбіновані.

До основних альтернативних форм належать:

- переговори (negotiation) – врегулювання спору безпосередньо сторонами без участі третіх осіб;
- посередництво (mediation) – врегулювання спору за допомогою незалежного та неупередженого посередника, який сприяє сторонам у досягненні згоди;
- третейський суд (arbitration) – вирішення спору за допомогою незалежної особи арбітра (групи арбітрів), який уповноважений винести обов'язкове для сторін рішення.

Критеріями такого поділу є участь у врегулюванні розбіжностей третьої особи або її повноваження. Елементи цих трьох «чистих» видів альтернативних способів вирішення спорів входять складовою частиною до інших процедур. Так, переговори майже завжди існують у будь-якій іншій альтернативній формі, а посередництво часто використовується як попередня процедура до початку судового розгляду. Крім того, компоненти основних видів, поєднуючись один з одним, створюють зовсім нові комбіновані форми, зокрема такі :

- посередництво – третейський суд (mediation-arbitration), що представляє собою врегулювання спору за допомогою посередника-арбітра, який у разі недосягнення сторонами згоди уповноважений вирішити спір у порядку арбітражу;
- «міні-суд» (mini trial), широко застосований спосіб врегулювання комерційних спорів, що отримав назву від зовнішньої схожості із судовою процедурою та являє собою врегулювання спору за участю керівників корпорацій, юристів та третьої незалежної особи, яка очолює слухання справи;
- незалежна експертиза із встановлення фактичних обставин справи (neutral expert fact-finding) – процедура досягнення сторонами згоди

²⁰ Носырева Е. Альтернативные средства урегулирования споров в США // *Хозяйство и право*. – 1998. – № 1. – С.91.

на основі висновку кваліфікованого спеціаліста, який вивчив та дослідив справу з точки зору фактичного складу;

- омбудсмен (ombudsman) – врегулювання спорів, пов'язаних з недоліками в діяльності державних органів та приватних організацій офіційно уповноваженою особою, що розслідує обставини справи за скаргами заінтересованих осіб;
- приватна судова система (private court system) або суддя «напрокат» (rent a judge), забезпечує вирішення спорів за допомогою суддів, які пішли у відставку, за досить високу платню, які мають повноваження не лише примирити сторони, але й винести обов'язкове для них рішення.

Аналізуючи роботи американських авторів, можна прийти до висновку, що альтернативне вирішення спорів як елемент правової системи США виникло та розвивається у двох основних напрямках – у межах діючої судової системи (у публічній сфері) та за її межами (у сфері приватного правового регулювання). Ці два напрями перебувають у постійній взаємодії та чинять взаємний вплив. Проте кожна з цих форм має свою специфіку. Тому певний інтерес становить дослідження класифікації альтернативних форм вирішення правових конфліктів з точки зору поділу їх на дві основні категорії залежно від належності до тієї чи іншої сфери правового регулювання: приватні та публічні.

До приватних належать процедури, які застосовуються виключно на основі добровільного волевиявлення сторін, – переговори, посередництво, арбітраж. Ці засоби є самостійними, незалежні у своєму регулюванні та існуванні від державної судової системи та характеризуються більшою диспозитивністю з мінімальним втручанням з боку держави. Роль останньої зводиться до офіційного визнання позасудової системи альтернативного вирішення правових спорів та забезпечення належних умов її функціонування. Зокрема предметом законодавчої регламентації можуть бути такі аспекти альтернативних форм вирішення спорів:

- власне визнання альтернативних процедур як переважних та широко застосованих методів врегулювання правових конфліктів;
- визначення категорій цивільних справ, що підлягають альтернативному вирішенню;
- встановлення категорій цивільних справ, що не підлягають вирішенню за допомогою ADR;
- визначення понять тієї чи іншої процедури;
- забезпечення гарантій конфіденційності як принципу альтернативного вирішення спорів;

- встановлення кваліфікаційних вимог (стандартів) до осіб, які займаються врегулюванням розбіжностей та вирішенням спорів;
- забезпечення можливості примусового виконання прийнятих рішень;
- визнання згоди, досягнутої в ході альтернативного врегулювання, як такої, що має обов'язкову силу для обох сторін за наявності їх взаємного волевиявлення.

До публічних належать засоби, що використовуються в межах самої судової системи. Ці засоби отримали назву Court-Annexed ADR або, буквально, «альтернативні способи вирішення спорів, пов'язані з судовою процедурою». Вони охоплюють такі процедури, як досудові наради з врегулювання спорів, досудовий арбітраж та досудове посередництво, попередня незалежна оцінка матеріалів справи, спрощений суд присяжних і так звана приватна судова система або приватний трибунал.

Класифікація альтернативних форм врегулювання спорів на приватні та публічні дозволяє:

- отримати цілісне уявлення про альтернативне вирішення спорів як єдиний елемент правової системи, що включає різні сфери правового регулювання;
- дослідити специфіку кожної з цих сфер окремо;
- забезпечити диференційовану регламентацію тих чи інших процедур з урахуванням їх приватного або публічного характеру;
- передбачає можливість подальшого поділу альтернативних форм у межах кожної групи за більш вузькими підставами.

Найбільш доцільним розмежуванням приватних засобів дійсно є розглянутий вище поділ на основні та комбіновані.

Щодо публічних процедур, то в межах американської правової системи їх розподіляють залежно від мети застосування на три групи:

- процедури, спрямовані на досягнення згоди (досудові переговори, досудове посередництво);
- процедури, спрямовані на постановлення рекомендаційного рішення (спрощений суд присяжних);
- процедури, спрямовані на постановлення обов'язкового рішення (досудовий арбітраж, приватний трибунал).

Безперечно, що вітчизняна правова наука почала оперувати таким терміном як альтернативні способи вирішення спорів досить недавно, а тому дається взнаки брак як теоретичних розробок на цю тематику, так і суто практичного втілення в життя згаданих вище альтернативних державному судочинству ме-

ханізмів вирішення спорів. Із недавньої радянської історії хіба що можна назвати вирішення спорів при ТПП СРСР.

Навряд чи хтось заперечить, що основою впроваджуваних нині реформ в Україні, є реформа правових відносин як загальна щодо судової, адміністративної, земельної тощо. Без створення дійсно правової держави неможливо реалізувати реформування жодної з галузей суспільного життя, чи то економіка або державний устрій, культура чи освіта, збройні сили або медицина.

На сучасному етапі увага громадськості постійно прикута до проблеми розроблення та прийняття законодавчим органом нормативно-правових актів, які покликані врегулювати ті чи інші питання суспільства та держави, що перебувають у стадії реформування. При цьому все частіше виникають питання не стільки розроблення законів, скільки реалізації чинного законодавства та його дотримання всіма членами суспільства. Насамперед це стосується судових та виконавчих процедур. Проте реалії судів загальної юрисдикції такі, що рішення по багатьох справах зазвичай відкладаються або навмисно затягуються на тривалий час. Більшість судів перевантажені, а сам судовий процес перетворюється в досить кошовну «тяганину». Послуги висококваліфікованих юристів, як правило, недоступні для більшості громадян.

З іншого боку, ефективна дія законодавчих норм багато в чому залежить від кваліфікації та досвіду суддів, секретаріату, судових виконавців. У багатьох випадках, особливо у регіонах, суди просто не готові до кваліфікованого та ефективного ведення процесу зі спорів, що виникають з нових правовідносин (земельні спори, біржові угоди, складні фондові операції, лізинг, інформаційні спори, захист прав споживачів, спори у сфері захисту права інтелектуальної власності тощо).

Альтернативні методи вирішення спорів у багатьох випадках є реальним способом вирішення конфліктної ситуації, оскільки не потребують порівняно з державною судовою процедурою значних фінансових та організаційно-технічних витрат з боку учасників процесу та державних органів.

Помітний значний прогрес в аналізі та розумінні правової природи, психологічних аспектів процесу та процедур альтернативного вирішення спорів. Останнім часом намітився суттєвий прогрес у розробленні проектів законодавчих норм, що сприяють поширенню та розвитку альтернативних механізмів вирішення правових конфліктів в Україні. Тут, безперечно, варто згадати про прийнятий Верховною Радою України 11 травня 2004 року Закон України «Про третейські суди». Одне з чільних місць у дослідженнях, присвячених проблематиці альтернативних способів вирішення спорів, займає розгляд

психологічних аспектів сторін конфлікту в умовах кризових ситуацій. Предметом вивчення в даному випадку є процедури з'ясування дійсних інтересів сторін конфлікту, техніка переговорного процесу, пошук компромісу, вивчення природи конфліктів. Значна частина публікацій, які з'являються останнім часом, присвячені закордонному досвіду ADR. У багатьох випадках це стало можливим завдяки розвитку Інтернету, у мережі якого розміщено багато сайтів організацій, фірм та об'єднань спеціалістів, які займаються діяльністю з альтернативного вирішення спорів, посередництва, медіації, арбітражу. Зокрема слід згадати про такі організації, як Американська асоціація арбітражу, Лондонський міжнародний арбітраж, Міжнародний арбітражний суд при Міжнародній торговій палаті, Міжнародний суд в Гаазі та ін.

Основна увага у більшості публікацій, присвячених проблематиці використання методів альтернативного вирішення спорів в умовах сучасної України, приділяється правовим, юридичним аспектам діяльності третейських судів, проблемам виконання їх рішень. Разом з тим очевидною є необхідність розширення «діапазону дискусій» з проблем альтернативних способів вирішення спорів, розвитку нових напрямів досліджень. Оскільки, з одного боку, аналіз проблем правової реформи та підвищення рівня правової культури у суспільстві не є виключно прерогативою правників, з іншого боку, зростання складності процесів соціально-економічного розвитку сучасного суспільства наполегливо вимагає розширення методологічного інструментарію дослідження принципово важливих проблем суспільства, до яких, на думку авторів, належить сфера регулювання багатоманітних та різноманітних спорів, правових конфліктів в умовах трансформації суспільних відносин, і в першу чергу, економічних.

Потрібно звернути увагу також і на соціальні наслідки реформування, питання правового та соціального захисту населення в умовах здійснюваних державно-правових перетворень. Не секрет, що завдання ефективного ведення бізнесу не завжди узгоджуються з проблемами соціальної гармонії, адаптації населення до швидкоплинних трансформаційних процесів, забезпечення гарантій непричездатної частини населення.

Таким чином, коли правова система не встигає за реальною трансформацією суспільних відносин, особливо зростає значення альтернативних процедур, спрямованих на усунення та подолання конфліктів, спорів, що виникають між учасниками майнового обороту.

ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ, ЇХ ВИДИ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНИХ ЮРИСДИКЦІЙ²¹

У сучасному цивілізованому суспільстві кожній особі гарантується судовий захист її порушених прав та свобод, а також законних інтересів. На практиці навіть демократичні держави відчують труднощі під час вирішення цього завдання, так як розгляд справ у державних судах може тривати роками. Зрозуміло, що така ситуація є абсолютно неприйнятною як для громадян, так і для господарюючих суб'єктів через значні фінансові та часові затрати.

Захист прав та законних інтересів, що охороняються законом, здійснюється в установленому законодавством порядку, тобто шляхом застосування належної форми, способів і засобів захисту.

Розрізняють юрисдикційну форму захисту, яка передбачає звернення за захистом порушеного права до державних органів, і неюрисдикційну форму захисту, яка передбачає захист порушеного права безпосередньо самим суб'єктом права або, за його волею, іншою особою чи недержавним органом²². Статтею 15 ЦКУ визначено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Відповідно до ст. 16 ЦКУ кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Із змісту даної статті, на жаль, не зрозуміло, чи вкладав законодавець під час прийняття цього кодексу у поняття «суд» лише державний суд чи його слід тлумачити у широкому розумінні, тобто не лише державний, але й третейський суд. Враховуючи, що Цивільний кодекс України приймався у суворій відповідності до Конституції України, яка у ч. 5 ст. 55 передбачає, що кожен має право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань. Отже, згідно з конституційними положеннями дозволяється використання механізму третейського розгляду спорів як альтернативи державному судочинству. Безперечно, третейські суди ні в якому разі не «зазіхають» на місце судового органа, який здійснює правосуддя. Стаття 124 Конституції України визначила, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, до яких віднесено лише суди загальної юрисдикції і Конституційний Суд України. Іншими словами, законодавець надав право здійснювати правосуддя лише державним судам, виключивши тим самим з по-

²¹ автори – Д. В. Пшеничнюк, М. В. Самохвалова.

²² *Защита гражданских прав третейскими судами / Под ред. В. П. Палиюка. – Научно-практический сборник. – Николаев: Изд-во «Вечерний Николаев», 2003. – С. 142.*

няття «суди» третейські суди. Навіть, якщо у цивільному законодавстві поняття «суд» розуміється у вузькому значенні, власне як державний суд, це абсолютно не виключає у світлі Закону України «Про третейські суди» можливості звернення за захистом свого порушеного, оспорюваного або невизнаного права, законного інтересу до третейського суду, за винятком певних категорій справ у спорах, які непідвідомчі третейським судам.

Так, частина 2 статті 12 Господарського процесуального кодексу України та стаття 17 Цивільного процесуального кодексу України визначають, що підвідомчі судам спори можуть передаватися сторонами на вирішення третейського суду, за винятком певних випадків. На зміну застарілим нормативним положенням щодо можливості розгляду та вирішення спорів третейськими судами (додаток № 2 до ЦПК України – Положення про третейський суд та Положення про третейський суд для вирішення господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями і установами, затверджене постановою Державного арбітражу при Раді Міністрів СРСР від 30.12.75 р. № 121) прийшов прийнятий 11 травня 2004 року Закон України «Про третейські суди», який забезпечив право юридичним та/або фізичним особам передавати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Тому є всі підстави стверджувати, що третейський розгляд є одним із способів захисту порушених прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у межах такої неюрисдикційної форми захисту.

Законодавство України заперечує можливість надання переваги органам державної юрисдикції. Так, зокрема п. 6 ч. 2 ст. 136 попереднього ЦПК України було передбачено, що підставою для відмови у прийнятті заяви є наявність укладеної між сторонами угоди про передання даного спору на вирішення третейського суду. Укладення між сторонами угоди про передання спору на вирішення третейського суду за новим цивільним процесуальним законодавством (п. 6 ст. 207 нового ЦПК України) є підставою для залишення заяви без розгляду, а також для відмови у відкритті провадження у справі згідно п. 1 ч. 2 ст. 122 ЦПК України, який передбачає, що суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства. На жаль, у зв'язку з поки що нетривалим періодом застосування нового цивільного процесуального законодавства ще не склалося практики його правозастосування. Однак наявність дійсної третейської угоди (застереження) між сторонами є беззаперечною підставою для відмови у відкритті провадження у справі на підставі п. 1 ч. 2 ст. 122 нового ЦПК України.

На думку автора, підхід законодавця щодо того, що наявність дійсної третейської угоди є підставою для залишення заяви без розгляду більш виправданий на відміну від ст. 227 колишнього ЦПК України, оскільки така угода може бути визнана недійсною у судовому порядку або сторони за взаємною згодою вирішать розірвати таку третейську угоду, проте її наявність не виключає можливості звернення до суду у майбутньому за умови, що вона (третейська угода) припинить своє існування шляхом визнання її недійсною або розірвання. За попереднім же ЦПК України укладення третейської угоди між сторонами було підставою для закриття провадження по справі і виключало у майбутньому можливість звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, що, як видається, було істотним порушенням права на судовий захист. Підставою для закриття провадження по справі за новим ЦПК (п. 5 ст. 205 нового ЦПК) є прийняте в межах його компетенції рішення третейського суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих питань.

Відмінність третейського судочинства від системи державних судів полягає у тому, що для останніх питання підвідомчості і підсудності справ, порядку порушення і розгляду справ визначені в імперативній формі у чинному процесуальному законодавстві. Під час розгляду справ третейським судом сувора необхідність дотримуватись процедурних правил відсутня, що надає третейським суддям та сторонам широку можливість пошуку варіантів досягнення взаємовигідного рішення та можливість вирішувати спір оперативно. Взагалі оперативність є чи не найбільшою перевагою третейського розгляду перед державним судовим захистом. Вона забезпечується:

- процедурою формування третейського суду;
- відносно короткими рядками розгляду спору;
- по змозі – уникненням необхідності дотримання обов'язкових правил та процедур, характерних для відправлення правосуддя у державних судах;
- меншою завантаженістю порівняно з державними судами;
- узгодженістю дій сторін і сприятливим режимом для підтримання та збереження ділових, партнерських відносин між сторонами тощо.

Посилення ефективності правосуддя не можна забезпечити лише шляхом постійного збільшення суддів і працівників апарату судів. Судова система не може розширюватись у цьому напрямі безмежно, оскільки її утримання потребує значних витрат і підготовки висококваліфікованих кадрів. У більшості розвинених країн світу давно іде активний пошук шляхів зменшення

навантаження на судову систему, розвитку інших форм цивільної юрисдикції. Крім того, фізичні та юридичні особи заохочуються законодавством до обрання несудових форм цивільної юрисдикції для вирішення спорів, і для цього створюється система відповідних правових та матеріальних стимулів²³. Ефективним способом вирішення цивільних спорів, а відповідно і зменшення навантаження на державні суди могло стати вдосконалення і поширення серед суб'єктів цивільних та господарських правовідносин третейського судочинства, яке є однією з найстаріших форм вирішення спорів.

Нині демократичне суспільство готове та здатне вирішувати конфлікти минаючи державні суди шляхом використання примирливих процедур та третейського розгляду. З їх допомогою спори вирішуються набагато швидше, потребують менших фінансових витрат, крім того, третейські суди та інші процедури альтернативного вирішення спорів здатні серйозно розвантажити державу судову систему.

Найбільшою перевагою і, водночас, метою створення третейського суду взагалі є особливі умови формування і розгляду справи, за яких забезпечується сприяння добрим діловим відносинам між сторонами, впевненість сторін в об'єктивності і незацікавленості суддів, які вирішують спір. Отже, в основі формування та діяльності третейського суду лежить принцип добровільності і довіри сторін до третейського судді (суду), який вирішує спір. Зміст цього принципу становить: а) саме право передання сторонами спору до третейського суду; б) право вибору постійно діючого третейського суду; в) право погодження процедури розгляду спору, передбаченої регламентом третейського суду; г) право брати участь у формуванні складу третейського суду.

Варто підкреслити, що інтерес до третейського розгляду викликаний тими особливостями, які характерні для постійно діючих третейських судів. Аналізуючи досвід різних третейських судів, для більшості з них можна виділити такі переваги третейського розгляду порівняно із звичайною судовою процедурою:

1. Значно менший строк з моменту подання позовної заяви до моменту видачі виконавчого документа на примусове виконання рішення.

2. Гарантія виконання рішення третейського суду. Це питання найбільшою мірою турбує підприємців під час вирішення питання про передання спору на розгляд третейського суду. Проблема виконання рішення третейського суду у разі його невиконання відповідачем знімається процедурою

²³ *Защита гражданских прав третейскими судами / Под ред. В. П. Палиюка. – Научно-практический сборник. – Николаев: Изд-во «Вечерний Николаев», 2003. – С. 89.*

примусового виконання рішення на підставі виконавчого документа, виданого загальним або господарським судом відповідно до Закону України «Про виконавче провадження». Таким чином, з погляду гарантій виконання, рішення третейського суду практично не відрізняється від рішення загального або господарського суду, але при цьому має деякі наведені вище переваги. Ймовірність відмови у видачі виконавчого документа існує, але практика свідчить, що ці випадки вкрай рідкісні, і пов'язані насамперед з дефектами самого рішення, а зовсім не з упередженим ставленням до третейських судів взагалі.

3. Можливість виконання рішення третейського суду на території іншої держави, що особливо важливо для учасників зовнішньоекономічних зв'язків.

4. Розмір третейського збору, особливо у справах із значною ціною позову, як правило, нижче за державне мито у господарському суді, оскільки, зазвичай, у третейських судах використовується регресивна шкала третейського збору. Отже, сторони економлять не тільки час, але і гроші. При цьому в деяких випадках частина збору може бути повернена, що збільшує фінансову привабливість такого способу вирішення суперечок.

5. Третейська угода (застереження) є додатковою гарантією обопільного виконання зобов'язань, оскільки скорочений термін розгляду спору стимулює сторони до добросовісності та пунктуальності.

6. Можливість вибору сторонами арбітра. Дане положення приваблює сторін конфлікту, особливо коли вирішення спору вимагає спеціальних знань та високої кваліфікації у певній галузі, наприклад діяльність на ринку цінних паперів тощо.

7. Високий фаховий рівень третейських суддів.

8. Конфіденційність третейського розгляду.

9. Можливість мирного врегулювання спору.

Проведене у Російській Федерації дослідження з метою визначення ролі третейських судів як альтернативного механізму вирішення суперечок виявило найтипівіші відповіді на питання про причини невключення у договір третейського застереження. Основною причиною була непоінформованість керівників і навіть юристів підприємств про таку можливість вирішення спорів, тим більше, вони не уявляли собі жодних позитивних особливостей третейського розгляду. Проте були й інші причини, наприклад, небажання та побоювання передавати вирішення спору невідомій структурі, тривалі зв'язки з господарським судом тощо. І нарешті, сформований роками стереотип – небажання що-небудь змінювати в системі, яка хоча не така вже й ефективна, але все-таки працює. Однак дослідження, проведене двома роками пізніше по-

казало, що поінформованість про третейський розгляд зростає, але все ще мало поширеною залишається інформація про конкретні третейські суди, що не дозволяє зробити висновок про їх компетентність, а отже, прийняття рішення про включення в договір відповідного третейського застереження.

Таким чином, слід констатувати, що питома вага тих підприємств, що вдаються на сьогодні до третейського розгляду, є незначною, і як показує досвід роботи третейських судів, крім вищевикладених мотивів, є ще не менш вагомі, які не афішуються, але, поза сумнівом, існують. Як з'ясувалося, мета включення в договір третейського застереження також не завжди очевидна. Крім очевидної і найпоширенішої мети вирішення спору та повернення дебіторської заборгованості, багато організацій використовують переваги третейського суду і для досягнення інших цілей, наприклад, легалізації передання майна від однієї організації до іншої. Іноді оформлення такої «операції» просто договором не завжди доречно через увагу до неї контролюючих органів, акціонерів, кредиторів тощо. Зовсім інша справа, якщо зовні все виглядатиме як примусове (через суд) стягнення майна.

На розвиток третейського судочинства значною мірою впливають не лише його переваги, але й певні суб'єктивні, психологічні чинники. Так, не секрет, що судді третейських судів більш доступні для спілкування, атмосфера самого третейського розгляду є більш прийнятною, зокрема психологічно, ніж у державному суді. Важливим чинником, поштовхом до включення третейського застереження у договір (укладення третейської угоди) є особисте знайомство з арбітрами третейських судів, що робить судовий процес менш напруженим.

Одночасно відомі приклади, коли довіра до цієї форми вирішення спорів ледве не свідомо підривається. Деякі комерційні структури, усвідомивши привабливість «володіння» підконтрольним судом, терміново почали створювати свої третейські суди з єдиною метою захистити свої інтереси в спорах з іншими підприємствами та організаціями. Абсолютно очевидно, що при цьому ні про яку об'єктивність і безсторонність третейських суддів не може бути і мови. І такі прецеденти, безумовно, підривають в очах підприємців саму ідею третейського розгляду.

Як і будь-яка сфера діяльності, на якій перетинаються інтереси багатьох організацій, ідея третейського суду неминуче приверне увагу бізнес-структур, які розглядатимуть третейський розгляд просто як потенційний бізнес, який може не тільки принести прибуток, але й забезпечити посилення впливу на підприємців, у зв'язку з можливістю впливу на своїх контрагентів через лобювання своїх інтересів у третейському суді.

При цьому варто відзначити, що основне вкладення грошей у створення третейського суду – це зовсім не дороге устаткування, а витрати на популяризацію імені, третейського розгляду для сторін і підвищення рівня довіри до нього. У цілому це завдання зовсім не нове і не таке вже складне, як здається на перший погляд. Підходи до його вирішення схожі з передвибірними технологіями, де виборця потрібно переконати, що даному кандидату можна довіряти і він справиться з покладеними на нього завданнями. Отже, така ситуація викликає серйозну стурбованість, оскільки на сьогодні в більшості регіонів третейські суди не є загальноновизнаними й авторитетними, не володіють серйозними фінансовими коштами, які дозволили б їм протистояти у серйозній конкурентній боротьбі.

Законодавство допускає створення різних видів третейських судів залежно від суб'єктного складу, характеру та предмета спору, галузі правовідносин, території, на яку поширюється його дія тощо.

Так, Ю. Д. Притика поділив третейські суди на такі чотири групи: 1) національні та міжнародні; 2) щодо спорів між громадянами і спорів між господарськими організаціями; 3) інституційні (постійно діючі) та *ad hoc*; 4) загальні та спеціальні²⁴.

Поділ третейських судів на міжнародні та національні залежить від того, чи належить йому право розгляду спорів, в яких присутній іноземний елемент (предмет позову, сторони, факти, з яких виникли правовідносини), чи ні. Статус сторони (сторін) спору, що перебуває у провадженні третейського суду, є підставою для визнання його як міжнародного. Проте правова природа як міжнародних, так і національних третейських судів однакова, різниця полягає лише в тому, що діяльність міжнародних арбітражів спрямована на розгляд та вирішення спорів, що впливають із зовнішньоекономічних відносин. Обмеження підвідомчості національних третейських судів неможливістю розгляду та вирішення спорів у яких, якщо хоча б однією із сторін є нерезидент України, на думку авторів, є серйозною законодавчою дискримінацією національних третейських судів, оскільки за своїм характером інститут третейського судочинства є добровільним та договірним і саме сторони на свій розсуд мають вирішувати чи передавати свій спір на розгляд міжнародного чи національного арбітражу.

Із прийняттям Закону України «Про третейські суди» втратив свою актуальність поділ третейських судів за критерієм суб'єктів, які звернулися за ви-

²⁴ Притика Ю. Д. *Третейський розгляд господарських спорів: сучасність та перспективи розвитку* // Вісник Вищого Арбітражного Суду України. – 2000. – № 3. – С. 167–176.

рішенням конфлікту, на третейські суди, що розглядають спори між громадянами та третейські суди між господарськими організаціями, оскільки згаданий вище закон уніфікував підходи та передбачив створення третейських судів, які можуть розглядати будь-які спори як між фізичними, так і юридичними особами України, крім випадків, визначених законом.

Розбіжності в організації третейських судів відображає їх поділ на постійно діючі (інституційні) та *ad hoc* (тимчасові, які створюються лише для вирішення конкретного спору). Звичайно, постійно діючим визнається арбітраж, який стабільно існує. Арбітраж *ad hoc* створюється для розгляду та вирішення конкретної справи.

У розмежуванні постійно діючого третейського суду і третейського суду *ad hoc* суттєву роль відіграє наявність певної недержавної організації, яка засновує та опікує інституційний арбітраж. Третейський суд *ad hoc* організовується безпосередньо сторонами і не пов'язаний з будь-якою установою. Наступною вагомою ознакою, яка дозволяє відмежувати постійно діючий третейський суд від третейського суду *ad hoc*, є наявність в інституційному арбітражі правил розгляду спорів (регламенту), який застосовується для всіх спорів. У третейських судах *ad hoc*, звичайно, такі регламенти відсутні, і під час розгляду та вирішення спорів третейські судді (суддя) керуються правилами провадження, встановленими сторонами в кожному конкретному випадку.

Поділ третейських судів на загальні та спеціалізовані має умовний характер, оскільки компетенція загального третейського суду значно обмежена порівняно з компетенцією державного суду. Спеціалізований третейський суд розглядає ще більш обмежене коло спорів (якщо порівнювати із загальним третейським судом). Загальний третейський суд забезпечує інтереси майнового обороту взагалі, а спеціалізований діє у певній сфері, наприклад, банківській, страховій тощо.

Отже, можна без перебільшення сказати, що на сьогодні більш ефективним способом вирішення як економічних, так й інших спорів стає саме третейський розгляд. І це є закономірний процес, підтверджений світовою практикою. Постійно діючі третейські суди не тільки розвантажують суди загальної юрисдикції, а також сприяють розвитку цивілізованого рівня ділових відносин серед підприємців та вирішення спорів. Процедура третейського розгляду заснована на принципі захисту інтересів конкретних учасників майнового обороту. У третейських судах відсутні апеляційні та касаційні інстанції, а спір по суті та остаточно вирішується обраними сторонами складом третейського суду (або одноособово) в одній інстанції.

Сторони мають право обирати собі арбітрів як з осіб, вказаних у списку постійно діючого третейського суду, до якого входять найбільш авторитетні та відомі практики та науковці, так і будь-яких інших осіб, що відповідають загальним вимогам, встановленим у Законі України «Про третейські суди» та мають достатню кваліфікацію у разі вирішення спору третейським судом ad hoc або постійно діючим третейським судом, регламентом якого передбачена можливість сторін обирати арбітрів не лише із списку третейських суддів. Обрані або призначені кожною із сторін третейські судді обирають потім головуючого складу третейського суду. Такі судді незалежні від сторін спору та, не будучи їх представниками, забезпечують об'єктивний, кваліфікований розгляд та вирішення спору.

У процесі розгляду спору активно застосується принцип змагальності сторін. Найважливішими підставами для прийняття рішення по справі є чинне матеріальне законодавство, договори, звичаї тощо. З цього випливає, що третейські суди своїм завданням мають захист майнових та немайнових прав та охоронюваних законом інтересів сторін третейського розгляду шляхом всебічного, повного та об'єктивного розгляду та вирішення справ.

Таким чином, саме законодавче закріплення статусу третейських судів та порядку здійснення третейського розгляду правових спорів шляхом прийняття Закону України «Про третейські суди» значно посприяло захисту та реалізації прав та законних інтересів учасників суспільних відносин, а також визначило місце третейського судочинства у правовій системі України.

ПОРЯДОК УТВОРЕННЯ І ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ²⁵

Порядок утворення і державної реєстрації третейських судів встановлюється Законом України «Про третейські суди».

Перед тим як приступити до утворення третейського суду слід уважно вивчити вказаний закон, а також ознайомитись із законом «Про оподаткування прибутку підприємств» (ст. 7.11) та законом «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців».

Закон про третейські суди передбачає можливість утворення постійно діючих третейських судів та третейських судів, що створюються для розгляду конкретної справи.

У такому випадку процедура їх утворення має бути виписана третейською угодою, яка не може суперечити базовому закону про третейські суди. Оскільки третейські суди для конкретної справи не є предметом цієї роботи, ми розглянемо порядок утворення та державної реєстрації виключно постійно діючих третейських судів.

Утворення та державна реєстрація постійно діючого третейського суду відбувається в декілька етапів.

Етап 1. Вивчення потреби в утворенні постійно діючого третейського суду.

На цьому етапі слід з'ясувати, чи є суспільна потреба в утворенні нового постійно діючого третейського суду. Для цього варто вивчити стан наявності спорів серед громадян та суб'єктів підприємницької діяльності, які можуть вирішуватись третейським судом, наскільки суб'єкти спорів задоволені діяльністю місцевого господарського суду, наскільки вони психологічно готові до заміни способу розв'язання спорів з господарських судів чи судів загальної юрисдикції на третейський суд.

Якщо у вашому регіоні вже існує один чи декілька судів, варто з'ясувати наскільки вони задіяні у розв'язанні спорів і спробувати знайти причину, чому не задовольняють потенційних користувачів їх послуги, якщо попит на третейське судочинство є, а існуючі третейські суди його не задовольняють.

Все це надзвичайно важливо, якщо ви бажаєте, аби утворений вашою юридичною особою третейський суд реально працював і вирішував поставлені перед ним завдання, а не просто перебував у реєстрі третейських судів.

Вивчення ситуації на цьому етапі можливо через різні інструменти, але одним з найбільш доступних та результативних є проведення круглих столів

²⁵ Автор – А. Ф. Качук

та фокус-груп серед представників середовищ, потенційно зацікавлених в існуванні ефективно діючого третейського суду.

Етап 2. З'ясування можливості утворення третейського суду саме вашою юридичною особою.

Стаття 8 закону про третейські суди встановлює виключний перелік суб'єктів, що можуть бути засновниками третейського суду.

«Постійно діючі третейські суди можуть утворюватися та діяти при зареєстрованих згідно з чинним законодавством України:

- всеукраїнських громадських організація;
- всеукраїнських організаціях роботодавців;
- фондів і товарних біржах, саморегульованих організаціях професійних учасників ринку цінних паперів;
- торгово-промислових палатах;
- всеукраїнських асоціаціях кредитних спілок, Центральній спілці споживчих товариств України;
- об'єднаннях, асоціаціях суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб, у тому числі банків».

Отже, якщо ваша юридична особа прямо перерахована у приведеній вище частині 1 статті 8 Закону «Про третейські суди», ви самостійно можете ініціювати створення такого суду. В іншому випадку, коли ви дійсно переконані у необхідності створення третейського суду, або є, наприклад, самостійним суб'єктом господарювання чи громадською організацією з місцевим статусом, варто подумати, яким чином отримати правовий статус можливого засновника третейського суду.

Для суб'єктів підприємницької діяльності це можливо через створення відповідного об'єднання/асоціації, реєстрації її відповідно до законодавства як непідприємницької організації, яка після державної реєстрації та постановки на облік у всіх необхідних для цього державних органах та установах може виступити як засновник третейського суду.

Для того, аби громадська організація могла ініціювати створення третейського суду, потрібно здійснити перереєстрацію цієї організації в Міністерстві юстиції для отримання всеукраїнського статусу, що є вкрай складною процедурою, або ввійти у спілку громадських організацій, яким це може бути цікаво, і вже спілка виступить засновником третейського суду, або переконати одну із всеукраїнських громадських організацій, аби вона створила третейський суд у вашому регіоні на основі ваших ідей, кадрів та фінансів.

Для місцевої громадської організації будь-які з приведених вище варіантів не є досконалыми, оскільки, як тільки суд почне реально працювати, шанс появи конфліктів навколо використання третейського збору є досить великим.

На момент підготовки цього видання у Верховній Раді України було реєстровано проект закону «Про внесення змін до Закону України «Про третейські суди» № 3613 від 01.06.07 року, який у разі його ухвалення суттєво спростить умови для створення третейських судів місцевими організаціями, які мають для цього адекватні кадрові, організаційні та фінансові можливості.

Етап 3. Підготовка та ухвалення рішення про створення третейського суду.

Частина 4 статті 8 Закону «Про третейські суди» так встановлює вимоги щодо утворення суду:

«Утворення постійно діючого третейського суду компетентним органом суб'єктів, визначених у частині першій цієї статті (див. цитату у тексті етапу 2), вимагає:

- 1) прийняття рішення про утворення постійно діючого третейського суду;
- 2) затвердження Положення про постійно діючий третейський суд;
- 3) затвердження регламенту третейського суду;
- 4) затвердження списку третейських суддів».

Хоча вимога списку третейських суддів стоїть на останньому місці вимог, насправді це є найважливішим для успішної діяльності третейського суду.

Лише участь у ролі суддів третейського суду відомих громадськості, високоосвічених, справедливих та моральних людей приверне до новоутвореного третейського суду потенційних клієнтів.

Саме тому перед початком процедур щодо утворення третейського суду ви маєте підшукати потенційних третейських суддів, заручитись їх згодою бути третейськими суддями. Також одразу варто продумати, хто із залучених вами спеціалістів на роль третейських суддів може стати головою суду. Адже тут потрібна не тільки високоосвічена та моральна людина, а людина, яка має організаційні здібності та є достатньо публічною.

Далі ви маєте відповідно до статуту вашої юридичної особи слід з'ясувати який орган управління має право створювати третейський суд. Як правило, у більшості статутів таким правом наділений вищий орган управління – збори (з'їзд, конференція). Правда, можлива ситуацію, коли вищий орган управління організацією передав такі повноваження колегіальному виконавчому органу, наприклад, правлінню.

У будь-якому разі рішення про утворення третейського суду має приймати виключно компетентний на те орган, інакше третейський суд не буде зареєстрований органом юстиції.

Залучившись підтримкою та бажанням певних спеціалістів бути третейськими суддями, ви маєте змогу підключити цих осіб до підготовки проектів необхідних документів для створення та подальшої роботи третейського суду:

- Положення про постійно діючий третейський суд;
- Регламенту постійно діючого третейського суду.

Закон, зокрема його стаття 9, визначає мінімальний рівень вимог щодо змісту положення про третейський суд:

«Положення про постійно діючий третейський суд повинно містити відомості про його найменування, місцезнаходження, відомості про засновника третейського суду, склад, компетенцію та порядок створення органів самоврядування третейських суддів, порядок обрання голови третейського суду, підстави та порядок припинення діяльності третейського суду».

Положення є окремим документом, на титульному аркуші якого вгорі зліва розміщуються слова:

«ЗАРЕЄСТРОВАНО

Назва органу державної реєстрації (наприклад – *Міністерством юстиції України*)

Свідоцтво № _____

«___» _____ 2007 року»

Вгорі справа розміщується напис:

«ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішенням зборів (назва організації засновника)

Протокол №___ від «___» _____ 2007 року

_____ Голова (керівник) організації

П.І.Б.

Печатка організації»

Нижче, у центрі титульного аркуша розміщується напис:

«Положення про постійно діючий третейський суд при (назва організації – засновника)».

Оскільки мінімальний перелік вимог до змісту положення визначено законом, як правило, всі засновники цим і обмежуються, адже для роботи третейського суду найбільш важливий більш складний юридично документ – регламент.

Слід пам'ятати, якщо у поданому на реєстрацію положенні буде відсутня якась інформація, що визначена законом, у реєстрації буде відмовлено.

Залежно від кола суб'єктів, можливих клієнтів суду в положенні варто привести повне та скорочене найменування суду українською та англійською чи російською мовами.

Має обов'язково міститись повна поштова адреса місцезнаходження третейського суду, а також повна назва засновника.

Не намагайтесь переписувати в положення норми чинного закону про третейські суди, оскільки вони діють об'єктивно, незалежно від того чи записані в положення, а внесення до закону змін вимагатиме від вас відповідного корегування положення та реєстрації цих змін у реєструючому органі.

У положенні варто вказати організаційну структуру третейського суду: повноваження голови, його заступників, назву, порядок формування та компетенцію органів суддівського самоврядування, порядок та підстави звільнення голови та його заступників.

Варто також передбачити порядок призначення працівників апарату (секретаріату) суду, фінансування його діяльності (у необхідних межах) та взаємовідносини з органами управління засновника.

Законодавець встановив як обов'язок публікацію затверджених положення та регламенту третейського суду.

Хоча закон не вимагає підтвердження щодо публікації цих документів, варто продумати, яким способом і де їх слід опублікувати. Це важливо зробити не тільки для виконання вимог закону, а й для певної реклами новоствореному суду.

Доцільно, коли організація – засновник відведе окремий розділ, присвячений третейському суду на своєму інтернет-ресурсі.

Регламент третейського суду.

Регламент є ще одним обов'язковим документом, який подається до реєструвального органу для державної реєстрації третейського суду.

Обов'язкових вимог до регламенту, визначених законом, є небагато, але на відміну від положення регламент варто робити більш детальним та зрозумілим. Адже сторони спору, перед тим як звернутись до третейського суду, повинні побачити, наскільки прозорим та справедливим має бути розгляд спору відповідно до регламенту.

Добре виписаний регламент стане в нагоді і третейським суддям у їх роботі та зменшить можливі скарги на порушення прав сторони під час розгляду спору.

Частина 5 статті 10 Закону “Про третейські суди” так визначає мінімальні вимоги до регламенту:

«Регламент третейського суду повинен визначати порядок та правила звернення до третейського суду, порядок формування складу третейського суду, правила вирішення спорів третейським судом, інші питання, віднесені до компетенції третейського суду цим Законом. Регламент третейського суду може містити положення, які хоча і не передбачені цим Законом, але не суперечать принципам організації та діяльності третейського суду, визначеним цим Законом, і є необхідними для належного здійснення третейським судом повноважень з третейського вирішення спорів».

Незважаючи на те, що законодавець у самому законі про третейські суди передбачив основну частину процедурних норм, які не повинні були входити до регламенту третейського суду, але виходячи із припису ч. 5 статті 10 та зручності діяльності суду та сторін, що до нього звертаються, виглядає цілком логічним аби вимоги до процедур звернення до суду, розгляду справи, постановлення рішення у єдиній логіці віднайшли своє розміщення у регламенті третейського суду з урахуванням саме його специфіки, за наявності організаційних можливостей третейського суду.

Дуже важливим моментом, який слід передбачити у регламенті, є фінансові питання, а саме: яким чином оплачується розгляд справи у суді, хто і як оплачує необхідні експертизи, витрати суддів, якщо справа розглядається не за місцем розміщення суду чи не за місцем проживання обраних сторонами суддів.

При цьому варто врахувати, що залежно від основної мети утворення третейського суду, тобто від сутності прогнозованих до розгляду судом справ, варто встановити адекватні судові збори.

Привабливістю третейського судочинства є його оперативність, безсторонність і відносна дешевизна. Тому, якщо ви одразу захочете мати багато коштів від розгляду справ і встановити досить великі третейські збори, потенційні клієнти обійдуть суд стороною.

Тому краще, аби певний час суд зміг працювати на свій авторитет, а не на кишеню. А завдяки створенню відповідного позитивного іміджу третейського суду надалі надходження від розгляду справ як для суддів, так і для засновника будуть значно більшими.

Ви маєте проекти Положення про третейський суд, Регламенту третейського суду; визначено список третейських суддів; є приміщення для розміщення третейського суду та початкові фінанси й апарат на його забезпечення, отже, ви можете проводити засідання компетентного органу організації – засновника для ухвалення необхідного рішення для заснування третейського суду та затвердження вищезгаданих документів.

Порядок утворення і державної реєстрації третейських судів

Усі вказані рішення мають віднайти своє відображення у протоколі засідання органу, що прийняв ці рішення. Протокол оформляється відповідно до правил діловодства та посвідчується головою організації/головуючим на зборах та печаткою організації.

Етап 4. Державна реєстрація третейського суду.

Порядок державної реєстрації третейського суду регулюється статтею 9 закону про третейські суди.

Реєструючим органом для третейського суду, утвореного всеукраїнською громадською організацією, є Міністерство юстиції України.

Для третейських судів, утворених іншими засновниками, реєструючими органами є відповідно : Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласне, Київське, Севастопольське міські управління юстиції.

Для проведення реєстрації засновник подає до реєструючого органу заяву про реєстрацію третейського суду, яка має бути розглянута і по ній має бути прийнято рішення про реєстрацію чи відмову у реєстрації протягом п'ятнадцяти днів з дня її подання.

До заяви додаються:

- рішення про утворення постійно діючого третейського суду;
- затверджене Положення про третейський суд;
- затверджений Регламент третейського суду;
- затверджений список третейських суддів;
- копія свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи;
- копія статуту юридичної особи – засновника;
- довідка органу державної статистики про включення цієї юридичної особи до державного реєстру.

У разі успішного проведення державної реєстрації постійно діючого третейського суду видається свідоцтво встановленого зразка.

Постійно діючий третейський суд визнається утвореним з моменту його державної реєстрації і може розпочинати свою роботу.

Варто пам'ятати, що всеукраїнська громадська організація може створювати третейські суди не тільки за місцем перебування органів управління організації, а у будь-якій адміністративно-територіальній одиниці держави.

Варто також пам'ятати, що законодавець передбачив серйозну відповідальність засновника третейського суду за повноту, достовірність поданої на реєстрацію інформації та своєчасне невнесення змін до реєстраційних документів.

У разі внесення змін до документів, що подавались на реєстрацію і які передбачені у пунктах 2–4 частини третьої статті 8 Закону «Про третейські суди», засновник постійно діючого третейського суду повинен протягом 15 днів подати до реєстраційного органу відповідну заяву із змінами, внесеними до реєстраційних документів.

У разі невиконання засновником постійно діючого третейського суду вимог щодо внесення змін до реєстраційних документів або виявлення протягом трьох років з дня реєстрації постійно діючого третейського суду недостовірних відомостей у поданих на державну реєстрацію документах орган, який зареєстрував такий суд, може (законодавець навіть записав – повинен) звернутися до компетентного суду із заявою про анулювання реєстраційного свідоцтва.

Рішення компетентного суду про анулювання реєстраційного свідоцтва постійно діючого третейського суду тягне за собою припинення його діяльності.

Отже, якщо ви здійснили всі необхідні для утворення та реєстрації третейського суду дії, отримали реєстраційне свідоцтво, суд може розпочинати працювати. Аби ця діяльність була успішною та приваблювала сторони для звернення саме до цього третейського суду, має бути реалізована певна інформаційна стратегія.

Про суд мають знати. Його мають поважати. Проведіть прес-конференцію з нагоди реєстрації третейського суду.

Опублікуйте регламент третейського суду та список суддів. Організуйте кілька публікацій чи інтерв'ю з третейськими суддями, їх життєписом. Для початку роботи суду самі спробуйте підшукати справу, яку суд може одразу розглянути і сторони залишаться задоволені вашим рішенням.

Це буде найкращою рекламою новоствореному третейському суду.

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ: ВИМОГИ ДО ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДДІВ²⁶

Однією з передумов звернення до третейського суду (укладення третейської угоди) є така його перевага поряд з державним судовим органом, як право (можливість) сторін обирати третейських суддів для розгляду свого спору, які, на їх думку, є дійсно неупередженими, висококваліфікованими професіоналами (фахівцями), здатними у найкоротші строки вирішити спір.

Першочергове питання, яке підлягає вирішенню під час прийняття позовних матеріалів, є питання підвідомчості і компетенції третейського суду на розгляд та вирішення даного спору. Якщо третейський суд встановить, що даний спір не підпадає під обмеження, визначені ст. 6 Закону та між сторонами укладена дійсна третейська угода (застереження), наступною стадією у процесі розгляду та вирішення спору третейським судом є стадія формування третейського суду. Вирішення цього питання набуває особливого значення, оскільки від процедури формування третейського складу в кінцевому випадку залежить ефективність третейського розгляду.

Розділ III Закону України «Про третейські суди» передбачає порядок формування третейського суду. Відповідно до ст. 16 Закону склад третейського суду формується шляхом призначення чи обрання третейських суддів (третейського судді).

З аналізу правових норм, що регулюють порядок формування третейського суду, очевидно, що їх умовно можна поділити на дві групи: 1) загальні правила щодо формування третейського суду, передбачені Законом та 2) правила, що визначаються регламентом конкретного постійно діючого третейського суду або за погодженням сторін.

Третейський суд може розглядати справи у складі одного третейського судді або в будь-якій непарній кількості третейських суддів. У постійно діючому третейському суді кількісний та персональний склад третейського суду визначається за правилами, встановленими регламентом третейського суду. У третейському суді для вирішення конкретного спору (*ad hoc*) сторони на свій розсуд можуть домовитися про кількісний і персональний склад третейського суду. Проте за будь-яких умов третейський суд може розглядати справи лише в непарній (будь-якій) кількості третейських суддів.

Закон виділяє два способи формування складу суду: безпосередньо за угодою сторін (ч. 2 ст. 17 Закону) та згідно з регламентом постійно діючого третей-

²⁶ Автори – Є. Ю. Данилін, О. П. Іванченко.

ського суду (ч. 1 ст. 17 Закону). Саме в регламентах постійно діючих третейських судів регулюється питання формування складу третейського суду: процедура (призначення чи обрання); обрання чи призначення з відкритого чи закритого списку третейських суддів, строки обрання, наслідки необрання тощо.

Таким чином, питання про формування складу постійно діючого третейського суду вирішується виключно правилами цього суду. Цей висновок випливає з того, що дана норма за змістом є імперативною, оскільки не передбачає можливості сторін на власний розсуд формувати склад третейського суду. Так, Закон встановив загальне правило, за яким третейський суд може розглядати справи в складі одного третейського судді або в будь-якій непарній кількості третейських суддів. Розвиток і деталізація загального правила, встановленого Законом, отримується вже у конкретному регламенті постійно діючого третейського суду. Регламентом певного постійно діючого третейського суду, наприклад, може бути встановлено, що справи розглядаються або в складі одного третейського судді або в складі трьох третейських суддів, отже, якщо сторона спору виявляє бажання підпорядкувати себе процедурним нормам регламенту третейського суду, вона не може вимагати розглядати справу у такій непарній кількості третейських суддів як 5 і т.д.

Через те, що Закон визначив, що кількість третейських суддів має бути непарною, як правило, на практиці справи вирішуються у складі трьох суддів. При цьому більшість регламентів передбачають, що кожна із сторін обирає по одному третейському судді, а третій призначається чи обирається ними або головою постійно діючого третейського суду. Так, Регламентом постійно діючого третейського суду при Українському національному комітеті Міжнародної торгової палати встановлено, що обрані сторонами два третейські судді обирають третього третейського суддю, який виступатиме головуючим складу третейського трибуналу у конкретній справі. При цьому необрання або непризначення стороною у встановлений регламентом строк третейського судді не виключає можливості розгляду та вирішення справи. У такому випадку арбітр зазвичай призначається головою третейського суду, зокрема аналогічне положення передбачене у Регламенті постійно діючого третейського суду при УНК МТП.

У багатьох регламентах постійно діючих третейських судів сторони, крім обрання чи призначення основного третейського судді, мають також обрати кандидатуру запасного арбітра на випадок неможливості виконання своїх обов'язків основним арбітром. Проте в цьому випадку не зовсім зрозуміло, на якій стадії запасний третейський суддя може замінити основного (вступити в процес) – до початку розгляду справи по суті чи впродовж усього процесу.

Порядок формування складу третейського суду: вимоги до третейських судів

Очевидно, що більш правильним є другий варіант. Роль запасного арбітра полягає в тому, щоб з одного боку, забезпечити сторонам право на вибір арбітра, з іншого – максимально ефективно розглянути та вирішити спір. Тому, якщо основний арбітр не може з певних причин виконувати свої обов'язки, то він (арбітр) може бути замінений запасним на будь-якій стадії процесу. Однак слід підкреслити, якщо заміна відбулася під час розгляду справи по суті, справа розглядається спочатку з метою забезпечення ознайомлення з позиціями сторін та доказами у справі.

Проте і сам порядок обрання сторонами арбітрів різняться залежно від того чи іншого постійно діючого третейського суду. Так, більшість третейських судів формують список третейських суддів, з якого сторони можуть обирати собі арбітрів. У цьому ж списку, як правило, міститься досить повна інформація про того чи іншого третейського суддю, включаючи вказівку на спеціальність, стаж роботи за спеціальністю, стаж роботи в конкретному третейському суді, той чи інший професійний досвід та інші дані. Деякі постійно діючі третейські суди ідуть іншим шляхом і взагалі не формують списки арбітрів, а надають сторонам можливість самим обирати арбітрів, якщо останні будуть відповідати заздалегідь встановленим у регламенті вимогам. Практика знає випадки, коли такі списки формуються як примірні, тобто вони (списки) є відкритими. Однак вбачається, що такий порядок є не досить вдалим, оскільки, якщо сторона спору обирає третейського суддю, який не входить до списку даного постійно діючого третейського суду, який буде розглядати та вирішувати спір, то фактично такий арбітр буде представником сторони, що в свою чергу суперечить ч. 1 ст. 18 Закону. Право (можливість) сторони обирати арбітра є одним з найважливіших принципів організації третейського судочинства та такою перевагою, що дійсно приваблює сторін передавати спори на розгляд третейського суду.

Формування складу третейського суду в третейському суді для вирішення конкретного спору здійснюється в порядку, погодженому сторонами. *Хоча і в даному випадку сторони не можуть відійти від імперативно встановленої законодавцем норми щодо непарної кількості третейських суддів та наслідків не призначення (не обрання) належної кількості третейських суддів сторонами або не призначення (не обрання) третейськими суддями ще одного третейського судді, який буде головуючим.*

Якщо сторони не погодили іншого, то формування складу третейського суду в третейському суді для вирішення конкретного спору (ad hoc) здійснюється у такому порядку:

1. При формуванні третейського суду в складі трьох і більше третейських суддів кожна із сторін призначає чи обирає рівну кількість третейських суддів, а обрані у такий спосіб третейські судді обирають ще одного третейського суддю для забезпечення непарної кількості третейських суддів.

Якщо ж одна із сторін не призначить чи не обере належної кількості третейських суддів протягом 10 днів після одержання прохання про це від іншої сторони або якщо призначені чи обрані сторонами третейські судді протягом 10 днів після їх призначення чи обрання не оберуть ще одного третейського суддю, то розгляд спору в третейському суді припиняється і цей спір може бути переданий на вирішення компетентного суду.

2. Якщо спір підлягає вирішенню третейським суддею одноособово і після звернення однієї сторони до іншої з пропозицією про призначення чи обрання третейського судді сторони не призначать чи не оберуть третейського суддю, то розгляд у третейському суді припиняється і цей спір може бути переданий на вирішення компетентного суду.

Головуючий складу третейського суду у справі та третейський суддя у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 17 Закону, обираються не менш як двома третинами від призначеного чи обраного складу суду шляхом відкритого голосування.

За загальним правилом, колегія третейського суду для вирішення конкретного спору формується у складі трьох суддів за відсутності іншої домовленості між сторонами. Кожна сторона у справі призначає або обирає одного суддю, а два призначених або обраних таким чином третейські судді призначають третього.

Принциповими в аспекті формування складу третейського суду є питання, що стосуються вимог, які висуваються до третейських суддів, а також підстави та порядок відводу чи самовідводу третейського судді, припинення повноважень третейського судді, складу третейського суду тощо, оскільки послідовна регламентація останніх на рівні положень Закону гарантує майбутнім учасникам третейського розгляду дійсно неупереджений, професійний, справедливий та оперативний розгляд та вирішення спору.

Відповідно до ст. 18 Закону третейським суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована в результаті вирішення спору, а також має визнані сторонами знання, досвід, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору. Безперечно, у силу приватноправового (договірного) характеру інституту третейського судочинства, а отже і договірною, а не абсолютною, що втілює волю держави, статусу арбітра, чинним законодавством не передбачено таких суворих вимог до третей-

Порядок формування складу третейського суду: вимоги до третейських судів

ських суддів, як громадянство, вік, стаж роботи, заборона займатися підприємницькою діяльністю, заборона належати до професійних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які оплачувані посади, виконувати іншу роботу тощо. Прояв неповаги до арбітра третейського суду не тягне за собою спеціальної відповідальності, як це передбачено Законом України «Про статус суддів».

Третейськими суддями не можуть бути: особи, які не досягли повноліття, та особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; особи, які не мають кваліфікації, погодженої сторонами безпосередньо чи визначеної у регламенті третейського суду; особи, які мають судимість; особи, визнані в судовому порядку недієздатними. На думку авторів, було б не зайвим доповнити ст. 18 Закону положенням, що не можуть бути третейськими суддями також особи, визнані в судовому порядку обмежено дієздатними.

У разі одноособового вирішення спору третейський суддя постійно діючого третейського суду повинен мати вищу юридичну освіту. У разі колегіального вирішення спору вимоги щодо наявності юридичної освіти поширюються лише на головуючого складу третейського суду.

Сукупність знань та навичок у галузі юриспруденції не завжди є оптимальним набором інтелектуальних якостей третейського судді. Зазвичай під час вирішення тих чи інших специфічних спорів необхідними є знання та навички в інших галузях знань, наприклад, економічних, технічних тощо. Особлива процедура формування третейського суду дозволяє включити до його складу поряд з юристами й інших фахівців у тій чи іншій сфері. Цим досягається максимально ефективне поєднання правових і спеціальних знань, що сприятиме об'єктивному та найбільш професійному розгляду та вирішенню особливо складних цивільно-правових та господарсько-правових спорів.

Юриспруденція – це достатньо об'ємна наука, знати яку досконало буває інколи просто неможливо, у той же час вона дуже вдало пристосована для спеціалізації в тій чи іншій її галузі. Юридичний професіоналізм суддів третейського суду, поза сумнівом, є вкрай важливим показником для сторін під час вибору арбітрів. У постійно діючому третейському суді, особливо у тому, який спеціалізується на вирішенні певного виду спорів, беручи до уваги, що арбітри тут обираються сторонами, знайти потрібного фахівця в конкретній галузі правових знань набагато більше шансів. Перевагою третейського розгляду в цьому плані є також той факт, що постійно діючі третейські суди розглядають справи, як правило, у складі колегії (трибуналу) третейських суддів з трьох осіб. Значною та вагомою перевагою третейських судів є також

те, що його арбітри є знаними та досвідченими юристами із значним практичним досвідом.

Деякі постійно діючі третейські суди поряд з вимогами до кандидатури третейського судді, визначених Законом, встановлюють додаткові вимоги до професійного та освітнього рівня своїх суддів.

З метою здобуття авторитету, відповідної репутації серед ділових кіл та більш вагомого впливу третейський суд зацікавлений у поповненні свого складу відомими та висококваліфікованими юристами. Серед суддів третейських судів часто зустрічаються кандидати та доктори юридичних та економічних наук, знані науковців, широко відомі юридичні діячі.

Питання професіоналізму арбітрів також дуже тісно пов'язане з питанням про стимулювання та мотивацію суддів відповідних третейських судів. Сьогодні діяльність багатьох юристів як третейських суддів є для них не стільки джерелом заробітку, скільки бажанням випробувати себе в новому статусі, реалізувати свої знання та навички в реальній правовій практиці, а іноді просто бажанням сприяти розвитку третейського судочинства. Ні в кого не викликає сумніву той факт, що в сучасних умовах третейське судочинство в Україні переживає етап становлення. Після тривалого періоду занепаду цієї альтернативної форми вирішення суперечок в радянські часи фізичні та юридичні особи поки що з побоюванням ставляться до такого способу захисту своїх прав та інтересів, на жаль, не вбачають у ньому реальних переваг поряд з державним правосуддям. Підриває авторитет третейської форми судочинства і той факт, що деякі представники юридичної спільноти, очевидно, свідомо принижують та намагаються безпідставно нівелювати третейське судочинство, апелюючи, що начебто створюються «свої» третейські суди для вирішення власних корпоративних інтересів. Проте варто зазначити, що законодавець з прийняттям Закону України «Про третейські суди» створив реальне підґрунтя для неупередженого та професійного, оперативного вирішення спорів, створив умови для постановлення дійсно правильних та об'єктивних і, найголовніше, виконуваних рішень. Безумовно, рівень професіоналізму працівників тієї чи іншої організації сприяє підвищенню або, відповідно, зниженню її авторитету. Саме ступінь довіри до третейського суду створює або зменшує передумови для звернення до конкретного третейського суду.

Як вже було зазначено вище, не менш важливим поряд з безпосереднім формуванням складу третейського суду є питання про усунення від вирішення конкретної справи або припинення повноважень арбітра. Відповідно до ст. 21 Закону повноваження третейського судді припиняються:

- за погодженням сторін;
- у разі відводу чи самовідводу відповідно до положень Закону;
- у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;
- у разі набрання законної сили судовим рішенням про визнання його обмежено дієздатним чи недієздатним;
- у разі його смерті, визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим рішенням суду, що набрало законної сили.

Повноваження складу третейського суду, яким вирішувався спір, припиняються після прийняття ним рішення по конкретній справі.

Суттєвим моментом, який має бути врахований у процесі підготовки справи до третейського розгляду або безпосередньо під час розгляду справи по суті, є визначення чи може даний третейський суддя брати участь у розгляді справи, оскільки сторона може потрапити в ситуацію зловживання з боку суддів третейського суду або в ситуацію їх особливої зацікавленості у вирішенні справи на користь певної сторони, якщо, наприклад, стороною у спорі є юридична особа, яка є засновником даного постійно діючого третейського суду. Аби уникнути таких та аналогічних випадків, законодавець у ст. 19 Закону передбачив підстави відводу чи самовідводу третейського судді, серед яких такі: якщо третейський суддя особисто чи опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи; якщо третейський суддя є родичем однієї із сторін або інших осіб, які беруть участь у справі, або перебуває з цими особами чи сторонами в особливих стосунках; на прохання третейського судді або за спільним рішенням сторін; у разі встановлення стороною обставин, які дають їй підстави вважати упередженням або необ'єктивним ставлення третейського судді до справи, про яке сторона дізналася після його обрання чи призначення; у разі тривалого, більш як один місяць від дня призначення чи обрання, невиконання обов'язків третейського судді у конкретній справі; у разі виявлення невідповідності третейського судді вимогам, встановленим статтею 18 Закону; якщо третейський суддя бере участь у вирішенні спору, який прямо чи опосередковано пов'язаний з виконанням ним службових повноважень, наданих державою. Жодна особа не може бути третейським суддею у справі, в якій вона раніше брала участь як третейський суддя, але була відведена чи заявила самовідвід як сторона, представник сторони або в будь-якій іншій ролі. У третейському суді для вирішення конкретного спору угодою сторін можуть бути встановлені додаткові підстави для відводу чи самовідводу третейського судді.

Статтею 20 Закону передбачено порядок відводу чи самовідводу третейського судді. Так, у разі звернення до особи за отриманням згоди на обрання

чи призначення її третейським суддею у конкретній справі ця особа повинна повідомити про наявність обставин, які є підставами для відводу чи самовідводу відповідно до статті 19 Закону. Третейський суддя повинен без зволікання повідомити сторони про підстави його відводу чи самовідводу, зазначені у статті 19 Закону, що виникли після початку третейського розгляду, та заявити самовідвід. За наявності підстав, зазначених у статті 19 Закону, сторона може заявити про відвід обраного нею третейського судді лише у разі, якщо обставини, які є підставою для відводу призначеного чи обраного нею третейського судді, стали відомі цій стороні після його призначення чи обрання.

Що стосується процедури відводу у третейському суді *ad hoc*, то сторони можуть самостійно погоджувати процедуру відводу третейського судді. Процедура відводу третейського судді у постійно діючому третейському суді визначається регламентом третейського суду з дотриманням вимог Закону. Якщо в третейській угоді або у регламенті третейського суду не визначена процедура відводу третейського судді, то письмова мотивована заява про відвід третейського судді має бути подана стороною протягом трьох днів після того, як цій стороні стали відомі обставини, які є підставою для відводу третейського судді. У разі пропуску встановленого строку питання щодо прийняття заяви про відвід третейського судді вирішується головою третейського суду залежно від причин пропуску строку, якщо інше не передбачено регламентом третейського суду. Заява сторони про відвід подається третейському судді третейського суду для вирішення конкретного спору, кандидатура якого відводиться, або голові постійно діючого третейського суду. За відсутності заперечень іншої сторони щодо заявленого відводу третейський суддя є відведеним з дня подання стороною заяви про його відвід. Якщо інша сторона не погоджується з відводом третейського судді, вона має право протягом трьох днів подати голові третейського суду свої мотивовані заперечення. За таких обставин питання про відвід вирішується головою третейського суду спільно з іншими третейськими суддями, призначеними чи обраними у справі, протягом п'яти днів з моменту отримання заяви сторони, рішення яких є обов'язковим для сторін. Незалежно від заперечень сторони третейський суддя третейського суду для вирішення конкретного спору, якому заявлений відвід, не може брати участі у справі. Якщо протягом 10 днів після відводу такого третейського судді сторони не погодять іншої кандидатури, спір може бути переданий на вирішення компетентного суду.

На практиці можуть траплятися випадки, коли постає необхідність замінити обраного стороною третейського суддю під час третейського розгляду

справи по суті. Така необхідність може бути викликана як об'єктивними причинами (хвороба, від'їзд), так і суб'єктивними (нез'явлення на засідання третейського суду, небажання брати участь у процесі тощо). Процедура заміни третейського судді передбачається Законом (ст. 23), а також на рівні регламентів постійно діючих третейських судів. Як правило, у регламентах встановлюється правило, відповідно до якого процедура заміни третейського судді відбувається за взаємною згодою сторін, у випадку відводу (самовідводу), припинення повноважень третейського судді. Одночасно може виникнути ситуація, коли несумлінна сторона може не дати згоди на заміну обраного нею арбітра на іншого саме через бажання затягнути процес. При цьому, якщо заяви про заміну арбітра стороною, яка його обрала, немає, то у третейського суду немає формальних підстав для його заміни. Проте не виключається і зловживання з боку сторони, яка бажає замінити третейського суддю в процесі третейського розгляду справи по суті, якщо вона усвідомлює, що справа буде вирішена не на її користь. Очевидно, що за таких обставин, коли лише одна сторона вимагає заміни арбітра і вона не досягла з приводу цього згоди з протилежною стороною та немає підстав для відводу третейського судді, то саме вона буде нести відповідальність за свій вибір, реалізований нею на початку процесу, оскільки була забезпечена вільна та добровільна процедура обрання чи призначення третейського судді. Основною перешкодою під час заміни арбітра буде визначення моменту, коли правова позиція сторони переходить у зловживання правом. Адже в більшості випадків неможливість участі судді в процесі не абсолютна, а є такою, що зберігається лише на певний проміжок часу. У таких випадках визначення диспозитивної межі може бути здійснено шляхом врахування у регламентах конкретних третейських судів, а також за допомогою практики правозастосування, що склалася у третейських судах.

ТРЕТЕЙСЬКИЙ РОЗГЛЯД СПРАВ²⁷

Процесуальний порядок розгляду спорів третейськими судами не знайшов свого повного і детального врегулювання на законодавчому рівні, на зразок Цивільного процесуального та Господарського процесуального кодексів України, а закріплюється в основному у регламентах відповідних постійно діючих третейських судів або правилах третейського розгляду у третейському суді для вирішення конкретного спору. І це зрозуміло, оскільки за своєю правовою природою третейський розгляд є договірним і залежить від волевиявлення та домовленості сторін передати свій спір на розгляд третейського суду. Тому більшість правових норм Закону України «Про третейські суди» мають диспозитивний характер і відсилають до регламентів постійно діючих третейських судів або правил третейського розгляду у третейському суді для вирішення конкретного спору, безперечно, якщо останні не суперечать обов'язковим положенням Закону України «Про третейські суди». Регламенти постійно діючих третейських судів стають своєрідними процесуальними кодексами, які визначають правила третейського розгляду в кожному конкретному третейському суді.

Зрозуміло, що кожен третейський суд самостійно визначає процесуальний порядок розгляду спорів, і у зв'язку з цим формує свій регламент. Якщо поглянути на структуру та принципи організації третейського судочинства, слід підкреслити, що регламенти третейських судів, як правило, ґрунтуються на здобутках процесуальної науки, досвіді іноземних та вітчизняних третейських судів, використовуючи такі загальноприйняті процесуальні інститути та положення, як принципи організації і діяльності, форма та зміст позовної заяви, відзив на позовну заяву, зустрічний позов, докази тощо. У своїй діяльності третейські суди не зв'язані правилами судочинства, що встановлені у процесуальних кодексах, проте неможливо вирішити спір, не пред'явивши позовних вимог, не дослідивши обставин справи та не оцінивши докази, не прийнявши рішення по справі тощо. А тому структура та основні елементи процесуального порядку третейського розгляду, закріплені у відповідних регламентах третейських судів, дещо схожі з положеннями процесуальних кодексів. Зрозуміло, для третейського розгляду характерні більш спрощені процедури, менша деталізація здійснення тих чи інших процесуальних дій, за згодою сторін справа може бути розглянута на підставі письмових матеріалів без проведення усного розгляду. Фактично ступінь відмінності судового про-

²⁷ Автори – В. О. Євдокимов, В. Ф. Сазонов.

цесу від правил третейського розгляду залежить від того, в якій мірі засновник постійно діючого третейського суду під час затвердження регламенту та сторони передбачать використання інститутів процесуального законодавства²⁸. Поряд з цим третейському судочинству притаманні такі процесуальні дії сторін, як формування складу третейського суду, що відрізняє останній від державного судового процесу.

В умовах третейського розгляду справи складно говорити про уніфікованість процедури розгляду, оскільки кожен з постійно діючих третейських судів, тим більше третейських судів ad hoc, керується насамперед нормами свого регламенту та/(або), положення. Однак здійснити спроби виділити певні тенденції та обов'язкові інститути третейського провадження можливо, особливо, якщо намагатися це робити на основі аналізу положень Закону України «Про третейські суди».

Слід зазначити, що Закон України «Про третейські суди» передбачає мінімальні вимоги до третейського розгляду справи, які мають імперативний характер для всіх утворених третейських судів. Це означає, що третейський суд може встановити або визначити власні правила третейського розгляду лише в тій частині, що не суперечить принципам організації та діяльності третейського суду, які визначені Законом «Про третейські суди». Звичайно регламент третейського суду є головним нормативним документом, яким керуються третейський суд та сторони і їх представники під час розгляду справи. Вирішення колізії, за якої сторони у третейській угоді передбачили інший порядок третейського розгляду ніж, це визначено положеннями регламенту третейського суду, передбачено у статті 12 Закону України «Про третейські суди», згідно якої за будь-яких обставин у разі суперечності третейської угоди регламенту третейського суду застосовуються положення регламенту. Правила регламенту постійно діючого третейського суду є невід'ємною частиною третейської угоди. Відповідно постійно діючий третейський суд під час розгляду та вирішення спорів має керуватися регламентом. Одночасно останній зобов'язаний керуватися і третейською угодою в частині, що не суперечить регламенту.

Звернення до третейського суду з позовною заявою

Процедура розгляду справ у третейському суді починається з пред'явлення позовної заяви. Право на звернення до третейського суду дещо відрізняється за змістом від права звернення до державного суду. Різниця полягає в тому, що право на звернення до державного суду є безумовним, а до третейського суду

²⁸ *Золотопуп С. В. Третейский суд в Украине. – Х.: Консум, 2005. – С. 79–80.*

виникає у сторони лише на підставі третейської угоди (умовний спосіб). Разом з тим спільним є те, що як до державного, так і до третейського суду звернення оформлюється та реалізується шляхом подання відповідної позовної заяви.

Отже, позовна заява є основним документом, без якого розгляд спору у третейському суді неможливий. У спеціальному законі встановлені обов'язкові вимоги до позовної заяви, які не можуть бути змінені ні угодою сторін, ні правилами регламенту постійно діючого третейського суду. У позовній заяві повинно бути зазначено: назву постійно діючого третейського суду або склад третейського суду для вирішення конкретного спору; дату подання позовної заяви; найменування та юридичні адреси сторін, які є юридичними особами, та/або прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, місце проживання і місце роботи сторін, які є фізичними особами; найменування та юридичну адресу представника позивача, якщо він є юридичною особою, або прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, місце проживання і місце роботи представника, який є фізичною особою, у випадках, коли позов подається представником; зміст вимоги, ціну позову, якщо вимога підлягає оцінці; обставини, якими обґрунтовані позовні вимоги, докази, що їх підтверджують, розрахунок вимог; посилання на наявність третейської угоди між сторонами та докази її укладення; перелік письмових матеріалів, які додаються до позовної заяви; підпис позивача або його представника з посиланням на документ, що засвідчує повноваження представника.

До позовної заяви додаються документи, що підтверджують: наявність третейської угоди; обґрунтованість позовних вимог; повноваження представника; направлення копії позовної заяви іншій стороні (опис вкладення про відправлення цінного листа, виписки з реєстру поштових відправлень тощо). Якщо позовна заява оформлена з порушенням ст. 35 Закону України «Про третейські суди», або не сплачено третейській збір, постійно діючий третейський суд, якщо це передбачено регламентом, виносить ухвалу про залишення заяви без руху і надає позивачу час для виправлення недоліків.

Під час прийняття позову третейський суд вирішує питання про наявність і дійсність угоди про передання спору на розгляд третейського суду. У разі ж, якщо третейський суд дійде до висновку про відсутність або недійсність зазначеної угоди, він повинен відмовити в розгляді справи.

Відповідач в свою чергу може скористатися такими засобами захисту проти пред'явленого позову, як подання відзиву на позовну заяву або зустрічного позову. Так, відповідно до ст. 36 Закону України «Про третейські суди» відповідач зобов'язаний надати третейському суду письмовий відзив на позовну заяву. Відзив на позовну заяву направляється позивачу та третейсько-

му суду в порядку і строки, передбачені регламентом або третейською угодою у разі розгляду справи судом ad hoc.

Якщо регламентом третейського суду строк направлення відзиву на позовну заяву не визначений, відзив подається не менше ніж за три дні до першого засідання третейського суду.

Неподання відповідачем відзиву не звільняє його надалі від виконання вимог третейського суду про надання відзиву на позов.

Забезпечення позову

Питання про можливість забезпечення позову в третейському розгляді по-різному розв'язується в різних країнах. В одних країнах вважають третейський розгляд приватною справою сторін і не допускають втручання держави в приватні справи до моменту ухвалення рішення судом. Інші виходять з того, що виконання рішення – найважливіший принцип розгляду і сторони наперед готові виконувати всі рішення третейського суду, у тому числі і ті рішення, які обмежують їх права.

В Україні третейських суд за заявою будь-якої сторони має право розпорядитися про вжиття стороною таких забезпечувальних заходів щодо предмета спору, які він вважає необхідними, з урахуванням положень цивільного та господарського процесуального законодавства. Як правило, забезпечення позову застосовується у випадку, якщо незастосування таких заходів може в майбутньому утруднити або зробити неможливим виконання рішення третейського суду. Третейський суд може витребувати від будь-якої сторони надати належне забезпечення позову у зв'язку з такими заходами. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії провадження у справі, якщо невжиття таких заходів може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення третейського суду. Про забезпечення позову виноситься ухвала. Сторони можуть домовитися про неможливість третейського суду виносити ухвали про забезпечення позову під час вирішення їхнього спору.

На жаль, на практиці застосувати забезпечення позову третейський суд практично не може, оскільки ця норма не забезпечена санкціями і можливістю примусового виконання заходів щодо забезпечення позову. Державний суд не наділений правом видавати виконавчий документ стосовно забезпечення позову, який розглядається третейським судом. Таким чином відсутня правова база для забезпечення позову.

Відповідач може подати зустрічний позов для розгляду третейським судом, якщо такий позов є підвідомчим третейському суду та може бути предме-

том третейського розгляду відповідно до третейської угоди. Як справедливо зазначає С. В. Золотопуп, навіть якщо пред'явлення зустрічного позову прямо заборонено третейською угодою, однак він може бути заявлений, так як така угода може бути нікчемною.

Зустрічний позов може бути подано на будь-якій стадії третейського розгляду до прийняття рішення по справі. Зустрічний позов має відповідати вимогам, передбаченим Законом до позовної заяви.

Третейський суд приймає зустрічний позов до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємно пов'язані та їх спільний розгляд є доцільним, зокрема, коли вони впливають з одних і тих правовідносин або коли вимоги за ними можуть зараховуватися. Такі вимоги до зустрічного позову визначають традиційний взаємозв'язок первісного і зустрічного позовів, що може полягати в такому їх співвідношенні, при якому зустрічне право відповідача: виключає право позивача, підриває його підставу або може зарахуватися з первісним позовом.

Непредставлення відповідачем відзиву на позовну заяву не розглядається як визнання вимог позивача і не є перешкодою для розгляду справи, оскільки сторони мають право безпосередньо в судовому засіданні заявляти клопотання і робити заяви. Якщо відповідачем надаються в третейський суд відзив або заперечення на позов, то їх копії в обов'язковому порядку направляються третейським судом позивачу. Звичайно в третейському суді разом із позовом або із зустрічним позовом, або з відзивом на позовну заяву стороні передаються копії документів, додані до неї. Це обумовлено специфікою третейського судочинства, зокрема можливістю розгляду справи і винесення рішення без участі сторін і їх представників. Таким чином сторона, яка не зможе взяти участь у судовому засіданні, отримує вичерпні відомості про хід вирішення спору, позиції процесуального противника і досліджувані докази.

Якщо сторони не домовилися про інше, до ухвалення третейським судом рішення позивач має право змінити, доповнити або уточнити позовні вимоги. Те ж правило належить і до зустрічного позову.

За загальним правилом місцем проведення третейського розгляду є місцезнаходження третейського суду. У регламенті може бути передбачено інше місце, наприклад місцезнаходження позивача. За згодою і за рахунок сторін третейський суд може розглянути справу у будь-якому місці світу. Якщо сторони третейського розгляду у суді *ad hoc* не домовилися про місце розгляду, третейський суд сам визначає місце з урахуванням усіх обставин справи, зок-

рема характеру справи, зручності обраного місця третейського розгляду для сторін та складу третейського суду.

Розгляд справи у третейському суді не обмежений будь-якими строками, однак зазвичай у регламентах постійно діючих третейських судів або правилах третейського розгляду у третейських судах *ad hoc* встановлюються строки розгляду, які поряд зі строками розгляду та вирішення справ у судах загальної юрисдикції є меншими. Не дивно, що саме такі скорочені строки розгляду та вирішення справ розглядаються як одна із переваг третейського судочинства, оскільки для суб'єктів цивільного обороту, особливо для підприємців, важливого значення набуває оперативне вирішення спору.

Під час подання позовної заяви в постійно діючий третейський суд сплачується встановлений регламентом третейський збір.

За загальним правилом обмін змагальними паперами між сторонами, а також між сторонами та третейським судом здійснюється в порядку, погодженому і за вказаними ними адресами. Якщо сторони не погодили інший порядок, то документи та інші матеріали направляють за останнім відомим місцем розташування організації, рекомендованим листом з повідомленням про вручення або іншим способом, що передбачає фіксацію доставки вказаних документів і матеріалів. Документи та інші матеріали вважаються одержаними в день їх доставки, хоча б адресат за цією адресою не перебуває або не проживає, а про зміну своєї адреси не повідомив іншу сторону належним чином.

Якщо сторони не домовилися про інше, то копії всіх документів і інших матеріалів, а також інша інформація, яка надається третейському суду однієї із сторін, повинні бути передані третейським судом іншій стороні.

Процедура розгляду справи по суті

Процедура розгляду спорів постійно діючим третейським судом закріплюється в регламенті даного суду, а в третейському суді *ad hoc* таку процедуру визначають самі сторони.

В юридичній літературі немає єдиної думки про те, чим же є процедура врегулювання правових спорів у третейському суді – розглядом або судочинством.

Одні автори вважають, що її слід називати розглядом, щоб таким чином уникнути можливої плутанини і змішування абсолютно різних за своєю правовою природою понять державного судочинства і розгляду справ у третейських судах. Свою точку зору вони аргументують тим, що здійснення судочинства можливе лише державними юрисдикційними органами, а третейські суди відповідно до розділу 7 «Судова влада» Конституції України не входять до судової системи.

Інші автори дотримуються тієї точки зору, що дана процедура розгляду та вирішення третейськими судами спорів є судочинством.

Треті взагалі не висловлюють якої-небудь певної думки, використовуючи терміни як третейський розгляд, так і третейське судочинство.

Тут варто звернутися до положень Закону України «Про третейські суди», де застосовується термін «третейський розгляд» як процес вирішення спору в третейському суді і прийняття рішення третейським судом. Таким чином законодавець підтвердив, що термін «судочинство» в даному випадку не застосовується.

Законом визначено, що розгляд справи третейським судом починається з винесення ухвали про порушення третейського провадження. Третейський суд самостійно вирішує питання про наявність або відсутність у нього компетенції для розгляду конкретної справи. Сторона має право заявити про відсутність у третейського суду компетенції стосовно переданого на його вирішення спору до початку розгляду справи по суті. Сторона має право заявити про перевищення третейським судом меж його компетенції, якщо в процесі третейського розгляду виникне питання, розгляд якого не передбачено третейською угодою або яке не може бути предметом такого розгляду відповідно до регламенту третейського суду або Закону України «Про третейські суди». У таких випадках третейський суд повинен відкласти розгляд справи або зупинити розгляд справи по суті до вирішення ним питання щодо наявності у нього відповідної компетенції. З питань наявності чи відсутності компетенції третейський суд у зазначених випадках виносить мотивовану ухвалу.

Якщо третейський суд дійде висновку щодо неможливості розгляду ним конкретного спору через відсутність у нього компетенції, третейський розгляд припиняється, а витрати, понесені третейським судом, відшкодовуються сторонами в рівних частках.

Третейський суд на початку розгляду повинен з'ясувати у сторін можливість закінчити справу мировою угодою та надалі сприяти вирішенню спору шляхом укладення мирової угоди на всіх стадіях процесу. Сторони мають право закінчити справу укладенням мирової угоди як до початку третейського розгляду, так і на будь-якій його стадії, до прийняття рішення. Якщо сторони під час третейського розгляду вирішать укласти мирову угоду, то на відміну від державного суду, який затверджує мирову угоду своєю ухвалою, третейський суд затверджує мирову угоду рішенням та викладає зміст мирової угоди в тексті рішення. Це означає, що рішення у резолютивній частині майже повністю повинно відображати зміст мирової угоди та відповідати волевиявленню сторін, викладеному в такій мировій угоді. І зрозуміло, оскільки укладення

мирової угоди – це також вирішення спору по суті. Крім того, виконавчі документи видаються саме на рішення третейських судів, без можливості примусового виконання мирова угода втрачає свою привабливість для сторін.

Третейському розгляду притаманна низка особливостей розгляду справ, які обумовлені специфічністю як самих третейських судів, так і проявом принципу диспозитивності під час врегулювання правових спорів.

Сторони у процесі розгляду третейським судом справи мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь у засіданнях третейського суду, надавати докази, брати участь у дослідженні доказів, подавати клопотання, давати письмові та усні пояснення, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників розгляду, заявляти відводи, користуватися іншими правами відповідно до третейської угоди у третейському суді для вирішення конкретного спору чи регламенту третейського суду, Закону України «Про третейські суди». Крім того, сторона має право заявити про перевищення третейським судом меж його компетенції, якщо в процесі третейського розгляду виникне питання, розгляд якого не передбачено третейською угодою або яке не може бути предметом такого розгляду відповідно до регламенту третейського суду чи Закону України «Про третейські суди».

Третейський розгляд здійснюється у засіданні третейського суду за участю сторін або їх представників, якщо сторони не домовилися про інше щодо їхньої участі у засіданні. У ч. 4 ст. 39 Закону України «Про третейські суди» передбачено, що третейський суд під час розгляду справи повинен забезпечити дотримання принципу змагальності сторін, рівні можливості та свободу сторонам у наданні ними доказів та доведенні перед третейським судом їх переконливості. А це означає, що сторони третейського розгляду мають бути належним чином повідомлені про дату, час і місце проведення третейського розгляду. Так, сторонам має бути направлено повідомлення про день, час та місце проведення засідання третейського суду не пізніше ніж за 10 днів до такого засідання, хоча регламентом або за угодою сторін може бути встановлений більш тривалий строк повідомлення, проте зрозуміло, що не менше ніж за 10 днів до такого засідання.

Неявка сторони, яка належним чином була повідомлена про час і місце третейського розгляду, або неподання документів не перешкоджає розгляду та вирішенню справи по суті, якщо така неявка не викликана поважною причиною і у зв'язку з цим сторона заявляла клопотання про перенесення третейського розгляду. Однак залишається питання – яким чином суд може встановити, поважна причина неявки сторони чи ні. Так само як у Цивільному процесуальному

кодексі, Господарському процесуальному кодексі України, так і в Законі України «Про третейські суди» законодавець чітко не вказав, які саме причини слід вважати поважними. І це зрозуміло, оскільки поважність/неповажність є оціночними категоріями, визначення яких залежить від розмаїття життєвих обставин справи. Очевидно, що критерії поважності причин неявки будуть напрацьовані практикою, на зразок аналогічної практики у державних судах.

Однією з характерних особливостей третейського розгляду є відсутність вимоги щодо його усності. Така конструкція може виявитися досить дивною порівняно з обов'язковим усним процесом у державних судах, проте необхідно враховувати, що звернення сторін для врегулювання спору до третейського суду і вся процедура розгляду засновані на двосторонніх домовленостях та довірі сторін, підпорядкуванні правилам третейського розгляду, прийнятому третейським судом рішенням та добровільному виконанні. Крім того, предметом розгляду у третейських судах є спори, що виникають з цивільних та господарських правовідносин, які зазвичай підтверджуються доказами. Отже, необхідність безпосередньої участі сторін або їх представників під час розгляду справи є не обов'язковою, а використання показань свідків як засіб доказування є досить рідкісним явищем. Однак, якщо сторони в третейській угоді (застереженні) передбачили, що розгляд справи можливий лише за їх участю, то третейський суд безперечно не має права розглядати та вирішувати справу на основі письмових доказів. Разом з тим сам третейський суд має право визнати явку сторін у засідання обов'язковою. Крім того, якщо третейський суд у процесі розгляду спору прийде до висновку, що наданих матеріалів буде недостатньо для вирішення спору, він може призначити усний розгляд по справі.

Зазвичай справи у третейському суді розглядаються у закритому засіданні, якщо сторони не домовились про інше. Законом України «Про третейські суди» у ст. 29 виписана трохи інша юридична конструкція, з аналізу змісту якої випливає, що за загальним правилом справи у третейському суді розглядаються у відкритому засіданні, а у разі, якщо проти такого відкритого засідання буде висунуто хоча б однією стороною заперечення з мотивів дотримання та збереження комерційної або банківської таємниці чи забезпечення конфіденційності інформації, справа буде розглядатися у закритому засіданні.

Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Третейський суд має право, якщо визнає надані докази недостатніми, запропонувати сторонам надати додаткові докази. Кожній стороні мають бути надані рівні можливості для викладення своєї правової позиції та захисту своїх прав та інтересів.

Сторона, яка надає документи та інші матеріали не на мові третейського розгляду, має забезпечити їх переклад. Склад третейського суду може вимагати від сторін перекладу документів та інших матеріалів на мову третейського розгляду.

Безумовно, що як і для державних судів, так і для третейських особливого значення набувають питання доказування та доказів у процесі розгляду та вирішення справи по суті. Доказами у третейському розгляді є будь-які фактичні дані, на основі яких третейський суд встановлює наявність або відсутність обставин, якими обґрунтовуються вимоги або заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення спору. Обставини справи, які за законом повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

Третейський суд має право вимагати від сторін надання доказів, необхідних для повного, всебічного об'єктивного вирішення спору. Якщо третейський суд визначає за необхідне одержати документи від підприємств, установ, організацій, які не є учасниками третейського розгляду, він своєю ухвалою уповноважує сторони або одну із сторін одержати відповідні документи та надати їх третейському суду.

Сторони повинні надавати третейському суду докази в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях. Всі зібрані письмові докази разом з процесуальними документами сторін (позов, відзив на позов тощо) третейського суду повинні зберігатися в прошитому та пронумерованому вигляді.

Згідно із закріпленим у законі принципом змагальності сторін обов'язок надання доказів лежить саме на сторонах спору. Роль третейського суду полягає лише в дослідженні та оцінці зібраних сторонами доказів.

Чинне законодавство не обмежує третейський суд конкретним переліком доказів, на основі яких третейський суд може прийняти своє рішення. У Законі передбачено, що засоби доказування визначаються регламентом третейського суду. У третейському суді *ad hoc* засоби доказування визначаються третейською угодою з урахуванням вимог закону. Загальне правило розподілу тягара доказування між сторонами спору закріплює головний елемент змагальної засади як судового процесу, так і третейського розгляду – кожна зацікавлена сторона доводить ті факти, які обґрунтовують її правову позицію. Тобто сторона спору доводить ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

Одним з аспектів широкої проблеми тягара доказування є поняття так званого обов'язку первинного доказування. На практиці у будь-якому процесі важливо мати чітку уяву про те, кому із сторін спору належить першому нада-

вати докази. У випадках, коли відповідач посилається на нові обставини з метою відхилення пред'явлених вимог, саме на нього покладається тягар первинного доказування²⁹.

Слід підкреслити, що суд взагалі, а особливо третейський, не має права самостійно збирати докази. Ця обставина зумовлена дією принципу змагальності сторін. Третейський суд має право, розглянувши та дослідивши вже отримані від сторін матеріали, документи, інші докази, запропонувати їм надати додаткові докази. Пропозиція подати додаткові докази зазвичай виноситься третейським судом вже під час підготовки справи до розгляду, коли в ухвалі про прийняття справи до провадження (або призначення справи до третейського розгляду) пропонується надати запитувані третейським судом документи та матеріали. Залишається питання, як має діяти третейський суд, який з певних причин не отримав таких доказів. Зрозуміло, що в такому випадку справа буде розглянута та прийнято рішення на підставі наявних матеріалів.

Третейський суд приймає рішення лише на підставі тих доказів, які були надані сторонами у процесі розгляду справи. Після прийняття рішення по справі сторони не можуть посилатися на недослідженість обставин справи як на підставу відмови в задоволенні заяви про видачу виконавчого документа.

Необхідно також наголосити на такій особливості третейського розгляду як неможливість забезпечення доказів та труднощі у витребуванні їх як учасників розгляду, так і інших осіб. Оскільки Законом не передбачив примусового виконання ухвал третейського суду, його вимоги щодо подання документів можуть виконуватись лише сторонами та на добровільних засадах. Неможливість витребування доказів пов'язано також з тим, що третейський розгляд ініціюється лише за угодою сторін, а процесуальні акти третейського суду не можуть зачіпати прав і обов'язків інших осіб. Фактично третейський суд стосовно осіб, які не беруть участь у справі, володіє не більшими повноваженнями, ніж сторони спору.

Існує проблема і під час використання показань свідків у третейському розгляді. Це насамперед пов'язано з тим, що кримінальна відповідальність за давання свідомо неправдивих показань свідком, так і свідомо неправильного висновку експертом, передбачена лише для судових процесів у судах загальної юрисдикції. І це зрозуміло, оскільки третейські суди не входять до судової системи України, не відправляють правосуддя від імені держави, а є лише недержавними органами, наділеними сторонами повноваженнями на вирішення спору. Тому під час оцінки такого доказу третейський суд має враховувати по-

²⁹ Золотопун С. В. *Третейський суд в Україні*. – Х.: Консум, 2005. – С. 90.

казання свідків та зважати на їх достовірність. В той же час третейські судді, так само як і сторони, їх представники мають можливість повною мірою застосувати тактику допиту свідків у засіданні третейського суду, аби отримати правдиві показання чи викрити свідка.

Іноколи з'ясування обставин, що мають значення для справи, правильне вирішення того чи іншого спору неможливе без спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, тобто постає питання про призначення третейським судом експертизи за заявою сторони (сторін) у справі. Так, якщо сторони не домовились про інше, третейський суд може вимагати від будь-якої із сторін подання необхідних для проведення експертизи документів, інших матеріалів або предметів.

Відповідно до ст. 43 Закону України «Про третейські суди» з метою правильного вирішення спору третейський суд має право зобов'язати сторони чи одну із сторін замовити проведення експертизи для роз'яснення питань, що потребують спеціальних знань, про що третейський суд виносить відповідну ухвалу. Наслідки невиконання стороною цих вимог визначаються регламентом третейського суду чи третейським судом для вирішення конкретного спору. Витрати, понесені у зв'язку з призначенням експертизи, третейський суд розподіляє згідно з положеннями регламенту третейського суду або за домовленістю між сторонами, а в разі відсутності відповідних положень у третейській угоді або регламенті про розподіл витрат – згідно із ст. 26 Закону України «Про третейські суди».

Мотивований експертний висновок надається в письмовій формі і приєднується до справи. Як правило, у регламентах постійно діючих третейських судів передбачається, що, якщо сторони не домовились про інше, то експерт за умови, що про це заявляє одна із сторін або третейський суд визнає за необхідне, може взяти участь у засіданні третейського суду, на якому сторонам або складу третейського суду надається можливість задавати експерту питання, пов'язані з проведенням експертизи та наданим висновком.

Питання ведення протоколу засідання третейського суду передбачено ст. 44 Закону України «Про третейські суди», згідно з якою протокол ведеться лише в разі наявності угоди між сторонами про ведення протоколу або коли ведення протоколу передбачено регламентом третейського суду. Для ведення протоколу за згодою третейських суддів (третейського судді) сторонами може бути призначений секретар третейського розгляду. Коли немає секретаря, третейські судді можуть обрати його із складу (крім голови) третейського суду, яким вирішується спір. Проте з аналізу змісту цієї статті не

зовсім зрозуміло, з числа кого сторони можуть призначити секретаря третейського розгляду. Очевидно, що питання ведення протоколу більш детально висвітлюється у регламентах третейських судів або правилах третейського розгляду, визначених за угодою сторін, у третейському суді ad hoc. Як правило, протокол ведеться під час усного засідання. Вимоги до форми та змісту встановлені у ч. 3 ст. 44 Закону. Протокол підписується секретарем та всіма третейськими суддями, які розглядали справу.

Після дослідження та оцінки всіх поданих доказів, заслуховування правової позиції сторін по спору розгляд справи по суті закінчується, і третейський суд переходить до однієї з найбільш важливих стадій засідання третейського суду – прийняття рішення.

Необхідно зазначити, що третейський розгляд не завжди закінчується прийняттям рішення. За певних обставин вирішення справи по суті, тобто прийняття рішення, буває просто неможливим. У таких випадках розгляд припиняється прийняттям ухвали третейського суду. І хоча в Законі прямо не передбачені такі підстави, серед них можна назвати такі:

- 1) сторони досягли згоди про припинення розгляду;
- 2) спір не підлягає розгляду у третейському суді у зв'язку з невідомістю;
- 3) відмова від позову;
- 4) є рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- 5) є рішення суду, що набрало законної сили, з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- 6) у разі смерті фізичної особи, яка була однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва;
- 7) у разі ліквідації юридичної особи, яка була однією із сторін у справі;
- 8) внаслідок закінчення строку дії третейської угоди (застереження).

Сторони можуть досягти згоди про припинення третейського розгляду, і мотиви такої згоди не повинні досліджуватися третейським судом. В основі такої угоди може бути як бажання перенести розгляд спору в інший третейський суд, так і припинення третейського розгляду у зв'язку з врегулюванням спору, яке не було оформлено у вигляді мирової угоди.

Серед інших підстав припинення третейського розгляду можна назвати відмову позивача від позову. Реалізація принципу диспозитивності в третейському розгляді полягає не лише у можливості позивача пред'явити позов до третейського суду (за умови наявності третейської угоди, застереження), змі-

нювати позовні вимоги в процесі, але й у можливості позивача відмовитися від позову, оскільки за своєю природою цивільні права основані на можливості носія здійснювати їх своєю волею та для власного інтересу. Третейський суд за наявності відмови від позову не має права продовжувати розгляд спору, навіть якщо відповідач наполягає на цьому.

Ще однією з підстав припинення третейського розгляду є відсутність у третейського суду компетенції на розгляд спору, що позбавляє третейський розгляд будь-якої правової основи. У такому випадку справа підлягає припиненню незалежно від того, як до цього ставляться сторони. Такі підстави можуть бути виявлені як під час взяття справи до провадження і вже на цій стадії третейський суд може відмовити в прийнятті позовної заяви, так і якщо в процесі третейського розгляду стануть відомі обставини, які виключають компетенцію третейського суду. Внесення змін або укладення нової третейської угоди, яка розширила б коло правовідносин, у зв'язку з якими сторони можуть передавати спори на розгляд конкретного третейського суду, дозволяє позивачу знову звернутися до третейського суду з тим самим позовом, за умови, що законодавство передбачає можливість передання таких спорів на розгляд та вирішення третейського суду.

Такі підстави припинення провадження у справі можуть бути передбачені регламентом постійно діючого третейського суду або у правилах третейського суду, визначених за угодою сторін.

Після встановлення всіх обставин справи, дослідження та оцінки наданих сторонами доказів, заслуховування пояснень сторін третейський суд приймає рішення по суті спору, чим закінчується процес третейського розгляду. Рішення третейського суду – найважливіший процесуальний документ, який вінчає процес розгляду та вирішення спору у третейському суді. У зв'язку з цим у Законі детально врегульовані питання, пов'язані з прийняттям рішення третейського суду, вимогами до його форми та змісту.

ТРЕТЕЙСЬКИЙ ЗБІР ТА ВИТРАТИ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ, ПОВ'ЯЗАНІ З РОЗГЛЯДОМ СПОРУ³⁰

За розгляд і вирішення спорів у третейському суді з позивача стягується третейський збір у встановленому третейським судом розмірі. Розмір третейського збору в різних третейських судах різний і залежить від багатьох обставин. Практика свідчить, що розмір третейського збору є дещо меншим за державне мито, що стягується з позивача за подання позовної заяви. Проте з цього правила є виключення, а саме у справах із значною ціною позову. Тому говорити про те, що третейський розгляд є процедурою набагато дешевшою порівняно з розглядом та вирішенням спорів у загальному або господарському суді можна лише досить умовно.

У більшості випадків третейський суд встановлює збір у процентному відношенні від суми позову. При цьому зазвичай вводиться поняття мінімального третейського збору, який сплачується у разі пред'явлення немайнового позову або позову на невелику суму. Запровадження такого мінімального розміру третейського збору пов'язано з необхідністю покриття третейським судом витрат на розгляд справи, котрі не залежать від суми позову та, як правило, мають постійний характер. Більшість регламентів постійно діючих третейських судів містять положення, які передбачають неповернення третейського збору незалежно від того, була справа розглянута чи взагалі виявилася непідвідомчою третейському суду. Фактично таке правило встановлює так званий реєстраційний збір, що сплачується під час подання позову і не повертається стороні. Існування такого реєстраційного збору пов'язано з тим, що третейський суд у будь-якому разі несе витрати, тільки-но надходять матеріали до канцелярії, що підлягають дослідженню стосовно підвідомчості та власної компетенції.

У процесі діяльності третейських судів питання про те, чи є їх діяльність непідприємницькою не раз обговорювалося юристами, і більшість з них приходять до висновку, що така діяльність, безумовно, є непідприємницькою, що і зумовило закладення відповідної конструкції в межах ч. 6 ст. 25 Закону України «Про третейські суди», якою було передбачено, що здійснення фізичною особою повноважень третейського судді та утворення і діяльність постійно діючого третейського суду відповідно до Закону не є підприємницькою діяльністю. Така позиція насамперед базується на визначенні поняття підприємництва, передбаченого ч. 1 ст. 2 Господарського кодексу України, як

³⁰ Автор – А. В. Свінцицький.

діяльності, спрямованої на одержання прибутку. Метою ж третейського розгляду є захист порушених, оспорюваних, невизнаних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб України, розгляд та вирішення спору. Одержання прибутку не є та не може бути метою діяльності третейського суду. Відповідно третейський збір, який отримує суд, не є прибутком, а лише засобом компенсації видатків, понесених у процесі розгляду та вирішення справи.

Оскільки з часу набрання чинності Законом України «Про третейські суди» минуло не так багато часу (трохи більше року), невіршеними як з позицій теорії, так і практики залишаються питання щодо правового статусу третейського збору, крім того, не склалося й певної усталеної практики третейських судів щодо найбільш адекватних розмірів та порядку його стягнення. Відсутня на сьогодні і правова позиція податкових органів з приводу правової природи третейського збору. Хоча в цьому контексті законодавцем у спеціальному податковому законодавстві, а саме у ст. 4.2.19 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» однозначно було передбачено, що не включаються до складу валового доходу суми коштів або вартість майна, одержаних засновником третейського суду як третейський збір чи на покриття інших витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом відповідно до закону. Крім того, згідно із ст. 7.11.14 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, отримані у вигляді коштів, отриманих як третейський збір.

Не зайвим у світлі дослідження питання третейського збору є запозичення досвіду Російської Федерації, де набагато раніше почали активно організовуватися та функціонувати як інституційні третейські суди, так і третейські суди *ad hoc*. Зокрема у російській юридичній літературі провідні спеціалісти у галузі третейського судочинства порушили питання про поширення точки зору (особливо серед податкових органів), що начебто третейський суд надає послуги сторонам з розгляду та вирішення спору між ними. А тому необхідно сплачувати податки як при звичайній підприємницькій діяльності. Отже, поставало питання, чи є діяльність третейського суду підприємницькою (комерційною) та чи можна розглядати її як різновид договору про надання послуг.

Дійсно, ст. 901 Цивільного кодексу України визначає, що за договором про надання послуг одна сторона зобов'язується за завданням другої сторони надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу. Відтак правовідносини в даному випадку виникають на основі

відповідного договору. Такий договір, крім характеру послуги, строку її надання, порядку оплати, обсягу та якості наданої послуги може встановлювати й інші вимоги. При цьому замовник має право відмовитися від послуги за умови відшкодування виконавцеві всіх фактичних витрат, а виконавець може відмовитись від виконання своїх зобов'язань за умови повного відшкодування збитків замовнику. Проте така послуга зазвичай є підприємницькою діяльністю, яка дозволяє отримувати певний прибуток, а відповідно займаються такою діяльністю суб'єкти підприємницької діяльності на основі відповідного договору, а третейський суд таку діяльність не здійснює. Звертаючись до третейського суду, сторони укладають договір про розгляд та вирішення спору між ними, проте керуються процесуальними правилами, що закріплені Законом України «Про третейські суди», відповідними регламентами або погодженими сторонами правилами, що не суперечать чинному законодавству. Якщо одна із сторін ухиляється від розгляду спору, засідання третейського суду відбудеться за умови належного повідомлення сторін про час і місце розгляду спору. Замовник за договором про надання послуг наперед знає, яким має бути результат виконання договору, оскільки сам визначає його у договорі, позивач же у третейському розгляді не знає, яким буде рішення арбітрів. Тут слід також підкреслити, що під час учинення позову мета позивача полягає не лише в розгляді спору, а саме в задоволенні його позовних вимог. Позивач завжди просить не лише розглянути, але й задовольнити його позовні вимоги.

Таким чином, діяльність третейського суду навіть з формальних позицій не можна зарахувати до надання послуг. Не можна кваліфікувати її і як підприємницьку, оскільки вона за своєю суттю спрямована на вирішення спорів, тому отримані третейським судом грошові кошти не підлягають оподаткуванню як отримані від здійснення підприємницької діяльності. Навіть систематичне надання певних послуг ще не є підставою визнавати таку діяльність підприємницькою, тим паче, що чинним законодавством передбачено, що договір про надання послуг не обов'язково має бути оплатним. Так, відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Підставою для отримання третейського збору третейським судом, незважаючи на відсутність угоди про передання спору на вирішення третейським судом у письмовому вигляді (наприклад, у разі укладення третейської угоди шляхом направлення відзиву на позов, в якому одна із сторін підтверджує на-

явність угоди, а інша сторона проти цього не заперечує), є правила третейського розгляду, на яких ґрунтуються взаємні зобов'язання. Так, позивач зобов'язаний сплатити третейський збір у випадку відстрочки оплати збору під час учинення позову і у разі відмови в задоволенні позову повинен внести відповідну суму третейського збору, виходячи з розподілу витрат між сторонами, визначеного рішенням третейського суду.

Отже, можна зробити висновок, що спроби врегулювання відносин сторін третейського розгляду та третейського суду в рамках договору про надання послуг або будь-якого іншого цивільно-правового договору виявляються безперспективними через те, що ці правовідносини значною мірою носять характер процесуальних і взагалі не можуть бути врегульовані виключно цивільно-правовими методами. Застосування до цих правовідносин норм цивільного права повинно мати досить обмежений характер.

Отже, основною функцією третейського збору є покриття витрат на третейський розгляд.

Питання сплати третейського збору непросте, на практиці трапляється вирішувати складні завдання. Наприклад, чи може надаватися відстрочка його оплати аналогічно наданню відстрочки в оплаті державного мита. Оскільки природа третейського судочинства має договірний характер, можливість надання такої відстрочки, як правило, врегульовується на рівні регламентів постійно діючих третейських судів. На практиці третейські суди зазвичай надають такі відстрочки, через що надалі може виникнути питання про право третейського суду на стягнення цих коштів. Хоча на перший погляд очевидно, що третейський суд має таке право, необхідно обґрунтувати свої вимоги на підставі правових норм.

Зрозуміло, що третейські суди не можуть діяти на основі Декрету Кабінету Міністрів «Про державне мито», практично неможливо застосувати інші правові норми, крім цивільно-правових, з посиланням на загальні норми про те, що зобов'язання повинні виконуватись. Поряд з цим цивільно-правовий характер зобов'язання про сплату третейського збору все одно залишається під певним сумнівом, крім того, дається ознака відсутності правової практики з цього питання.

Неможливість примусового стягнення третейського збору в порядку, передбаченому для державного мита, досить гостро порушує для третейських судів питання процесуального характеру, а саме: про право позивача на збільшення суми позову в процесі третейського розгляду. Можливість зміни розміру позовних вимог до винесення рішення передбачена майже у більшос-

ті регламентів третейських судів. У випадку, якщо позивачем були збільшені позовні вимоги і у зв'язку з цим не було доплачено суми третейського збору, третейський суд може прийняти рішення покласти несплачену позивачем суму третейського збору на відповідача і відповідно стягнути її на свою користь, посилаючись на положення свого регламенту.

Так, наприклад, у Російській Федерації є судовою практикою, коли на користь третейського суду видаються виконавчі документи на стягнення третейського збору. Зокрема, відповідно до п. 7.1. Положення про арбітражні збори РКАС при ТПП м. Армавіра суд має право надати відстрочку сплати збору до винесення рішення по суті з наступним стягненням сум збору на користь Армавірської МТПП, про що робиться запис у резолютивній частині рішення. У разі невиконання такої вимоги, за заявою МТПП арбітражний суд Краснодарського краю може видати виконавчий документ на примусове виконання цієї частини рішення. Проте така практика уявляється як мінімум спірною, оскільки виконавчі документи видаються на підставі заяви сторони, на користь якої винесено рішення, а третейський суд аж ніяк не є стороною спору, отже, не має жодної правової підстави для видачі виконавчих документів.

Тому третейські суди ідуть по шляху неприйняття збільшення позовних вимог до сплати третейського збору. На думку російських юристів, положення регламенту щодо права третейського суду відмовити у збільшенні позовних вимог до повної сплати третейського збору не буде суперечити чинному законодавству. Якщо ж регламентом передбачено право на відстрочку сплати третейського збору із зарахуванням його на відповідача та подальшим стягненням на користь третейського суду, третейський суд не може відмовити позивачу у реалізації його диспозитивного процесуального права. При цьому наявність або відсутність можливості примусового стягнення третейським судом збору не має значення. Це питання повинно вирішуватися ним поза межами цього процесу.

Витрати третейського суду у зв'язку з вирішення спору не обмежуються лише третейським збором, відповідно до ст. 25 Закону до них належать:

- 1) гонорари третейських суддів;
- 2) третейський збір, розмір, строки та порядок сплати якого сторонами визначає регламент третейського суду;
- 3) витрати, понесені третейськими суддями у зв'язку з участю в третейському розгляді, у тому числі витрати, понесені третейськими суддями на оплату проїзду до місця вирішення спору;

Третейський збір та витрати третейського суду пов'язані з розглядом спору

- 4) витрати, пов'язані з оплатою послуг експертів, перекладачів, якщо такі були запрошені чи призначені для участі в третейському розгляді;
- 5) витрати, пов'язані з оглядом і дослідженням речових та письмових доказів за їх місцем знаходження;
- 6) витрати, понесені свідками;
- 7) витрати, пов'язані з оплатою стороною, на користь якої було прийнято рішення третейського суду, послуг представника, пов'язаних з наданням правової допомоги;
- 8) витрати, пов'язані з організаційним забезпеченням третейського розгляду;
- 9) витрати на листування третейського суду;
- 10) витрати на телефонний, телеграфний, телексний, факсимільний, електронний та інший зв'язок;
- 11) гонорар секретаря третейського суду та інші витрати, визначені регламентом третейського суду або контрактом з третейським суддею.

Якщо регламентом третейського суду чи Положенням про постійно діючий третейський суд не визначено, що витрати, передбачені у пунктах 3–11 під час третейського розгляду несуть сторони або сторона, яка подала позов, то такі витрати здійснюються постійно діючим третейським судом з наступним їх стягненням із сторін спору, про що зазначається в рішенні чи ухвалі постійно діючого третейського суду.

Розміри гонорарів третейських суддів постійно діючих третейських судів та порядок їх виплати визначаються відповідно до регламенту третейського суду чи Положення про постійно діючий третейський суд. У разі, коли третейський розгляд справи постійно діючим третейським судом не відбувся чи був припинений, сплачений сторонами третейський збір повертається сторонам, крім випадків, якщо це було зумовлено відводом усіх суддів, укладанням сторонами мирової угоди, відмовою позивача від позову та іншими обставинами. У разі, коли третейський розгляд справи постійно діючим третейським судом не відбувся чи був припинений саме з наведених вище підстав, то, якщо інше не передбачено регламентом третейського суду, сторони відшкодовують цьому третейському суду всі понесені ним витрати, про що зазначається в ухвалі третейського суду.

У деяких регламентах постійно діючих третейських судів поняття третейський збір охоплює всі витрати, пов'язані з вирішенням спору третейським судом, що визначені ч. 1 ст. 25 Закону. Зокрема така практика закріплена у Регламенті постійно діючого Третейського суду при Українському національ-

ному комітеті Міжнародної торгової палати. Відповідно до ст. 1 Положення про третейські витрати та збори постійно діючого третейського суду при УНК МТП (Додаток № 1 до Регламенту) третейський збір – це грошова сума, яка визначається постійно діючим Третейським судом при УНК МТП. До третейського збору включаються: реєстраційний збір, гонорари третейських суддів та адміністративний збір постійно діючого Третейського суду при УНК МТП, а також інші витрати. Інші витрати – це витрати, які можуть виникнути у зв'язку з третейським розглядом конкретної справи, а саме: витрати, пов'язані з оплатою послуг експерта, перекладача, витрати, понесені свідками та інші витрати. На думку авторів, така практика не суперечить чинному законодавству про третейське судочинство, оскільки сама договірна природа третейського розгляду і передбачає можливість третейського суду самостійно визначити, якими мають бути витрати третейського суду аби адекватно компенсувати усі затрати, що виникають у ході вирішення справи, а сторони в свою чергу, передаючи спір на розгляд і вирішення третейському суду, погоджуються із встановленими положеннями регламенту.

Особливого значення питання витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом, набуває під час їх розподілу між сторонами спору. За загальним правилом, розподіл витрат між сторонами здійснюється третейським судом згідно з третейською угодою або регламентом третейського суду. Зазвичай сторони, передбачаючи в основному договорі загальне третейське застереження, не визначають порядок розподілу витрат, відтак, якщо спір переданий на вирішення постійно діючого третейського суду – застосуються відповідні положення регламенту, якщо ж спір переданий на вирішення третейського суду *ad hoc* – витрати розподіляються або за погодженням сторін або згідно із ст. 26 Закону України «Про третейські суди».

Як правило, в абсолютній більшості регламентів постійно діючих третейських судів відтворене положення Закону, згідно з яким розподіл між сторонами витрат, пов'язаних з вирішенням спору, здійснюється третейським судом у такому порядку: у разі задоволення позову витрати покладаються на відповідача; у разі відмови в позові – на позивача; у разі часткового задоволення позову – на обидві сторонами пропорційно розміру задоволених вимог.

Порядок розподілу витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом, зазначається у рішенні або ухвалі третейського суду.

РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ, ЙОГО ВИДИ, ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ФОРМИ³¹

У теорії та практиці арбітражного права панує усталена думка, що рішення третейського суду – це акт приватного правозастосування, який визнається та підтримується державою у разі його невиконання. Визначаючи рішення третейського суду актом приватного правозастосування, правники наполягають на тому, що третейське судочинство відмінне за власною формою та сутністю від державного правосуддя. Словосполучення «акт приватного правозастосування» вживається для позначення та роз'яснення природи третейського рішення. В основі рішення третейського суду втілена воля сторін, яка випливає з (приватної) третейської угоди сторін про передання спору на розгляд до третейського суду. Фактично принцип приватної автономії сторін санкціонується з боку держави та підтримується законом, однак думка про те, що принцип приватної автономії є необмеженим, невірна. Кожна правова система встановлює на законодавчому рівні виключення для третейського судочинства, найчастіше за допомогою таких процесуальних інститутів права як юрисдикція або підвідомчість.

Загальна теорія процесуального права характеризує будь-яке рішення як акт, що впливає на стан правовідносин та фактично тягне за собою виникнення, зміну або припинення правовідносин для їх учасників. Особливу увагу слід звернути на відмінності між рішенням державного суду та рішенням третейського суду. Тому у колективі авторів навчального посібника «Цивільний процес» зазначають, що рішення державного суду «...відповідно до ст. 124 Конституції України та статті 11 Закону України «Про судоустрій України» воно постановлюється іменем України і підлягає виконанню як за колом осіб, так і в просторі (є обов'язковим до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та іншими організаціями, громадянами та юридичними особами на всій території України)».

Аналізуючи можливість дії рішення третейського суду за колом осіб та у просторі, слід вказати, що вимоги такого рішення стосуються лише сторін та не можуть зачіпати прав та інтересів третіх осіб. Це аксіоматичне положення для третейського права знайшло своє відтворення в одній з підстав оскарження рішень третейського суду і згідно з частиною 3 статті 51 Закону України «Про третейські суди» закріплює перелік підстави оскарження, однією з під-

³¹ Автори – Л. І. Охрімчук, В. І. Євтушенко.

став є така: «Рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди...» Таким чином можна зробити однозначний висновок: коли особа не охоплена третейською угодою (застереження), вимоги рішення третейського суду для неї не обов'язкові. Продовжуючи аналіз частини 3 статті 51 Закону України «Про третейські суди», варто вказати, що друге речення цієї частини передбачає можливу санкцію за допущення виходу за межі третейської угоди: «Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосуються питань, які виходять за межі третейської угоди».

Враховуючи наведені вище характерні риси рішення третейського суду, маємо відзначити, що саме вони визначають особливий правовий статус та особливості примусового виконання рішення третейського суду.

Правова категорія рішення третейського суду має видові характеристики, зокрема серед видів рішення третейського суду Закон України «Про третейські суди» передбачає ухвали та рішення.

Як зазначалося вище, законодавець передбачає такий вид процесуального рішення як ухвала. Згідно із статтею 52 цього закону ухвали третейського суду приймаються з питань, що виникають у процесі розгляду справи і не стосуються суті спору. Таким чином основним завданням ухвали третейського суду є організація третейського провадження його початку, ходу та завершення.

Аналізуючи види ухвал, які згідно з приписами закону має право виносити третейський суд, слід вказати на прості та мотивовані. Як зрозуміло, мотивована ухвала повинна містити підстави вчинення тієї чи іншої дії суду. У законі спеціально обумовлені випадки, коли третейський суд має винести мотивовану ухвалу. Зокрема у контексті закону йдеться про ухвали у статті 25 (у разі врегулювання таких питань, як витрати на третейське судочинство), статті 26 (розподіл витрат третейського суду), статті 27 (винесення рішення про наявність або відсутність компетенції третейського суду розглядати конкретну справу /відмову у розгляді справи/ продовження процесуального строку розгляду справи), статті 33 (про початок третейського розгляду), статті 38 (про отримання доказів), статті 43 (про призначення експертизи), статті 48 (відмова у роз'ясненні третейського рішення).

Для зручності в наукових джерелах ухвали поділяють самостійні та протокольні, керуючись критерієм процесуальної форми. Самостійними ухвалами прийнято вважати ухвали, в яких зазначаються владні вказівки суду щодо розвитку процесу у справі. Протокольними ухвалами називають ухвали з

нескладних питань, які виносяться у судовому засіданні без виходу до нарадчої кімнати із занесенням її змісту до протоколу судового засідання.

Стосовно різниці між звичайними рішеннями та ухвалами державних судів М. А. Гурвич зазначає таке: «У відповідності з різницею у предметі, рішення суду і його ухвали розрізняються і за змістом, і за своїм правовим режимом, за власними правовими наслідками, власною сталістю (незмінністю) та у порядку оскарження».³² Однак це твердження не повністю виконується у матерії третейського судочинства. Справа у тому, що Закон України «Про третейські суди» не передбачає оскарження ухвали третейського суду. Більш того, саме рішення третейського суду підлягає оскарженню тільки на основі підстав, передбачених статтею 51 закону. Аналізуючи ці підстави, слід відзначити, що здебільшого вони не стосуються суті рішення, а тяжіють до певних процесуальних питань, що супроводжують третейський розгляд.

Рішення третейського суду – це акт, який підсумовує діяльність з третейського розгляду справи та вирішує її по суті. У Законі України «Про третейські суди» передбачено окремий розділ VI, який має однойменну назву «Рішення третейського суду» та присвячений комплексному регулюванню цього процесуального акта. У спеціальному законі України відображено (закріплено) широко відому доктринальну теорію класифікації рішень за обсягом питань, які ним вирішуються. Мова йде про основні (завершальні) та додаткові рішення.

В українській доктрині процесуального права основне рішення розуміють як рішення суду, якими вирішуються правові вимоги, передані на розгляд суду і постановляються вони після безпосереднього розгляду справи по суті. Разом з тим додаткові рішення постановляються у випадку наявності вади щодо повноти основного рішення і є способом усунення недоліків судового рішення судом, який його постановив³³.

Як видно з положень Закону України «Про третейські суди», вади основного рішення можуть бути виправлені такими шляхами: роз'ясненням рішення; постановленням додаткового рішення; виправленням рішення (усунення описок та арифметичних помилок у рішенні). Слід сказати, що всі три процедури процесуально оформлюються додатковим рішенням третейського суду.

Процедура роз'яснення рішення – це процедура передбачена статтею 48 Закону України «Про третейські суди» можлива за умови, коли його резолю-

³² «Советский гражданский процесс» / Под ред. Н. А. Чечина, Д. М. Чечот, Ленинград, 1984. – С. 191.

³³ Див.: Цивільний процес : навчальний посібник / А. В. Андрушко, Ю. Б. Білоусов, Н. Л. Бондаренко; За ред. Ю. Б. Білоусова. – К. Наукова думка, Прецедент, 2004, – С. 163., Советский гражданский процесс / Под ред. Н. А. Чечина, Д. М. Чечот. – Ленинград, 1984. – С. 192.

тивна частина викладена незрозуміло і вимагає усунення невизначеності в ньому. Слід зазначити, що український законодавець обійшов увагою питання щодо того, чи може процедура роз'яснення рішення торкатися всього рішення, тобто вступної, описової, мотивувальної, чи тільки резолютивної частини. У загальній теорії процесуального права дія цього механізму поширюється лише на резолютивну частину. Визначаючи межі процедури роз'яснення рішення, слід мати на увазі останню частину статті 48 Закону України «Про третейські суди», яка запроваджує: «Здійснюючи роз'яснення резолютивної частини рішення, третейський суд не має права змінювати зміст рішення». Таким чином, шляхом роз'яснення рішення третейські судді не можуть змінювати або вносити доповнення до змісту рішення.

Відповідно до приписів статті 48 Закону право на роз'яснення рішення третейського суду може бути обмежене третейською угодою. Якщо таких обмежень сторони не встановили, то кожна з них, повідомивши про це іншу, має право звернутися до третейського суду із заявою про роз'яснення резолютивної частини рішення. Зазначена заява має бути розглянута, по-перше, протягом семи днів, а, по-друге, тим же складом третейського суду, що вирішував спір.

За наслідками роз'яснення резолютивної частини рішення третейський суд приймає мотивовану ухвалу про роз'яснення рішення, що вважається невід'ємною частиною рішення третейського суду згідно з частиною 3 статті 48 Закону України «Про третейські суди». У протилежному випадку, коли суд вважає, що не має підстав для роз'яснення, тобто зміст рішення є чітким та зрозумілим, він постановляє мотивовану ухвалу про відмову у його роз'ясненні.

Незважаючи на те, що зазначені рішення третейського суду приймаються у вигляді ухвал, до форми та змісту цих ухвал слід обов'язково застосовувати статтю 46, яка визначає вимоги до самого рішення третейського суду.

Постановлення додаткового рішення – це процедура, яка передбачена статтею 47 Закону України «Про третейські суди» і має на меті усунути порушення, пов'язані з повнотою рішення. Додаткове рішення третейського суду може бути у двох випадках. Перший випадок отримав назву латинською мовою – *ultra petita*. Мова йде про те, коли в основному судовому рішенні третейський суд вирішив питання, яке сторони не передавали на розгляд суду. Другий випадок на латині зветься *minus petita* і може бути тоді, коли в основному судовому рішенні третейський суд, навпаки, не вирішив питання, яке сторони передавали на розгляд суду. Особливо часто трапляється другий ви-

падок у таких ситуаціях, коли третейський суд забуває вирішити питання про розподіл судових витрат.

Право сторони вимагати постановлення додаткового рішення може бути обмежене домовленістю сторін. Заява про прийняття додаткового рішення має бути поданою протягом семи днів після одержання основного рішення. У випадку відмови прийняти додаткове рішення третейський суд виносить мотивовану ухвалу.

Виправлення рішення – це процедура, яка передбачена статтею 49 Закону України «Про третейські суди» та полягає в усуненні описок, неточностей та арифметичних помилок. Ініціатором застосування процедури виправлення рішення може бути як третейський суд, так і сторона за відповідною заявою. Виправлення описок, арифметичних помилок та неточностей здійснюється у формі ухвали, яка є складовою та невід’ємною частиною такого рішення.

У доктринальній класифікації судових рішень залежно від способу захисту прав та правових наслідків, які вони викликають, судові рішення, – відмічає Ю. В. Білоусов, – поділяються на види: рішення про присудження, рішення про визнання, конститутивні.

Рішення про присудження – це рішення, спрямовані на зобов’язання правопорушника вчинити на користь потерпілого (особи, яка звернулася до суду за захистом свого права) певну дію або утриматися від їх вчинення на поновлення порушеного чи оспореного права.

Рішення про визнання – рішення, яким підтверджується наявність чи відсутність певних правовідносин, певних обставин чи фактів.

Конститутивні рішення приймаються на захист права особи шляхом зміни чи припинення правовідносин між сторонами, наявність яких у первісному вигляді (змісті) є порушенням прав заінтересованої особи.

Серед інших класифікацій процесуального рішення можна навести поділ рішення на імперативні, альтернативні, факультативні. Основним критерієм такого поділу вважається конструювання резолютивної частини рішення. Зокрема, коли в резолютивній частині рішення застосовується єдино можливий спосіб виконання, тоді мова йде про імперативні рішення; якщо потерпілий від правопорушення згоден замінити шуканий предмет іншим або отримати його вартість (коли це допускається законом, наприклад, у випадку альтернативних зобов’язань), йдеться про альтернативні рішення. Насамкінець, факультативним рішенням називають таке рішення, у резолютивній частині якого встановлено декілька способів виконання рішення третейського суду із зазначенням пріоритетності таких способів.

Вимоги до змісту та структури рішення третейського суду встановлені Законом України. Як автономний процесуальний документ рішення третейського суду має чотири частини: вступну, описову, мотивувальну та резолютивну.

У вступній частині третейського рішення відповідно до вимог статті 90 Закону України «Про третейські суди» повинно бути зазначено: дату прийняття рішення, склад третейського суду і порядок його формування, місце третейського розгляду, сторони, їх представники та інші учасники третейського розгляду, що брали участь у розгляді справи третейським судом; висновок про компетенцію третейського суду, обсяг його повноважень за третейською угодою.

Описова частина рішення третейського суду будується за принципом викладення предмета судового рішення, тобто матеріально-правових спірних правовідносин. Український законодавець передбачив у статті 90 Закону, що у цій частині рішення міститься стислий виклад позовної заяви, відзиву на позовну заяву, заяв, пояснень, клопотань сторін та їхніх представників, інших учасників третейського розгляду.

У спеціалізованій літературі мотивувальну частину судового рішення часто називають «фундаментом», вкладаючи в це порівняння важливе значення цієї частини для всього судового рішення. За справедливим твердженням Н. А. Чечіна: «Мотивувальна частина має містити фактичне та правове обґрунтування висновків суду стосовно справи, що ним розглядається»³⁴. На рівні доктрини радянські вчені описали складові елементи мотивувальної частини:

1. Визначення фактів та обставин, що стосуються справи та позовних вимог сторін (фактичні підстави рішення).
2. Аналіз та оцінка доказів, зібраних та досліджених судом (оцінка доказів).
3. Юридична кваліфікація відносин (застосування норми права/ правові підстави рішень).

1. Третейський суддя встановлює дійсні об'єктивні факти та обставини, на підставі яких надалі буде ґрунтуватися рішення. Фактично суд, заслуговуючи викладені стороною факти та обставини, тою чи іншою мірою відбирає фактичні обставини, які мають відношення до справи та тим чи іншим чином впливають на права та обов'язки сторін. Очевидно, що третейський суд керується у цьому компоненті мотивувальної частини рішення всім арсеналом правових презумпцій, встановлених процесуальним законодавством або відповідним регламентом.

³⁴ Див.: *Советский гражданский процесс / Под ред. Н. А. Чечина, Д. М. Чечот. – Ленинград, 1984. – С. 203.*

2. Аналіз та оцінка доказів, зібраних та досліджених судом, є одним з кульмінаційних моментів для постановлення рішення третейського суду. Аналіз доказів – це безпосередньо перевірка одного доказу за допомогою інших, виявлення та усунення суперечностей між ними. Для судді логічним наслідком аналізу доказів є їх оцінка. Оцінка доказу – це остаточне судження третейського судді про достовірність, силу та значення доказу, що зафіксоване у судовому рішенні. У цьому аспекті Закон передбачає суб'єктивний критерій для оцінки, а саме внутрішнє переконання судді. При цьому до уваги мають братися всі інші обставини справи у всій сукупності.

3. Юридична кваліфікація правовідносин – це відображення у судовому рішенні процесу застосування матеріальних та процесуальних норм права до конкретного випадку або ситуації. Слід вказати, що у вироблених правових позиціях Верховного Суду України обов'язково передбачається вказування та посилення у рішенні на норми матеріального та процесуального законодавства у разі задоволення або відмови у задоволенні певних позовних вимог сторін. Фактично у мотивувальній частині рішення третейського суду пов'язується правова норма з конкретною ситуацією.

Резолютивна частина рішення формулює остаточний висновок суду у справі. У цій частині має бути детально зазначено сторону, на користь якої вирішений спір, відповідь на заявлену позовну вимогу. Якщо рішення має майновий характер, то суддя повинен зазначити, в якому розмірі суд задовольнив чи відмовив у задоволенні позовної вимоги. Зокрема з цього приводу у законі встановлено такі приписи: у рішенні (його резолютивній частині) третейського суду повинні бути зазначені: «Розмір грошової суми, яка підлягає стягненню, та/або дії, які підлягають виконанню або від виконання яких сторона має утриматися за рішенням третейського суду». Якщо в рішенні мова йде про вчинення певних дій, то необхідно зазначити строк і спосіб виконання таких дій. Обов'язково в рішенні третейського суду повинен бути зазначеним порядок розподілу третейського збору. Якщо у справі було заявлено кілька позовних вимог або подано зустрічну позовну заяву, тоді і рішення суду має містити відповідь на кожну позовну вимогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільний процес: навчальний посібник / А. В. Андрушко, Ю. Б. Білоусов, Н. Л. Бондаренко / За ред. Ю. Б. Білоусова. – К.: Наукова думка, Прецедент, 2004, – С. 163.
2. Советский гражданский процесс / Под ред. Н. А. Чечина, Д. М. Чечот. – Ленинград, 1984. – С. 191.
3. Советский гражданский процесс / Под ред. Н. А. Чечина, Д. М. Чечот. – Ленинград, 1984. – С. 192.
4. Братківський К., Іванченко О. Правовий статус третейських судів в Україні // Юридична газета, 2005. – № 7 (43).
5. Іванченко О. Проблеми формування третейського суду // Юридична газета, 2005. – № 21(57).
6. Самохвалов В. П., Пшеничний Д. В. Міжнародний арбітражний суд: французька модель арбітражного судочинства // Український часопис міжнародного права. – № 1. – С. 74–79

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ³⁵

З огляду на те, що Україна проголосила себе правовою державою, основним обов'язком якої є утвердження та забезпечення прав та свобод людини (ст. 3 Конституції України), то основним шляхом для досягнення вказаної мети є здійснення справедливого та кваліфікованого правосуддя, яке б реально захищало порушені, спірні чи невизнані права, сприяло забезпеченню правопорядку та зміцнювало режим верховенства права на території держави.

Однак правосуддя не може бути ефективним лише за умови винесення законного й обґрунтованого рішення. Реальність захисту порушеного, спірного чи невизнаного суб'єктивного права у суді можлива лише за умови належного їх виконання, що забезпечено силою державного примусу. Тому своєчасне, повне, ефективне виконання рішень судових органів є однією з найважливіших функцій держави. Для забезпечення її виконання до складу органів виконавчої влади була введена система органів примусового виконання відповідних рішень.

Усе вищенаведене повною мірою стосується також і рішень третейського суду. Саме через це законодавство про третейські суди включає не тільки норми, що регламентують порядок утворення, діяльності і процедури розгляду справ, але і норми, які регулюють порядок виконання рішень третейських судів.

Реального захисту суб'єктивного права у третейському суді може бути досягнуто лише тоді, коли постановлене в межах компетенції рішення третейського суду належним чином виконано. Тому стає зрозумілим, що виконання рішення третейського суду є важливою заключною стадією третейського процесу, адже помилки та недоліки у даній стадії можуть повністю знівелювати всю попередню діяльність третейського суду, яка спрямована на встановлення справедливості і досягнення компромісного та законного рішення по спірному предмету розгляду. Слід зазначити, що порядок та процедури виконання рішень третейських судів виокремлюються у окремий специфічний інститут законодавства.

У літературі доволі часто порушуються питання про правову природу інституту виконання рішень, у тому числі виконання рішень третейського суду. Переважна більшість вчених стоїть на позиціях, що виконавче провадження є

³⁵ автор – Ю. Д. Притика.

однією із стадій цивільного процесу.³⁶ Цей напрям вважається в науці традиційним, хоча окремі автори виділяють неоднорідність відносин, що виникають при здійсненні правосуддя під час виконання рішень. Інша група науковців стверджує, що виконання судових рішень – це не стадія цивільного процесу, а самостійна галузь права.³⁷

На нашу думку, така неоднозначність у визначенні місця інституту виконання рішень в системі процесуального права продиктована насамперед тим, що система самого інституту законодавства про виконання рішень, а особливо рішень третейського суду, досить тісно пов'язана з цивільно-процесуальним та господарсько-процесуальним законодавством. В окремих випадках цивільно-процесуальне та господарсько-процесуальне законодавство виконує не просто роль субсидіарного (допоміжного) джерела права у цій частині, а виступає безпосереднім джерелом, що регулює такі правовідносини.

Окрім цього, саме в інституті виконання рішень третейського суду проглядається взаємозв'язок між державною судовою системою та третейськими інституціями. Адже обов'язковість виконання рішень третейського суду забезпечена державним примусом та відповідальністю за їх невиконання, що яскраво свідчить про те, що третейські суди є юрисдикційним органом.

Виходячи із зазначеної системи розуміння, на нашу думку, виконання рішень третейського суду доцільно розглядати з таких трьох позицій:

а) виконання рішення третейського суду є гарантією реального захисту порушених, спірних чи невизнаних суб'єктивних прав, оскільки лише за умови повного, своєчасного та ефективного їх виконання ми можемо стверджувати про реальне забезпечення прав і свобод людини;

б) виконання рішення третейського суду є окремою стадією третейського процесу, оскільки нерозривно поєднується з процедурою самого вирішення спорів в третейському суді, а також логічно завершує цю процедуру;

³⁶ Див., напр.: Пучинский В. К. Понятие, предмет, источники гражданского процессуального права. – М., 1966. – С. 53; Осипов Ю. К. Подведомственность юридических дел. – Свердловск, 1973. – С. 14, 77–78; Штефан М. Й. Цивільний процес. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 607; Сергун А. К. Принудительное исполнение судебных решений в общем процессе реализации норм права // Труды ВЮЗИ. – М., 1978. – Т. 61. – С. 70.

³⁷ Див., напр.: Білоусов Ю. Цивільне виконавче право як самостійна галузь права // Закон і бізнес. – 2001. – 3–9 лютого. – С. 27; Юков М. К. Самостоятельность норм, регулирующих исполнительное производство // Научные труды Свердловского юридического института. – Свердловск, 1975. – Выпуск 40. – С. 91; Шерстюк В. М. Система советского гражданского процессуального права. – М., 1989. – С. 23–24; Ярков В. В. Концепция реформы принудительного исполнения в сфере гражданской юрисдикции // Российский юридический журнал. – 1996. – № 2. – С. 36–37; Валеев Д. Х. Лица, участвующие в исполнительном производстве. – Казань, 2000. – С. 15.

в) виконання рішення третейського суду є, з одного боку, окремим інститутом третейського законодавства, оскільки в контексті загальної законодавчої спільності врегульовує специфічний вид суспільних відносин, а з іншого, – інститутом виконавчого законодавства як комплексного міжгалузевого правового утворення.

Аналізуючи нормативне забезпечення виконання рішень третейського суду, слід відмітити, що основним та системоутворюючим нормативно-правовим актом у цьому випадку визнається Закон України «Про третейські суди», у розділі сьомому якого визначається порядок виконання рішень третейського суду. Аналіз даного закону дає нам можливість дійти до висновку, що загалом в процес виконання рішень третейського суду закладаються принципи добровільності, своєчасності та належності виконання. Законодавчо даний принцип сформульований таким чином: «рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно, у порядку та строки, що встановлені в рішенні».

Згідно з принципом добровільності, рішення третейського суду повинно бути виконане на добровільних засадах зобов'язаною стороною без застосування до неї примусових заходів. Як свідчить практика діяльності третейських судів зарубіжних країн – майже 90 відсотків рішень третейських судів виконують добровільно і у належні строки. Вважаємо, що такі наслідки випливають із самої природи третейського розгляду. Адже в основу функціонування цієї інституції, а значить вихідною засадою третейського розгляду є добровільність утворення третейських судів. А добровільність створення завжди базується на спільному, добровільному волевиявленні сторін, яке об'єктивовано у форму третейської угоди.

Отже, якщо сторони добровільно передали спір на розгляд третейського суду, про що уклали відповідну угоду, добровільно обрали склад третейського суду, заздалегідь погодились розглядати справу відповідно до встановленого регламенту третейського суду за відповідною спрощеною процедурою, то загалом презюмується, що сторони заздалегідь готові беззаперечно прийняти, погодитись та виконати таке третейське рішення, винесене незаангажованим арбітром по справі. Недаремно у спеціальній літературі, присвяченій проблематиці переваг третейського розгляду, серед таких переваг часто називається остаточність третейського рішення, відсутність обтяжливої процедури його подальшого оскарження (з метою процесуального затягування строків недобросовісною стороною, яка зловживає наданими процесуальними правами), законодавча закріпленість гарантій виконання рішення третейського суду. Отже, рішення суду, ухвалене «по совісті», «по совісті» й виконується.

Що стосується принципу своєчасності, то законодавець виходить з того, що рішення третейського суду може бути ефективним лише у випадку його своєчасного виконання. Своєчасність виконання може бути визначена як встановлення певного строку, так і призначенням конкретного терміну виконання рішення третейського суду. Темпоральний аспект виконання рішення третейського суду прямо пов'язаний з інтересами сторін, адже якщо вести мову про діяльність третейських судів при біржах, банківських союзах, інших соціально-корпоративних утвореннях, то самі сторони не зацікавлені у затягуванні виконання рішення та «застряганні» у довготривалому судовому процесі, оскільки це суперечить темпам розвитку їх бізнесу. Для них третейська процедура це лише незначне призупинення ритму їх діяльності за окремим напрямом, що здійснюється у робочому порядку, а третейське рішення доцільно якнайшвидше виконати не зволікаючи часу.

Однак бувають випадки, коли в рішенні третейського суду не визначений строк його виконання. За таких обставин законодавець вважає, що коли в рішенні строк його виконання не встановлений, рішення підлягає негайному виконанню. Поняття негайного виконання в чинному законодавстві не визначено і тому є доволі оціночною категорією. На нашу думку, поняття негайного виконання – такий строк, який необхідний в розумних межах, для виконання того чи іншого зобов'язання.

Останнім принципом виконання рішень третейського суду законодавець встановлює адекватність способу виконання, тобто рішення третейського суду повинно бути виконане відповідно до приписів, які відносять місце в самому рішенні. Це означає, що під час винесення рішення третейський суд повинен вжити всіх заходів для того, щоб максимально точно та правильно визначити той спосіб, яким буде дане рішення виконуватись зобов'язаною стороною.

Однак у випадку, коли добровільне виконання рішень третейського суду є неможливим, то законодавець дозволяє здійснити примусове виконання. Відповідно до ст. 57 Закону України «Про третейські суди» рішення третейського суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню. Така позиція законодавця означає таке.

По-перше, у даному формулюванні закладено можливість двох форм виконання рішень – добровільна та примусова, а з огляду на текстуальну первинність саме добровільної форми виконання, слід визнати наявність загальної функціональної спрямованості на добровільність виконання рішень третейських судів. Частина 1 ст. 55 є загальною презумпцією добровільного виконання рішення третейського суду, а вже ст. 57 є спеціальною казуїстич-

ною нормою, реалізація якої настає у випадку необґрунтованої відмови чи ухилення від загального добровільного порядку виконання.

По-друге, формулювання «...виконується...» є вказівкою на обов'язковість рішень третейського суду. Подібна формула з точки зору юридичної техніки є більш досконалою, ніж те, що було закладено у ст. 17 Додатку № 2 ЦПК України, який раніше визначав порядок виконання рішень третейського суду і в зв'язку з прийняттям нового закону втратив чинність, формулювання «...може бути виконано...». Таке положення ст. 55 є продовженням принципу обов'язковості рішень третейських судів, який закладено як фундаментальне підґрунтя організації і діяльності третейського суду у ст. 4 Закону України «Про третейські суди». Вважаємо досить позитивним, що у ст. 4 зазначеного закону формулюються принципи організації і діяльності третейського суду, а в подальших його розділах дані принципи знаходять конкретне втілення та реалізацію.

Порядок примусового виконання рішень третейського суду встановлюється Законом України «Про виконавче провадження»,³⁸ який визначив умови і порядок виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню у разі невиконання їх у добровільному порядку. Проте, як справедливо відзначається в сучасній літературі, даний закон був сам по собі недостатнім кроком, оскільки хоч і визначив умови і порядок виконання рішень, однак не міг конкретизувати діяльність державних виконавців у рамках, встановлених законодавством³⁹. Саме це спонукало законодавця не лише внести зміни до даного нормативно-правового документа, але й прийняти низку інших законодавчих та підзаконних актів, на розвиток цього системоутворюючого законодавчого акта.

Отже, підставою примусового виконання рішень третейського суду є лише відмова від добровільного виконання. При цьому законодавець не визначає умовою застосування примусового виконання порушення строку чи встановленого в рішенні порядку виконання. На нашу думку, уповноважена особа може ставити вимогу про примусове виконання рішення третейського суду перед органами державної виконавчої служби також і у випадку несвоєчасного чи такого, що суперечить встановленому в рішенні, порядку його виконання.

Варто зауважити, що примусове виконання рішень третейських судів, хоча і забезпечене законодавчими, процесуальними та організаційними гарантіями, проте, на наш погляд, таки повинно бути факультативним інститутом,

³⁸ *Офіційний вісник України*. – 1999. – № 19. – Ст. 813.

³⁹ Пleshкова Н. Масив виконавчого законодавства України: історія формування, проблеми застосування // http://www.urist.com.ua/unknown/unknown_003.htm

норми якого реалізуються у випадку незаконної відмови сторони третейського розгляду від добровільного виконання рішення. Обрана позиція пояснюється тим, що компромісна природа третейського суду, високий ступінь диспозитивності обумовлює добровільність виконання третейських рішень. Одночасно абсолютизувати добровільні засади виконання рішень третейських судів не досить коректно, адже без належно закріплених гарантій виконання третейського рішення видається позбавленим ефективності і сам інститут третейського розгляду.

Аналогічна позиція підтверджувалась нормами колишнього законодавства, так, відповідно до ст. 17 Положення про третейський суд (Додаток № 2 ЦПК України) було зазначено: «Рішення третейського суду, не виконане добровільно, може бути виконано примусово на підставі виконавчого листа, виданого районним (міським) судом, в районі якого відбувався третейський суд». Як бачимо, законодавець і раніше виходив з презумпції добровільності виконання, проте уникнувши детальної регламентації добровільного порядку виконання рішення третейського суду та зробивши спеціальну вказівку лише на примусовому виконанні. Подібний підхід був закріплений і в Положенні про третейський суд для розгляду господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами, яке було затверджено постановою Держарбітражу при Раді Міністрів СРСР від 30 грудня 1975 р. № 121. Незважаючи на його підзаконний характер, даний нормативний акт був завершеним і цілковито самостійним джерелом права. Високий ступінь казуїстичності притаманний і нормам цього джерела права.

Зокрема, у п. 16 даного Положення зазначалось, що лише: «у випадку невиконання відповідачем рішення у встановлений третейським судом строк позивач вправі звернутися у арбітражний орган, у якому зберігається дана справа, із заявою про видачу наказу на примусове виконання рішення». Процедура добровільного виконання рішення у даному Положенні не була врегульована. На нашу думку, подібне положення пояснюється не тільки предикатністю норм радянського законодавства про третейські суди до загальних процесуальних норм про судове виконання, але також є віддзеркаленням принципу добровільності третейського розгляду та його продовженням на стадії виконання рішення – презумпції добровільності його виконання.

Аналізуючи питання виконання рішень третейського суду, особливу увагу слід сконцентрувати не лише на формі, але й на порядку (процедурі) їх виконання. Слід відмітити, що національний законодавець поставився до цього питання з особливою скрупульозністю. Адже, коли рішення третейського су-

ду підлягає добровільному виконанню, і таке виконання здійснюється лише зобов'язаною особою, то підставою такого виконання є пред'явлення цій особі вищезазначеного рішення.

Попри те, що чинне законодавство виходить із презумпції добровільного виконання рішення третейського суду, слід зауважити, що доволі часто таке рішення зобов'язаною стороною не виконується добровільно, чи у вказані строки, або визначеним способом. І тому в цьому випадку виникає необхідність «включення» механізму примусового виконання рішення третейського суду.

На думку дослідників проблематики виконання третейських рішень, у жодній державі світу арбітражні рішення не наділені безпосередньою виконавчою силою. Через те для їх примусового виконання потрібно відповідне розпорядження компетентного органу цієї держави, як правило, суду, який може визнати та виконати дане рішення третейського суду, або відмовити у такому визнанні та виконанні. Це наводить автора на думку⁴⁰, що всі можливі способи такого порядку можуть бути зведені до чотирьох основних моделей:

1) Депонування чи реєстрація рішення в суді або іншому державному органі, після чого воно може бути виконане так, як би воно було рішенням місцевого суду.

2) Виконання рішення третейського суду безпосередньо без його депонування чи реєстрації (однак у цьому випадку може бути витребуваний дозвіл суду на його виконання).

3) Звернення до суду з клопотанням про визнання та виконання рішення, так звана екзекватура.

4) Пред'явлення до суду позову на підставі рішення третейського суду як свідчення наявності боргового зобов'язання, яке належить судовому захисту.

Найбільш поширеною у світовій практиці є процедура, відома під назвою екзекватура. У загальному розумінні екзекватурування – це процедура зазвичай судова, яка має на меті надання третейському рішенню виконавчої сили, тобто здатності бути виконаним із застосуванням у разі потреби примусових заходів з боку державних органів щодо зобов'язаної особи або її майна.⁴¹

Процес екзекватурування є доволі складним за правовою конструкцією і передбачає відповідну сукупність взаємопов'язаних дій. Першим складовим елементом цієї сукупності є отримання виконавчого документа. Отримання виконавчого документа відбувається шляхом звернення за його видачею до компетентного органу в межах спеціальної процедури.

⁴⁰ Брунцева Е. В. *Международный коммерческий арбитраж*. – С.Пб., 2001. – С. 243.

⁴¹ Брунцева Е. В. *Там само* – С. 244.

Аналіз законодавства різних країн, а також Типового закону ЮНСІТРАЛ Про міжнародний комерційний арбітраж говорить про те, що для того, щоб рішення третейського суду було виконано в примусовому порядку, воно повинно пройти певну процедуру отримання дозволу на виконання (екзекватуру). Ця процедура отримала термінологічно різне закріплення: екзекватурування (ЦПК Франції), оголошення рішення третейського суду таким, що підлягає примусовому виконанню (ЦПК Німеччини) або видача судом виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду (АПК та ЦПК Росії). Саме під час цієї процедури відбувається судовий контроль за арбітражем, а її змістом є перевірка дотримання третейським судом меж компетенції на вирішення конкретного спору. За загальним правилом, під час цієї процедури компетентний державний суд не має права досліджувати обставини, встановлені третейським судом або переглядати рішення третейського суду по суті, а підстави для відмови у видачі виконавчого документа є суворо обмеженими.

Слід звернути увагу, що Закон України «Про третейський суд» (ст.55, 57) виходить з дещо інших принципів здійснення згаданої процедури. Текстуальний аналіз відповідних норм Закону, послідовність їх розташування, невизначеність того, чи підпадають під поняття органів державної влади у розумінні частини третьої ст. 55 Закону органи державної виконавчої служби, говорить про те, що рішення третейського суду, ухвалене відповідно до цього закону, підлягає виконанню державною виконавчою службою автоматично, без проходження процедури його «підтвердження» компетентним державним судом і видачі виконавчого документа на примусове виконання. Виключення відповідно до ст. 55 Закону становить випадок, коли виконання рішення третейського суду потребує вчинення дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх службовими особами.

Певна проблема у питанні виконання третейських рішень також пов'язана з частими змінами законодавцем переліку виконавчих документів, які містяться в Законі України «Про виконавче провадження», що породжує суперечності щодо визначення порядку (автоматичного чи підтверджувального) виконання рішення. Так, зокрема в Рішенні Конституційного Суду України по справі за конституційним зверненням спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» про офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» (справа про виконання рішень третейських судів) від 24 лютого 2004 року № 3-рп/2004⁴² зазначалось, що положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче

⁴² Офіційний вісник України. – 2004. – № 9. – Ст. 536.

провадження» у взаємозв'язку зі статтею 181 цього Закону треба зрозуміти так, що рішення третейських судів водночас є виконавчими документами, на підставі яких за заявою стягувача або його представника про примусове виконання рішення, державні виконавці районних, міських (міст обласного значення), районних у містах відділів державної виконавчої служби мають забезпечити примусове виконання рішень цих судів, якщо інше не передбачено законом. Але тепер після виключення рішень третейських судів з кола виконавчих документів це тлумачення Конституційного суду вже застаріло.

Натомість, аналізуючи чинну редакцію статті 181 Закону України «Про виконавче провадження», Міністерство юстиції України в листі № 25-32/622 від 25.03.2005 р., який адресований начальникам обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції, висловлюється про необхідність проходження рішеннями третейських судів, які не виконуються добровільно, процедури видачі компетентним судом виконавчого документа.⁴³

Для іноземних арбітражних рішень та рішень міжнародного комерційного арбітражу відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Цивільного процесуального кодексу України передбачена процедура екзекватування, тобто отримання дозволу на примусове виконання рішення.

Таким чином, сьогодні існує нагальна потреба на законодавчому рівні вирішити проблему, пов'язану з чітким визначенням порядку примусового виконання третейського рішення. Шляхи її вирішення можуть бути такими: або передбачити в розділі 7 Закону України «Про третейські суди», що рішення третейського суду, які не виконуються добровільно та потребують примусового виконання, повинні у всіх випадках проходити процедуру видачі компетентним судом виконавчого документа (таке положення передбачено законодавством переважної більшості країн); або внести чіткість в Закон України «Про виконавче провадження» та надати рішенням третейського суду статус виконавчого документа і тим самим наділити його безпосередньою виконавчою силою.

Щодо порядку виконання рішення третейського суду, слід сказати, що в Законі України «Про третейські суди» передбачено правила, які дозволяють заінтересованим особам реально виконати третейське рішення.

Окремо законодавцем визначається також і специфіка виконання рішення третейського суду, яке потребує вчинення дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх службовими особами. У цьому випадку виконання такого рішення здійснюється за умови видачі компетентним судом виконавчого документа, в порядку, що встановлений ст. 56 Закону.

⁴³ Юридичний вісник України. – 2005. – № 17. – С. 21.

Процедурно питання видачі виконавчого документа вирішується таким чином. Відповідно до встановленого порядку особа, яка заінтересована в отриманні виконавчого документа, повинна подати до компетентного суду заяву про видачу такого документа. Заява про видачу виконавчого документа подається в письмовій формі, підписується стороною, на користь якої прийняте рішення або її представником. У цій заяві зазначаються найменування компетентного суду, уповноваженого видати виконавчий документ, найменування, склад та місцезнаходження третейського суду, найменування і місцезнаходження сторін у спорі, що вирішений третейським судом, дата прийняття рішення третейського суду та мотивовані вимоги заявника із зазначенням про закінчення строку добровільного виконання цього рішення, якщо такий строк у рішенні встановлено (частина перша статті 55 Закону).

Одразу слід зазначити, що ні стаття 2 Закону, ні 55 Закону не визначають, який саме (місцевий загальний чи місцевий господарський суд) є компетентним розглядати клопотання про видачу виконавчого документа, а відсилають до Цивільного процесуального чи Господарського процесуального кодексів. На нашу думку, логічно було б визначити в ролі компетентного суду в цьому випадку місцевий районний суд або господарський суд за місцем перебування чи місцем проживання боржника, або за місцем перебування майна боржника – сторони третейського розгляду.

У разі невідповідності заяви про видачу виконавчого документа зазначеними вимогам вона повертається особі, яка її подала. Ця особа має право подати таку заяву повторно після усунення недоліків, які стали причиною її повернення.

Строк, який встановлюється законодавцем для такої заяви визначається трьома роками з дня прийняття рішення третейським судом. У разі пропущення особою зазначеного строку компетентний суд повинен виходити з того, чи таке пропущення строку є поважним, чи ні. У випадку, коли особа звернулась із заявою після збігу трирічного строку, що минув з моменту прийняття рішення без поважної причини, то компетентний суд має право відмовити у задоволенні заяви про видачу виконавчого документа. Коли ж компетентний суд визнає підстави пропуску вказаного строку поважними, то він може прийняти заяву до розгляду та задовольнити її.

Компетентний суд, який прийняв заяву до розгляду, повинен розглянути її впродовж 15 днів з дня надходження до суду. Розгляд заяви про видачу виконавчого документа здійснюється господарським судом за правилами розділу XI ГПК України з урахуванням особливостей, передбачених ст. 56 Закону.

При цьому цей же суд повинен вжити всіх необхідних та достатніх заходів для того, щоб повідомити сторони про час та місце розгляду заяви. З огляду на таку процедуру повідомлення, законодавець виходить з того, що неявка сторін чи однієї із сторін не є перешкодою для судового розгляду заяви.

Процедура розгляду заяви про видачу виконавчого документа розпочинається з витребування справи. Справа витребується компетентним судом з постійно діючого третейського суду, в якому зберігається справа. Витребувана справа повинна бути направлена третейським судом до компетентного суду протягом п'яти днів від дня надходження вимоги. У такому випадку строк вирішення заяви про видачу виконавчого документа продовжується до одного місяця.

За результатами розгляду заяви про видачу виконавчого документа компетентний суд виносить ухвалу, яка крім вимог, передбачених ст. 210 ЦПК України 2004 року та ст. 86 ГПК України, також має містити:

- найменування і склад третейського суду;
- найменування заявника;
- найменування сторін спору, що вирішувався третейським судом;
- стислий виклад суті спору, що вирішувався третейським судом, і відомості про резолютивну частину рішення третейського суду;
- мотиви винесення ухвали з посиланням на статтю 56 Закону;
- висновок про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду або відмову у задоволенні заяви про видачу такого документа.

Зміст виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду повинен відповідати вимогам ст. 117 ГПК України, ст. 369 ЦПК України 2004 року та ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження».

Однак в окремих випадках компетентний суд може відмовити заінтересованій стороні у видачі виконавчого документа. До підстав для відмови законодавець відносить: а) на день прийняття рішення за заявою про видачу виконавчого документа рішення третейського суду скасовано компетентним судом; б) справа, по якій прийнято рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до норм Закону; в) пропущено трирічний строк для звернення за видачею виконавчого документа, а причини його пропуску не визнані судом поважними; г) рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди. При цьому, якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосується питань, які вихо-

дять за межі третейської угоди; д) третейська угода визнана недійсною компетентним судом; е) склад третейського суду, яким прийнято рішення, не відповідав вимогам статей 16–19 Закону; є) рішення третейського суду містить способи захисту прав та охоронюваних інтересів, які не передбачені законами України; ж) постійно діючий третейський суд не надав на вимогу компетентного суду відповідну справу.

Ухвала компетентного суду про відмову у видачі виконавчого документа, якщо вона не була оскаржена в апеляційному порядку, набирає законної сили після закінчення місячного строку на апеляційне оскарження. У разі подання апеляції ухвала компетентного суду набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції. При цьому ухвалу про відмову видачі виконавчого документа може бути оскаржено в апеляційному порядку на загальних підставах відповідно до розділу 12 ГПК України і глави 1 розділу 5 ЦПК України 2004 року з урахуванням особливого строку, встановленого для цього частиною восьмою статті 56 Закону – 15 днів після винесення такої ухвали.

Варто відзначити, що незважаючи на те, що державний суд не має права змінити рішення третейського суду, питання про зміну порядку або способу виконання рішення третейського суду повинен вирішувати державний суд, який видав виконавчий документ. Саме так регулюють відповідну процедуру ст. 121 ГПК України та ст. 373 ГПК України⁴⁴. Може виникнути питання про поворот виконання рішення третейського суду. Примусове виконання рішення третейського суду відбувається на підставі прийнятої, наприклад, господарським судом ухвали про видачу виконавчого документа. Якщо відповідна ухвала в процесі оскарження буде скасована, а з боку боржника вже буде проведено стягнення на грошові кошти, то поворот виконання рішення можливий та обов'язковий лише за відповідним рішенням того ж господарського суду, відповідно до ст. 122 ГПК України, оскільки скасування ухвали про видачу виконавчого документа означає, що відповідний документ виданий неправомірно, а стягнення також було проведено неправомірно, тобто за відсутності належних правових підстав. Взагалі саме поняття «поворот виконання» вже означає, що мова йде про стадію примусового виконання, яка перебуває за межами компетенції третейського суду. І якщо підстави для примусового виконання відпали, то саме державний суд повинен вирішувати питання про поворот виконання власного судового акта – у даному випадку ухвали про видачу виконавчого документа⁴⁵.

⁴⁴ Золотун С. В. *Третейський суд в Україні*. – Х.: Консум, 2005. – С. 119.

⁴⁵ Золотун С. В. *Там само*. – С. 119–120.

Після набрання законної сили ухвалою про відмову у видачі виконавчого документа спір між сторонами може бути вирішений компетентним судом у загальному порядку. Зазначене положення Закону зумовлює певні критичні зауваження, пов'язані з тим, що цим положенням фактично нівелюється механізм забезпечення реалізації арбітражної угоди та створюється певна колізія з положенням частини 5 ст. 51 Закону. З метою розв'язання цієї проблеми пропонується внести до Закону зміни, відповідно до яких у випадку винесення ухвали про відмову у видачі виконавчого документа сторонам третейської угоди надається можливість відповідно до третейської угоди звернутися до третейського суду або до державного суду з дотриманням правил підсудності за виключенням випадків, передбачених ст. 51 Закону.

Порядок повернення справи до третейського суду визначається моментом розгляду компетентним судом заяви про видачу виконавчого документа. Коли рішення за вказаною заявою компетентним судом прийнято, то справа підлягає поверненню до постійно діючого третейського суду.

Стаття 57 Закону визначає підстави та порядок примусового виконання рішень третейського суду. Підставою примусового виконання рішень третейського суду є невиконання його добровільно, у порядку, встановленому ст. 55 Закону.

За своїм змістом коментована стаття є відсылною та відсилає нас до положень Закону України «Про виконавче провадження», пункт 10 статті 3 якого також визначає, що відповідно до нього виконанням підлягають рішення третейських судів. Окрім цього, Закон України «Про виконавче провадження» зазначає, що виконанням такі рішення підлягають в порядку виконавчого провадження, як сукупності дій органів і посадових осіб, спрямованих на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які здійснюються на підставах, у спосіб та в межах повноважень, визначених законодавством, а також рішеннями, що підлягають примусовому виконанням.

Примусове виконання рішень в Україні покладається на Департамент державної виконавчої служби, який є урядовим органом державного управління, що діє у складі Міністерства юстиції України. Органи державної виконавчої служби мають право здійснювати покладені на них обов'язки щодо примусового виконання рішень третейських судів такими заходами примусового виконання рішень: а) звернення стягнення на майно боржника; б) звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію боржника; в) вилучення у боржника і передання стягувачеві певних предметів, зазначених у рішенні; г) інші заходи, передбачені рішенням. При цьому

вимоги державного виконавця щодо виконання рішень третейських судів є обов'язковими для усіх органів, організацій, посадових осіб, громадян і юридичних осіб на території України.

Виконавчий документ, виданий на підставі рішення третейського суду повинен бути пред'явлений для виконання протягом трьох років. Вказаний строк встановлюється для виконання у частині майнових стягнень – з наступного дня після набрання рішенням законної сили чи закінчення строку, встановленого у разі відстрочки чи розстрочки виконання рішення, а у випадках, коли рішення підлягає негайному виконанню, – з наступного дня після його постановлення. Строки пред'явлення виконавчих документів до виконання встановлюються для кожного платежу окремо. Прийняття виконавчого документа до виконання та його здійснення державним виконавцем повинно відбуватись у порядку, що встановлений Законом України «Про виконавче провадження».

Враховуючи вищенаведене, хотілося б підсумувати таке. Насамперед, рішення третейського суду повинні підлягати безумовному добросовісному виконанню в строки та в порядку, що передбачений законом, при цьому добросовісність виконання цих рішень повинна презюмуватись, оскільки, «...сутність третейського розгляду полягає у тому, що рішення третейського суду має виконуватись добровільно. Сторони добровільно погоджуються виконати рішення третейського судді, повністю довіряючи його думці, досвіду та авторитету. Така угода носить фідуціарний характер. Примусове виконання суперечить самій природі третейського суду...»⁴⁶ Окрім цього, слід звернути увагу і на те, що у випадку, коли рішення не було виконане добровільно, то вітчизняний законодавець абсолютно правомірно застосовує примусовий порядок його виконання на підставі законодавства про виконавче провадження. Оскільки власне третейський суд не володіє повноваженнями щодо здійснення примусового виконання прийнятих ним рішень, то підставою примусового виконання рішення третейського суду буде видача компетентним державним судом (судом загальної юрисдикції або господарським судом) виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. Такий підхід справедливо підкреслює значення третейського суд на рівні інших юрисдикційних органів. Однак, враховуючи відповідну специфіку у виконанні рішень третейського суду, слід було б закріпити її на законодавчому рівні у законодавстві, яким врегульовується виконавче провадження в Україні.

⁴⁶ Баронов О. В. *Комментарии к Временному положению о третейском суде для разрешения экономических споров // Третейский суд: сборник научно-популярных статей.* – С.Пб., 2000. – С. 62.

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА РІШЕННЯМИ ПОСТІЙНО ДІЮЧИХ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ⁴⁷

Третейський суд як орган, що здійснює захист цивільних прав і діє на підставі приватноправової ініціативи самих сторін спору, не може бути повністю виведений з сфери державного контролю. Необхідність такого контролю цілком очевидна навіть з урахуванням наявності принципу невтручання держави в приватні справи осіб. Світова практика підтверджує, що третейський розгляд підлягає такому контролю.

Одні фахівці арбітражу вважають, що судовий або інший державний контроль третейському розгляду не потрібний, інші, навпаки, існування такого контролю виправдовують, але механізми його забезпечення пропонують різні.

У практиці національних арбітражів склався ефективний механізм контролю за діяльністю постійно діючих третейських судів, який полягає у праві державних судів переглядати рішення третейських судів і видавати на підставі цих рішень виконавчі документи.

Також законодавчо закріплюється обов'язок державних судів контролювати механізми альтернативного вирішення спору. Держава в ході такого контролю забезпечує:

- захист публічних інтересів всього суспільства;
- дотримання таких загальних принципів права, як справедливість у вирішенні конфлікту, пропорційність (відповідність) у накладенні санкцій тощо.

Для цього державний суд повинен мати право контролювати законність актів, прийнятих третейськими судами і вживати відповідних заходів у випадку їх незаконності.

У багатьох країнах світу державні суди наділені такими правами:

- 1) скасовувати рішення;
- 2) змінювати рішення;
- 3) направляти рішення на новий розгляд до третейського суду;
- 4) переглядати таке рішення за процедурою, встановленою процесуальним кодексом;
- 5) забороняти виконувати рішення.

Лише наявність державного механізму контролю за здійсненням третейського розгляду приватного спору дозволяє уникнути зловживань у цій сфері.

⁴⁷ Автори – С. Ф. Демченко, А. М. Пінчук, В. В. Самохвалов.

Необхідно зазначити, що тема здійснення державного контролю за рішеннями третейських судів є однією з найменш вивчених в теорії вітчизняного правознавства.

На нашу думку, від визначення меж і форм державного втручання у діяльність постійно діючих третейських судів залежить поведінка як державних суддів, так і інших осіб, права яких зачіпає діяльність третейського суду. Тому питання про те, які органи можуть здійснювати контроль, в яких формах і межах, є дуже важливим.

Відповіді на ці питання містяться в Законі України «Про третейські суди», Господарському процесуальному і Цивільному процесуальному кодексах України.

Згідно із Законом України «Про третейські суди» контрольними функціями наділені органи реєстрації постійно діючих судів та державні суди. Контрольні функції державних судів розподілені між загальними та спеціалізованими (господарські суди) судами загальної юрисдикції. Органами реєстрації постійно діючих третейських судів залежно від місцезнаходження та статусу засновника третейського суду є Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласні, Київське, Севастопольське міські управління юстиції. Але виникає питання відносно того, чи є державні суд і органи реєстрації єдиними контролюючими органами?

Статтею 32 Закону України «Про третейські суди» встановлена заборона вимагати від третейського судді надання документів, відомостей та інформації, якими він володіє у зв'язку з третейським розглядом справи. Принцип конфіденційності може бути порушений у випадках, передбачених законами України. Отже, якщо інше не передбачено у законодавстві про постійно діючі третейські суди, діють загальні правила контролю в межах повноважень перевіряючих органів. Так, органи реєстрації обмежуються контролем засновника постійно діючого третейського суду за достовірністю установчих документів третейського суду. Але найбільшу кількість питань порушують повноваження правоохоронних органів, зокрема слідчих органів і прокуратури. Йдеться про можливість останніх звертатися із запитом про вивчення справ, які розглянуті або розглядаються третейським судом. Виходячи з положень Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про прокуратуру» можна стверджувати, що на третейський суд поширюються загальні правила про можливість витребування документів слідчими органами.

Разом з тим, керуючись принципом конфіденційності третейського розгляду, законодавство України не передбачає право державних органів втручатися у третейське судочинство. Це стосується і прокуратури. Прокурор не мо-

же брати участь у третейському розгляді або виносити протест на рішення третейського суду. У статті 51 Закону України «Про третейські суди» прямо закріплено, що оскаржувати рішення можуть лише сторони третейського розгляду. Будь-які треті особи позбавлені права участі у розгляді справи, за винятком випадків, коли сторони дійшли згоди про можливість участі у розгляді третьої особи або це передбачено регламентом третейського суду.

Таким чином, можна дійти висновку, що державний контроль за діяльністю постійно діючого третейського суду зводиться до судового контролю. Причому, це контроль не за діяльністю, а за рішеннями, що приймаються третейським судом.

Суд може проконтролювати рішення третейських судів лише у двох випадках: за наявності заяви про оскарження рішення або заяви про видачу виконавчого документа на рішення третейського суду. Відмовляючи у видачі рішення на примусове виконання третейського суду, державний суд виконує функцію контролю за законністю рішення третейського, не будучи наділений правом контролю за його діяльністю, правом скасування або зміни рішення по суті.

Закон України «Про третейські суди» детально регулює процедуру, предмет і межі судового контролю. Контроль проводиться виключно у судовому засіданні відповідно до процесуальних вимог закону. Законом України «Про третейські суди» передбачено, що ініціатором контролю може бути лише одна із сторін третейського розгляду (позивач або відповідач). Таким чином, місцевий суд повинен відмовити у прийнятті скарги на рішення третейського суду, яке подане не стороною у спорі. Треті особи позбавлені права на оскарження рішень третейського суду (ч. 3 ст. 34 Закону).

Державний суд здійснює формально-юридичний контроль, а не перевірку рішень третейського суду по суті. Рішення третейських судів перевіряються не на відповідність нормам матеріального або процесуального права, а лише на дотримання процедурних вимог, які встановлені Законом України «Про третейські суди».

Необхідно відзначити, що Законом України «Про третейські суди» детально виписана процедура прийняття і оформлення рішень третейським судом. Таким чином, законодавець прагнув, щоб третейський суд ухвалював рішення в рамках закону. Недотримання норм законодавства або недостатня обґрунтованість рішення третейського суду не є підставою для скасування державним судом такого рішення третейського суду або відмови у видачі виконавчого документа на це рішення.

Сама процедура судового контролю суттєво обмежена як за способом, так і за предметом контролю. Рішення третейського суду може бути оскаржене та скасоване лише з таких підстав:

1. Справа, по якій прийнято рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону.

2. Рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди. Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, яка стосується питань, котрі виходять за межі третейської угоди.

3. Третейську угоду визнано недійсною компетентним судом.

4. Склад третейського суду, яким прийнято рішення, не відповідав вимогам статей 16–19 Закону.

Отже, у разі оскарження рішення третейського суду з інших підстав державний суд повинен відмовити у прийнятті такої скарги.

Законом не передбачено оскарження ухвал третейських судів. Треба відмітити, що в самому регламенті постійно діючого третейського суду може міститися обмеження щодо розгляду даним третейським судом певних видів спорів. Але в будь-якому випадку третейський суд з дотриманням вимог Закону України «Про третейські суди» самостійно вирішує питання про наявність або відсутність у нього компетенції для розгляду конкретної справи.

Таким чином, державний суд під час розгляду скарги на рішення третейського суду повинен встановити факт наявності або відсутності порушення підвідомчості третейським судом.

Третейський суд діє на договірній основі, тобто між сторонами спору повинна існувати домовленість про передання спору на розгляд третейському суду. Дана третейська угода повинна бути оформлена належним чином і мати законну силу. Третейський суд не повинен приймати до розгляду справи, в яких встановив відсутність письмової угоди про розгляд спору в третейському суді або предмет спору вийшов за рамки третейської угоди.

Хоча третейський суд є формою суспільної юрисдикції, його рішення мають таку ж юридичну силу, як і рішення державного суду і підлягають виконанню в строк, встановлений рішенням.

Згідно з ч. 3 ст. 16 Закону України «Про третейські суди» у постійно діючому третейському суді кількісний та персональний склад третейського суду визначається за правилами, встановленими регламентом третейського суду. Третейським суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована в результаті вирішення спору. Таким чином державний суд повинен з'ясувати, чи не був порушений порядок формування складу третейських суддів і чи відповідають третейські судді вимогам Закону.

Також державний суд може проконтролювати рішення третейського суду на стадії його виконання.

За загальним правилом рішення третейського суду має виконуватися зобов'язаною стороною добровільно, в порядку та строки, що встановлені в рішенні. Примусове виконання рішення третейського суду здійснюється на підставі видачі державним судом виконавчого документа. Державний суд перевіряє законність прийнятого третейським судом рішення у визначених законом межах. На цій стадії державний суд вже не має права скасовувати рішення третейського суду, а лише може відмовити у видачі виконавчого документа. Таким чином, лише у разі потреби отримати виконавчий документ сторона третейського розгляду звертається до державного суду, а в інших випадках у цьому немає потреби.

З метою роз'яснення порядку оскарження та видачі виконавчого документа на рішення третейського суду президія Вищого Господарського Суду України прийняла Рекомендації від 11.04.2005 р. N 04-5/639 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами Закону України «Про третейські суди».

Згідно з вказаними рекомендаціями компетентним судом, до якого оскаржуються рішення третейського суду і який здійснює видачу виконавчого документа, може бути у розумінні статті 2 Закону України «Про третейські суди» як місцевий загальний суд, так і місцевий господарський суд, відповідно до підвідомчості та підсудності, встановлених цивільним процесуальним чи господарським процесуальним законом.

У вирішенні питання про те, який суд, загальний чи господарський, компетентний розглядати заяви про скасування рішення третейського суду, господарським судам необхідно виходити з вимог статей 24, 26 чинного Цивільного процесуального кодексу України та статей 1, 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК).

Виходячи з відповідних приписів, судом, компетентним розглядати заяву про скасування рішення третейського суду, є господарський суд, до підсудності якого віднесено вирішення спору, переданого сторонами на вирішення до третейського суду відповідно до вимог Закону.

Закон передбачає можливість подання заяви про скасування рішення третейського суду лише стороною у справі (частина друга статті 51 Закону). Отже, місцевий господарський суд повинен відмовляти у прийнятті такої заяви, якщо її подано не стороною у справі, тобто позивачем або відповідачем, які згідно зі статтею 2 Закону не були сторонами третейського розгляду. Треті особи, як вже було зазначено вище, відповідно до частини третьої статті 34 Закону не користуються правом оскарження рішення третейського суду.

Частиною четвертою статті 51 Закону встановлено, що заяву про скасування рішення третейського суду може бути подано до компетентного суду протягом трьох місяців з дня прийняття рішення третейським судом. Закон не передбачає можливості відновлення цього строку. Тому у разі його пропуску з будь-яких причин місцевий господарський суд має ухвалою відмовити у прийнятті відповідної заяви.

Закон не передбачає можливості оскарження ухвал, постановлених третейським судом з питань, що виникають у процесі розгляду справи. Необхідно мати на увазі, що наведений у частині третій статті 51 Закону перелік підстав, з яких може бути оскаржене та скасоване рішення третейського суду, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Отже, у разі оскарження рішення третейського суду з інших підстав, ніж наведені у зазначеній нормі Закону, у прийнятті відповідної скарги господарський суд відмовляє.

Заява про скасування рішення третейського суду подається в письмовій формі й підписується повноважною особою підприємства чи організації або його (її) представником.

У заяві має бути зазначено:

- найменування господарського суду, до якого вона подається;
- повне найменування третейського суду, який прийняв рішення зі справи, його поштову адресу;
- повне найменування або прізвище, ім'я та по батькові особи, яка подала заяву, її поштову адресу;
- відомості про рішення третейського суду, яке оскаржується (номер, дата, сторони, предмет і причини спору, зміст резолютивної частини);
- відомості про наявність передбачених Законом підстав скасування рішення третейського суду;
- вимога про скасування рішення третейського суду;
- перелік документів, що додаються до заяви.

У заяві можуть бути зазначені інші відомості, якщо вони мають значення для розгляду цієї заяви (номери телефонів, факсів, адреси електронної пошти сторін та третейського суду тощо).

До заяви про скасування рішення третейського суду повинні бути додані:

- оригінал або копія такого рішення. Відповідна копія має бути завірена: для постійно діючого третейського суду – головою цього суду або нотаріусом; для третейського суду *ad hoc* – у нотаріальному порядку. При цьому господарський суд ретельно перевіряє зміст такої угоди на її відповідність

- вимогам статті 12 Закону, маючи на увазі, що недотримання передбачених цією статтею правил тягне за собою недійсність третейської угоди;
- документ чи документи, що підтверджують надіслання копії заяви іншій стороні (сторонам) у справі (поштова квитанція, фінансовий чек, повідомлення про вручення, розписка тощо);
  - довіреність чи інший документ, який підтверджує повноваження особи на підписання заяви;
  - інші документи, якщо вони мають значення для розгляду питання про скасування рішення третейського суду, тобто обґрунтовують вимоги про таке скасування (судові рішення, акти, листи, інші письмові матеріали, що містять відомості про обставини, викладені в заяві).

Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.93 N 7-93 не передбачає справляння державного мита із заяв про скасування рішень третейських судів. Тому до внесення до чинного законодавства відповідних змін у господарських судів немає правових підстав вимагати подання доказів сплати державного мита із зазначених заяв.

Недотримання умов подання заяви про скасування рішення третейського суду тягне за собою наслідки у вигляді відмови у прийнятті заяви або повернення заяви.

- Господарський суд виносить ухвалу про відмову в прийнятті заяви, якщо:
- рішення третейського суду оскаржено з підстав, не передбачених статтею 51 Закону;
  - заяву подано не стороною у справі;
  - заяву подано з пропуском встановленого Законом строку;
  - оскаржується рішення третейського суду зі справи, яка не належить до підвідомчості господарському суду;
  - у провадженні господарського суду є справа про скасування того ж рішення третейського суду з тих же підстав.

Господарський суд виносить ухвалу про повернення заяви і доданих до неї документи, якщо:

- заяву подано з порушенням правил щодо підсудності справ господарським судам;
- заява не відповідає вимогам, зазначеним у пунктах 1.7 і 1.8 цих рекомендацій;
- заяву не підписано або підписано особою, яка не мала права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;

– господарським судом у встановлений строк не отримано витребувану справу з третейського суду.

Повернення заяви не перешкоджає повторному зверненню з нею до господарського суду в загальному порядку після усунення допущених недоліків.

Ухвала про відмову у прийнятті заяви або про повернення заяви надсилається сторонам у спорі, що вирішений третейським судом, не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви. Разом з ухвалою надсилається заява з документами, що були додані до неї.

Ухвалу про відмову в прийнятті заяви або про повернення заяви може бути оскаржено на загальних підставах.

Якщо заяву подано з дотриманням відповідних вимог, господарський суд виносить ухвалу із зазначенням у ній про призначення справи до розгляду в судовому засіданні та про час і місце його проведення.

Відповідна ухвала надсилається особі, яка подала заяву, та іншим сторонам спору, що вирішений третейським судом.

Цією ж ухвалою господарський суд витребує справу з третейського суду, в якій вона зберігається. Витребувана справа має бути надіслана господарському суду протягом п'яти днів від дня надходження відповідної ухвали до третейського суду.

Ухвали господарського суду надсилаються за адресами, що містяться у рішенні третейського суду чи в заяві, і вважаються одержаними адресатом у день доставки, хоча б адресат за даною адресою не знаходився. У такому разі посилення особи на неодержання процесуальних документів не може бути підставою для скасування відповідної ухвали господарського суду.

Строк і порядок розгляду заяви визначаються відповідно до вимог розділу XI ГПК.

Господарський суд розглядає заяву за участю сторін та інших учасників третейського розгляду. Неявка цих осіб у судові засідання не є перешкодою для розгляду заяви.

У судовому розгляді господарський суд з'ясовує компетенцію третейського суду щодо розгляду спору між сторонами відповідно до укладеної ними третейської угоди та перевіряє відповідність заяви підставам для скасування рішення третейського суду, передбаченим частиною третьою статті 51 Закону.

Господарський суд розглядає питання про скасування рішення третейського суду лише з підстав, викладених у заяві.

За результатами розгляду заяви господарський суд приймає рішення, зміст якого повинен відповідати статті 84 ГПК з урахуванням особливостей відповідної категорії справ.

За наявності підстав, наведених у частині третій статті 51 Закону, господарський суд приймає рішення про скасування рішення третейського суду.

За відсутності підстав для скасування рішення третейського суду господарський суд приймає рішення про відмову у задоволенні заяви про скасування рішення третейського суду.

У разі, коли рішення третейського суду не виконується добровільно зобов'язаною цим рішенням стороною, інша сторона може подати до компетентного суду заяву про видачу виконавчого документа, яким у господарському судочинстві згідно зі статтею 116 ГПК та пунктом 3 статті 181 Закону України «Про виконавче провадження» є наказ.

Заява про видачу виконавчого документа подається в письмовій формі, підписується стороною, на користь якої прийнято рішення, або її представником.

У цій заяві зазначаються найменування господарського суду, уповноваженого видати виконавчий документ, найменування, склад та місцезнаходження третейського суду, найменування і місцезнаходження сторін у спорі, що вирішений третейським судом, дата прийняття рішення третейського суду та мотивовані вимоги заявника із зазначенням про закінчення строку добровільного виконання цього рішення, якщо такий строк у рішенні встановлено (частина перша статті 55 Закону).

До заяви про видачу виконавчого документа додаються такі ж документи, що й до заяви про скасування рішення третейського суду.

У разі невідповідності заяви про видачу виконавчого документа зазначеним вимогам вона повертається особі, яка її подала. Ця особа має право подати таку заяву повторно після усунення недоліків, які стали причиною її повернення.

Розгляд заяви про видачу виконавчого документа здійснюється господарським судом за правилами розділу XI ГПК з урахуванням особливостей, передбачених статтею 56 Закону, зокрема щодо строків розгляду такої заяви.

Господарський суд відкладає розгляд заяви про видачу наказу на виконання рішення третейського суду у разі надходження до нього одночасно й заяви іншої сторони про скасування цього ж рішення і коли є підстави для розгляду останньої заяви по суті. У цих випадках господарський суд може відкласти розгляд заяви про видачу наказу до розгляду по суті заяви про скасування відповідного рішення третейського суду, але в межах строків, встановлених частинами першою та другою статті 56 Закону.

За результатами розгляду заяви про видачу виконавчого документа господарський суд виносить ухвалу, зміст якої повинен відповідати вимогам статті 86 ГПК України з урахуванням вимог статті 56 Закону.

Ухвала про видачу виконавчого документа має зокрема містити:

- найменування і склад третейського суду;
- найменування заявника;
- найменування сторін спору, що вирішувався третейським судом;
- стислий виклад суті спору, що вирішувався третейським судом, і відомості про резолютивну частину рішення третейського суду;
- мотиви винесення ухвали з посиланням на статтю 56 Закону;
- висновок про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду або відмову у задоволенні заяви про видачу такого документа.

Зміст наказу на примусове виконання рішення третейського суду має відповідати вимогам статті 117 ГПК та статті 19 Закону України «Про виконавче провадження».

У виданому наказі має бути викладено резолютивну частину рішення третейського суду і зазначено, що його видано на виконання рішення третейського суду.

Відповідно до частини четвертої статті 56 Закону сторона, на користь якої виданий виконавчий документ, одержує його безпосередньо у компетентному суді.

Наведена норма не виключає можливості надсилання господарським судом виданого ним виконавчого документа зазначеній стороні разом з ухвалою про видачу виконавчого документа.

Вичерпний перелік підстав для відмови у задоволенні заяви про видачу виконавчого документа наведено в частині шостій статті 56 Закону.

Необхідно мати на увазі, що відмова в задоволенні такої заяви не позбавляє жодну із сторін спору, вирішеного третейським судом, права на звернення після набрання чинності відповідною ухвалою до господарського суду за вирішенням цього ж спору в загальному порядку (частина восьма статті 56 Закону).

У ухвалі, винесеній за результатами розгляду заяви про видачу виконавчого документа, може бути зазначено, що рішення третейського суду не підлягає виконанню у певній частині з посиланням на зазначену в частині шостій статті 56 Закону підставу, якій суперечить ця частина рішення третейського суду. Решту спірних питань у такому разі може бути передано на розгляд господарському суду в загальному порядку.

Ухвалу про відмову у видачі виконавчого документа може бути оскаржено в апеляційному порядку на загальних підставах відповідно до розділу XII ГПК з урахуванням особливого строку, встановленого для цього частиною

Державний контроль за рішеннями постійно діючих третейських судів в Україні

восьмою статті 56 Закону – 15 днів після винесення такої ухвали. Відповідний строк є процесуальним, і в разі визнання господарським судом поважною причини його пропуску може бути відновлений.

Питання про подальшу долю матеріалів справи третейського суду після розгляду господарським судом заяви про видачу виконавчого документа вирішується залежно від того, чи є третейський суд постійно діючим, чи утвореним для вирішення конкретного спору. У першому випадку справа підлягає поверненню до третейського суду (частина п'ята статті 56 Закону), у другому – зберігається у відповідному господарському суді (частина друга статті 54 Закону).

Дослідивши контрольні функції держави відносно діяльності третейських судів, можна зробити такі висновки. Введення державного контролю за діяльністю третейського суду є необхідним елементом правового регулювання захисту цивільних прав фізичних і юридичних осіб. Необхідність контролю викликана тим, що третейський суд наділений правом приймати обов'язкові до виконання рішення. Одночасно діяльність третейських судів значною мірою є саморегульованою і залежить від волі сторін. Тому державний контроль тут виступає необхідною гарантією на шляху до можливого обмеження базових прав суб'єктів цивільного обороту. Таке пересікання інтересів охорони цивільних прав і недопустимості втручання держави у приватні справи визначило, що загальним підходом до судового контролю необхідно визнати його обмеженість рамками процесуальних норм і неприпустимість широкого тлумачення компетенції державного суду щодо контролю за рішеннями третейських судів. Отже, державний суд може здійснювати контрольні функції лише в порядку і формах, передбачених процесуальними нормами або спеціальним законом.

І національні законодавчі акти, і міжнародні конвенції, що регламентують державний контроль за альтернативними способами вирішення цивільно-правових спорів, мають на своїй меті одне – забезпечення будь-якому громадянину або підприємству доступ до правосуддя і можливість отримати справедливе рішення по своїй справі.

Підсумовуючи вищесказане, можна відзначити, що Закон України «Про третейські суди» обмежує повноваження судів у здійсненні державного контролю над законністю прийнятих третейськими судами рішень, суди, як органи правосуддя, не можуть скасувати рішення третейських судів, які прийняті «по справедливості», якщо між сторонами укладена належним чином третейська угода.

ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ⁴⁸

Внаслідок здійснення в Україні державної політики реформування аграрного сектору економіки України більшість земель сільськогосподарського призначення, а також майно, яке раніше належало колективним сільськогосподарським підприємствам, перейшли з державної та колективної власності в приватну власність.

У зв'язку з цим кількість суб'єктів господарчої діяльності та власників майна і землі різко збільшилося. Масовий характер реформування та низька правова обізнаність сільського населення, відсутність у сільській місцевості кваліфікованої юридичної допомоги призводять до збільшення конфліктних ситуацій.

З різних причин вказані спори протягом тривалого періоду часу не вирішуються. **Здебільшого така ситуація виникає через складність та громіздкість судової процедури, віддаленість місцевих і господарських судів та необхідність понесення значних судових витрат. Вищевказані фактори обумовлюють утримання сільського населення від звернення до офіційних судових органів за вирішенням спорів.**

Крім того, місцеві та господарські суди виявились не завжди готовими до вирішення значно збільшеної кількості спорів та не мають достатньої кількості фахівців, які б мали достатній досвід вирішення спорів, пов'язаних з реформуванням аграрних відносин. Через те виникає значна кількість спірних ситуацій, які не знаходять свого вирішення в місцевих та господарських судах.

Традиційне побоювання сільських мешканців судів, зневіра у судову справедливість, тяганина з розглядом рішень по першій інстанції та подальше оскарження судових рішень – все це ще більш віддаляє нових власників на селі від можливостей судового захисту своїх прав у державних судах.

Для чого необхідний захист прав власників

Невирішені конфліктні ситуації навколо земельних та майнових паїв, орендної плати призводять до підвищення соціального напруження в сільській місцевості, а також знижують ініціативу сільського населення. Одночасно невирішені своєчасно конфлікти в сфері земельних та майнових відносин не дають змоги сільському населенню використовувати свою власність у пов-

⁴⁸ Автор – Є. Данилін.

ному обсязі для підвищення рівня своїх доходів, що призводить до подальшого зuboжіння та уповільнення темпів аграрної реформи.

Для того, щоб приватна власність в аграрному секторі могла існувати в цивілізованих межах, необхідно бути впевненим, що права на землю та майно будуть захищені в разі виникнення вищевказаних прав.

Такий стан, коли існуючі спори, які здебільшого носять застарілий та тривалий характер, призводить до понесення шкоди всіма учасниками вищевказаних спорів, є ненормальним та підриває довіру у відносинах між власниками; ускладнює соціально-економічну ситуацію в сільських територіальних громадах; дискредитує саму сутність права власності.

Подолати таку ситуацію можливо шляхом впровадження простого та ефективного механізму захисту прав, яким є третейський суд.

Тому об'єктивні умови, які склалися в процесі реформування відносин власності в Україні, є передумовою для все більшого застосування поряд з існуючим порядком судочинства процедури третейського розгляду спорів, що дозволить більш комплексно вирішувати проблеми захисту прав власників та створювати певні умови для підвищення рівня їх правової культури і зменшення рівня соціального напруження в суспільстві.

Що таке третейський суд

Міжнародний досвід розв'язання спорів за допомогою третейських судів є досить поширеним за кордоном у різних галузях відносин, що свідчить про можливість його застосування і в Україні з урахуванням особливостей, обумовлених законодавчими та економічними відмінностями.

Досвід іноземних держав показує, що третейські суди, створені в різних формах, які спеціалізуються у різних сферах життя людини, успішно функціонують поряд з судами загальної юрисдикції. В окремих країнах законодавство та практика встановлює, що зверненню до судів загальної юрисдикції передують звернення у третейські суди за розглядом спорів. Фактично третейські суди виконують функцію судів першої інстанції, що значно розвантажує державні суди від дрібних, іноді важких справ, коли від суддів вимагаються спеціальні знання у специфічних галузях права. Наприклад, Земельний суд у Шотландії розглядає 90% усіх спорів, лише 10% – Канцлерський суд та суд Королівської лави (аналог державного суду); у Німеччині, Іспанії, Швеції, Китаї значна частина спорів (щодо банківських, медичних порушень, страхування, будівництва, інших питань договірних відносин, питань трудового права) розглядаються або у так званих «внутрішніх» або

«комерційними» третейськими судами. У більшості країн Європи, Азії, Америки передання спору в третейський суд базується на добровільній участі сторін. Однак, наприклад, у Німеччині у 2000 р. прийнято Закон, який зобов'язує сторони у дрібних спорах (до 1000 євро), конфліктах з сусідами та обвинуваченнях у наклепі спочатку врегулювати справу через позасудовий орган – третейський суд, лише після чого звертатися до загального суду. Американська асоціація юристів стверджує, що близько 100 мільйонів американців не змогли б домогтися задоволення своїх вимог, якби не третейський суд, через високі витрати, тривалість та складність судової системи. Такі претензії могли б заявити й громадяни України. Висловлювання «Запізніла справедливість – це відмова у справедливості» якнайкраще характеризує ставлення більшості населення до недоліків державної судової системи у більшості країн.

Третейський суд — альтернативна форма вирішення спорів, яка здійснюється третьою особою, що обирається самими учасниками спору та якому вони добровільно довіряють винесення рішення у своїй справі та заздалегідь зобов'язуються виконати вищевказане рішення.

Третейський суд фактично є громадським утворенням, яке визнається та підтримується Українською державою на законодавчому рівні як інструмент, який здійснює розгляд спорів, що належать до його компетенції.

Існування третейського суду для захисту прав та законних інтересів власників дозволяє кожному суб'єкту господарювання (як юридичним, так і фізичним особам), який має у власності землю та майно, звернутись за захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів у третейський суд, який здійснює свою діяльність на підставі норм законодавства України та принципів справедливості.

Юридичні та фізичні особи за наявності взаємної згоди можуть передавати на розгляд третейських судів спори, які виникають між ними в процесі здійснення цивільно-правових, деяких груп земельних та інших визначених законодавством відносин.

Третейський розгляд спорів із впевненістю можна зарахувати до посередницької форми врегулювання спорів зі всіма його перевагами та недоліками.

У той же час ніхто не має права примусити сторони до передання спору на розгляд третейського суду. У разі недосягнення між сторонами згоди з цього приводу спір може бути переданий зацікавленою стороною до місцевого чи господарського суду залежно від встановленої законодавством підвідомчості.

Співвідношення третейського суду з органами правосуддя

Відповідно до Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом і правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Третейські суди, незважаючи на наявність у терміні слова «суд», не входять до складу системи органів правосуддя в Україні. Однак законодавство України визнає третейські суди як альтернативну форми захисту цивільних прав, яка ґрунтується на приватному волевиявленні осіб та не залежить від рішення будь-якого державного органу.

Згідно з нормами Конституції України (ст. 55), які є нормами прямої дії, кожний має право будь-якими, не забороненими способами захищати свої права та свободи від їх порушень та протизаконних посягань. Третейський суд, як спосіб захисту прав та законних інтересів не тільки не є забороненим, навпаки, можливість його застосування прямо передбачена законодавством України, а також нормами міжнародного права: Конвенцією «Про захист прав та основних свобод людини» від 04.11.1950 р., Цивільним кодексом, Цивільним процесуальним кодексом, Господарським процесуальним кодексом, Законами України «Про власність», «Про виконавче провадження» та іншими нормативними актами.

Незважаючи на той факт, що третейські суди не входять до складу судової системи України, рішення третейського суду згідно з чинним законодавством України мають таку ж юридичну силу, як і рішення місцевих або господарських судів. Виконання рішень третейського суду забезпечується державою на законодавчому рівні такою мірою, як і рішення місцевих та господарських судів.

Третейські суди в Україні не об'єднані в єдину систему та не підпорядковуються один одному, а також місцевим та господарським судам.

Завдання, які можливо вирішити за допомогою впровадження процедури третейського розгляду спорів:

1. Зменшення витрат, пов'язаних з порушенням та розглядом справи про захист порушених прав.
2. Можливість законного, справедливого та швидкого вирішення спорів з майнових питань в аграрній сфері.
3. Зменшення функціонального навантаження на офіційні судові органи, а також працівників органів державного управління та місцевого самоврядування, які змушені розглядати численні скарги, що відволікає посадових осіб від виконання своїх функціональних обов'язків.
4. Створення атмосфери взаємної довіри та поваги між всіма учасниками реалізації прав власності в аграрному секторі.

5. Підвищення правової культури сільського населення, формування поважного ставлення у сільського населення до законодавства та інтересів інших власників.

Результати, яких можна досягнути під час впровадження третейського розгляду:

створення сприятливих умов для досягнення в достатній мірі врегулювання відносин власності в сільській місцевості;

зниження соціальної напруженості в сільських територіальних громадах.

Переваги третейського розгляду

До безумовних переваг третейського розгляду необхідно зарахувати його оперативність, можливість самостійного вибору суддів з числа осіб, які користуються взаємною довірою сторін – компетентних фахівців у різних галузях господарських відносин.

Процедура вирішення спорів у третейському суді максимально спрощена, тому що третейський суд не обмежений правилами судочинства, які закріплені в нормах процесуального законодавства України. Спрощеність процедури дозволяє зробити діяльність складу третейського суду більш оперативною та результативною.

Третейський розгляд спору проходить конфіденційно, без сторонніх спостерігачів, тобто відсутня публічність, що також сприяє як спрощенню процедури розгляду, так і зміцненню довіри до третейського суду.

Розгляд спорів у третейському суді по спорах між громадянами здійснюється безкоштовно, а судові витрати значно менші, ніж під час розгляду спорів у місцевих та господарських судах.

Вказані переваги третейської форми захисту цивільних прав підтверджують можливість та необхідність створення третейських судів в існуючих умовах.

Особи, які отримують переваги від впровадження третейського розгляду спорів

Суттєві переваги від впровадження процедури третейського розгляду отримують:

- сільськогосподарські товаровиробники – безпосередні учасники спорів – у вигляді зекономлених грошових коштів із сплати державного мита, а також шляхом економії часу;
- органи місцевих органів державної влади та самоврядування, які будуть займатися насамперед своїми безпосередніми функціональними

обов'язками та зведуть до мінімуму свою участь у розгляді скарг, які, як правило, спрямовуються їм, а не в судові органи;

- місцеві та господарські суди, які розвантажуються від певної, іноді значної частини цивільних справ;
- мешканці сільських територіальних громад, на території яких проживають сторони, які конфліктують, – шляхом цивілізованої нормалізації відносин один з одним внаслідок вирішення конфлікту.

В Україні в період 2004–2006 років створено та зареєстровано обласними управліннями юстиції та Міністерством юстиції України понад 136 постійно діючих третейських судів.

Найбільшу кількість спорів у сфері земельних, орендних та майнових відносин на селі розглянуто постійно діючими третейськими судами: Кримським третейським судом при корпорації «ДСН», при ВГО «Третейська ініціатива», Чорноморської товарної біржі АПК, Вінницької торгово-промислової палати. Предметом спорів у цих судах розглянуто таке: стягнення кредиторського боргу, стягнення заборгованості по договорах оренди земельних ділянок та земельних часток (паїв), встановлення та визнання права власності на рухоме чи нерухоме майно, визнання угоди дійсною тощо.

Всі суперечки, які випливають з цивільно-правових та господарських відносин, у тому числі в аграрній сфері, у світовій практиці завжди представляли певну складність, особливо в період змін економіко-виробничих відносин.

Людина, яка звертається з позовом у суд загальної юрисдикції, морально готує себе до довгої боротьби з відповідачем. Незалежно від того, хто виграє справу, добрих відносин між ними вже не буде, а ярлик сутяжника позивачу забезпечений. У свою чергу, відповідач, незадоволений рішенням суду, теж може подати заяву, і так до нескінченності. Звертаючись з позовом у суд загальної юрисдикції чи господарський суд, ви свідомо йдете на загострення конфлікту, а не його вирішення.

У цьому і полягає складність ситуації в Україні, коли безліч складних питань і спорів виникали саме через здійснювані реформи. Ці питання торкалися та продовжують зачіпати майнові інтереси громадян, юридичних осіб. Нині характерні суперечки, що виникали і продовжують виникати такі: у сільській місцевості щодо виділення майна натурою, поділу загальної, спільної власності, чи поділу або виділення із загальної часткової власності, своєчасності і повноти одержання орендної плати за земельний пай чи за користування земельною ділянкою, а також за майновий пай, який у встановленому порядку колишні члени колективних сільгосп підприємств (КСП) одержували при виході з цих під-

приємств. Останнім часом актуальним є визнання права власності на рухоме і нерухоме майно. В інших правовідносинах теж виникають подібні труднощі, які тим чи іншим чином характеризують особливості розгляду спорів.

Як наслідок на селі склалася досить складна соціальна ситуація, за якої приватна власність використовується вкрай неефективно, і відповідно, проблеми, що постають, можна було б вирішувати в суді, де навантаження досить велике. За судовою статистикою Верховного Суду України, навантаження на одного суддю в районному суді сільської місцевості близько 150–200 справ на місяць. Це як карних, адміністративних, так і цивільно-правових. Крім того, сама процедура, яка регламентується процесуальним законодавством, розтягує вирішення того чи іншого конфлікту чи суперечки на кілька місяців, а іноді і років.

Великий досвід, який вже є в діяльності цих третейських судів, що спеціалізуються на вирішенні спорів у аграрній сфері, свідчить про те, що спори розглядаються в терміни, які не перевищують два місяці, а за якісної підготовки справи розглядаються іноді впродовж одного тижня.

Природно, що захист своїх прав зобов'язує селян нести якісь матеріальні витрати: потрібно сплатити державне мито, оплатити послуги експерта чи фахівця, адвоката, що в умовах обмеженості коштів, звичайно, украй важко. Однак відсутність кваліфікованих експертів з проблем приватизації і власності на землю, майно також ускладнює швидке і справедливе вирішення спорів у суді. І ця ситуація викликає в сільських жителів лише почуття несправедливості та підвищує соціальну напруженість.

У зв'язку з цим вперше в Україні 10.06.2004 р. було створено об'єднання громадян – Всеукраїнська громадська організація «Асоціація спеціалістів в аграрній сфері «Третейська ініціатива», засновниками якої стали спеціалісти в аграрній сфері із 16 областей України (16 місцевих осередків і 25 фізичних осіб) і зареєстровано Мін'юстом 29.07.2004 р. До складу Асоціації ввійшли представники органів державної влади і місцевого самоврядування (обласні управління с/г і продовольства, районні державні адміністрації, МінАП), громадських організацій, підприємств, організацій і установ, що функціонують у рамках проектів міжнародної техдопомоги (ППРЖСНУ, МФК тощо) у Донецькій, Одеській, Луганській, Київській і м. Києві, Кіровоградській, Львівській, Херсонській, Рівненській, Хмельницькій, Харківській, Чернігівській, Волинській, Черкаській, Вінницькій областях та Автономній Республіці Крим.

Метою створення Асоціації є: сприяння впровадженню в Україні третейського способу розгляду спорів, підвищення якості даної послуги, поширення правових знань серед населення.

Завдання Асоціації такі: реалізація комплексу заходів, спрямованих на збільшення кількості справ у третейських судах (далі по тексту – ТРАС), створення системи відділень постійно діючого третейського суду, збирання, обробка і поширення відповідної інформації, проведення освітніх заходів, удосконалювання нормативної бази.

Конкретними результатами повинні стати: розгалужена система відділень ТРАС на території України, що діють на принципі самооплатності; штат високопрофесійних осіб, що виконують функції третейських суддів; база даних, що поєднує різноманітну інформацію про діяльність третейських судів; удосконалена нормативна база, у тому числі через лобювання законодавчих актів і змін до них.

Попередні результати:

1. 23.12.2004 р. постійно діючий третейський суд зареєстрований у Мін'юсті України.

2. Розроблено і затверджено регламентні документи ТРАС.

3. Сформовано відкритий список суддів і секретарів ТРАС при Асоціації в кількості 179 чоловік.

4. З моменту держреєстрації за станом на 01.01.2006 р. ТРАС винесено понад 190 рішень по зверненнях з Донецької (139), Луганської (43), Київської (3), Херсонської (1), Вінницької (5) областей.

5. Взято участь у проведенні всеукраїнських заходах: виставках, семінарах (4).

6. Організовано і проведені семінари для представників органів влади і третейських суддів (3).

7. Асоціація безпосередньо взяла участь у створенні представницького органу третейських суддів – Третейської палати України.

Фінансування загальнодержавних заходів (семінарів, конференцій) здійснювалося за рахунок коштів ДМР (Департамент Великобританії у справах міжнародного розвитку).

Вартість послуг:

Сума збору по спорах, що підлягає грошовій оцінці, визначається залежно від ціни позову з громадян і юридичних осіб – до 0,5% від суми позову за такою шкалою:

Ціна позову

до 5 000 грн

від 5 000 до 10 000 грн

від 10 000 до 50 000 грн

Третейський збір

0,5 % від ціни позову;

45 грн + 0,3% від суми понад 5 000 грн;

65 грн + 0,2% від суми понад 10 000 грн;

від 50 000 до 100 000 грн	150 грн + 0,1% від суми понад 50 000 грн;
від 100 000 до 500 000 грн	500 грн + 0,05% від суми понад 100 000 грн;
від 500 000 до 1 000 000 грн	2000 грн + 0,03 % від суми понад 500 000 грн;
понад 1 000 000 грн	3 000 грн + 0,01% від суми понад 1 000 000 грн.

Із заяв (позовних заяв) про визнання права власності на житлові і нежилі будівлі (приміщення) стягується збір у розмірі від 10 до 30 неоподатковуваних мінімумів.

Додатково: стягуються кошти, до складу яких входять гонорар третейським суддям (судді), витрати, пов'язані з розглядом справ та інші у відповідності до Закону України «Про третейські суди».

Підсумки діяльності третейського суду в аграрній сфері, головою якого автор був у 2001–2004 рр. та у 2005 р. (у ролі голови іншого ТРАС) дають підстави думати, що тенденція успішного розвитку цього напрямку діяльності Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні (ППРЖСНУ) збережеться і в наступні роки. Як доказ цього твердження можна навести ряд особливостей діяльності ТРАС у 2004–2005 рр., що характеризують еволюцію розвитку ТРАС і одночасно показують нові можливості успішного розвитку і формування системи ТРАС у цілому. Зміст цих особливостей полягає в такому:

1. У попередній період діяльність ТРАС в основному зводилася до виконання функцій зниження соціальної напруженості через медіацію, проведення переговорів з конфліктуючими сторонами, підвищення правової поінформованості населення шляхом надання юридичних консультацій за їх зверненнями у ТРАС. У 2002–2004 рр. ТРАС фактично цілком функціонував як позасудовий орган, який розглядав спори, що приймає юридичні значимі акти – рішення, що мають однакову юридичну силу з рішеннями судів загальної юрисдикції.

2. Між рішеннями ТРАС, винесеними по спорах, і підвищенням рівня життя сільського населення, на думку фахівців третейських судів, є прямий зв'язок, оскільки на підставі цих рішень конкретні сільські жителі і с/г товаровиробники де-факто і де-юре одержували у власність рухоме і нерухоме майно, одночасно захищаючи свої майнові інтереси.

3. Особливо у 2004 р. діяльність ТРАС свідчить, з одного боку, як про все більш затребувану послугу, так і про потенційну здатність ТРАС перейти на самоо платність своєї діяльності.

4. 2004 р. характеризувався як перехідний період у частині зміни чинного законодавства: від законодавства СРСР до Закону України «Про третейські суди».

5. Накопичений практичний досвід, ідеї, підходи, пов'язані зі створенням ТРАС у Донецькій, Луганській, Одеській, Київській, Вінницькій, Херсонській областях залучає все більше партнерів до спільної участі щодо розвитку третейського способу розгляду спорів і конфліктів в Україні та за її межами, і як наслідок, до створення на професійній основі саморегульвної організації, куди входять фахівці інших третейських судів – Третейської палати України.

Практичний досвід третейських судів

У листопаді 2000 р. при Донецькій сільській дорадчій службі, а в 2001 р. ще в Луганській, Одеській та Київській областях, були утворені постійно діючі третейські суди, що спеціалізувалися на розгляді майнових і господарських спорів, які виникали в аграрному секторі економіки. У пілотних районах областей створені представництва ПДТС, де його фахівці (секретарі й судді) приймали звернення громадян і юридичних осіб. Сформовано рекомендаційний список суддів ПДТС із числа фахівців обласних сільських дорадчих служб, а також з представників районних органів державної влади й управління (економісти, юристи й аграрії), за поданнями голів районних державних адміністрацій. У районних представництвах також були утворені пункти прийому звернень у ПДТС, які розташовані в пілотних сільських територіальних громадах (по 2 у кожній). Таким чином ще задовго до прийняття Закону «Про третейські суди» фактично створена майбутня система третейського суду.

За весь період діяльності, а саме у період 2000–2006 рр., у ПДТС надійшло більше як 4000 звернень, за якими винесено більш ніж 2000 рішень.

Одним з найбільш суперечливих на той час і сьогодні є питання про підвідомчість третейському суду спорів про визнання права власності, зокрема на нерухоме й рухоме майно. Чи вповноважений третейський суд розглядати такі спори та які правові наслідки ухваленого рішення? Це питання має практичний інтерес, особливо з огляду на те, що в процесі реформування аграрного сектора майнові відносини, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майна, не були належним чином урегульовані: відсутня технічна документація, а також інші документи, що підтверджують юридичну історію фактично зведених об'єктів нерухомості; порушувався порядок передання майна тощо.

Аналізуючи чинне законодавство, можна з упевненістю сказати, що процесуальних перешкод до розгляду третейським судом спорів про визнання права власності немає. Ця теза була успішно апробована на практиці фахівцями Донецького, Луганського, Київського, Вінницького відділень ПДТС. Слід зазначити, що правова основа розгляду зазначеної категорії спорів міститься зокрема у За-

коні України «Про власність», у Тимчасовому положенні про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно, затвердженому наказом Мініюсту України від 07.02.2002 р. № 7/5, якими встановлено, що рішення третейських судів, нарівні з рішеннями судів загальної юрисдикції, є правовстановлюючими документами, на підставі чого проводиться реєстрація нерухомості в БТІ.

З листопада 2002 р. і до сьогодні у ПДТС надійшло більше як 1000 звернень громадян й юридичних осіб у спорах про визнання за ними права власності на об'єкти нерухомості.

При підготовці до розгляду справ фахівці ПДТС зіткнулися з такими труднощами:

- у більшості випадків була відсутня технічна документація на спірні будови (не було первинної реєстрації в БТІ й актів уведення їх в експлуатацію);
- договори купівлі-продажу житлових споруд між колгоспами (радгоспами) або КСП, з одного боку, й колишніх членів КСП (або їхніми правонаступниками), з іншого боку, були укладені в простій письмовій формі;
- не у всіх випадках у позивачів були інші докази виникнення права власності: рішення про виділення земельної ділянки або акти на право користування землею за кожним об'єктом; перелік нерухомого майна із зазначенням залишкової вартості, інвентарних номерів за підписом керівника й головного бухгалтера підприємства на дату оцінки; документи, які підтверджують участь підприємства у витратах на будівництво споруд або рішення власника (органа, уповноваженого управляти держмайном) про закріплення за ним певної частини будівлі на праві повного господарського ведення (оперативного управління); договори цивільно-правового характеру (як підстава для переходу права власності від фізичних або юридичних осіб) і акти прийому-передачі майна (споруд), що є додатком до зазначених договорів та ін.
- Таким чином на підготовку до розгляду такої категорії спорів витрачалося багато часу, а перед фахівцями ПДТС (секретарями й суддями) постало складне завдання – дати правову оцінку наданим у розпорядження третейського суду документам. Безумовно, кропітка робота на стадії підготовки справ надалі забезпечила швидший та якісніший розгляд спорів. На сьогодні ПДТС виніс більше як 800 рішень про визнання права власності на житлові й нежилі будови за громадянами та підприємствами.

Третейські суди в аграрній сфері

Внаслідок діяльності третейських судів в аграрній сфері за період 2001–2005 рр. селяни отримали:

- стягнена на користь селян заборгованість за оренду земельних і майнових часток (паїв) на суму – 1 188 432 грн (у 2005 – 509 244 грн);
- передано майна із КСП, загальної часткової власності на суму – 3 387 550 грн (у 2005 – 297 000 грн);
- визнано за сільськими жителями, с/г підприємствами право власності на рухоме і нерухоме майно (у тому числі 44 житлові будинки, більш 1 031 нежилых будинків, споруджень) на суму – 56,1 млн грн (у 2005 – 50,9 млн грн);
- УСЬОГО за весь період діяльності ПДТС у ППРЖСНУ – на суму 60,7 млн грн (з вересня 2000 р.), за 2005 – 48,7 млн грн.
- Географія розглянутих суперечок у Донецькій, Київській, Луганській, Вінницькій областях: 14 (11 пілотних) районів, 94 населених пунктів.

Що необхідно зробити, щоб третейський суд розглянув виниклу суперечку:

- укласти угоду про передання суперечки в конкретний третейський суд або включити третейське застереження в договір цивільно-правового характеру, наприклад: «Усі суперечки, зв'язані з даним договором (контрактом), включаючи суперечки його дійсності в цілому чи частково, підлягають розгляду в постійно діючому третейському суді при ВГО «Асоціація спеціалістів в аграрній сфері «Третейська ініціатива» відповідно до його Регламенту». ;
- обрати суддів зі списку суддів третейського суду;
- подати позовну заяву в конкретний третейський суд;
- сплатити третейський збір (становить менш 1% від суми позову).

Справа 54/20.02 від 24.10.2005 р.

10.10.2005 р. Донецьким відділенням ПДТС при ВГО «Асоціація спеціалістів в аграрній сфері «Третейська ініціатива (надалі – ПДТС) у складі третейського судді Д., на підставі угоди про передачу спору до ПДТС, розглянута позовна заява гр-ки Н. до ТзОВ «Червона Україна» про визнання права власності на жилий дім, розташований в с. Василівка Старобешевського району Донецької обл.

По суті спору. Встановлено, що ще в 1992 р. заявникові Н. та її чоловіку Н., як членам колгоспу «Червона Україна», був надан в користування

жилий дім. Правлінням колгоспу їм було запропоновано викупити дім. Позивачем надані докази того, що у 1992 р. спірний дім у колгоспу був викуплений. Тому, 24.10.2005 р. третейській суд у відповідності до ч. 2 ст. 47 ЦК України (в редакції 1963 р.); ст.11, 15, 16, 220, 257 ч. 5, 267 ч. 1, 334, 355, 638, 657 ЦК України (в редакції 2003.); ст.16, 17, 48, 49 Закону України «Про власність» прийняв рішення, на підставі якого за гр-кою Н. було визнано право власності на жилий будинок. В подальшому, рішення ПДТС було зареєстровано в комунальному підприємстві - бюро технічної інвентаризації. Третейській збір по даній справі склав 250 грн.

Справа №8/16.02 від 23.09.2005 р.

23.09.2005 р. Вінницьким відділенням ПДТС розглянута справа за позовом Б. до ПСП «Г.-Плюс» про визнання договору купівлі-продажу нерухомого та іншого майна сільськогосподарського призначення недійсним та про визнання права власності на вказане майно. В задоволенні позову відмовлено та визнано право власності на спірне майно за відповідачем.

По суті спору. Між сторонами був укладений договір купівлі-продажу від 06.11.2002 року нерухомого та іншого майна сільськогосподарського призначення. Справа була розглянута на підставі третейської угоди між сторонами від 16 вересня 2005 року. 2 квітня 2000 року ПСП «Г.-Плюс» с. Володіївці та ПСП «Г.-Плюс» с. Яруга уклали договір купівлі-продажу бензину та насіння цукрового буряка на загальну суму 59355 грн., 10 березня 2001 року ПСП «Г.-Плюс» с. Володіївці та ПСП «Г.-Плюс» с. Яруга уклали договір купівлі-продажу насіння гречки та кукурудзи на загальну суму 42654 грн., а 10 січня 2002 року ПСП «Г.-Плюс» с. Володіївці та ПСП «Г.-Плюс» с. Яруга уклали договір підряду на загальну суму 24806 грн.

06.11.2002 року ПСП «Г.-Плюс» с. Володіївці та ПСП «Г.-Плюс» с. Яруга уклали договір купівлі-продажу майна (яке стало предметом спору) на загальну суму 127927 грн. Тоді ж сторони домовились провести залік заборгованостей по всіх договорах, про що і уклали додаток до договору купівлі-продажу від 6 листопада 2002 року та акт приймання-передачі майна.

23.09.2005 р. судом було винесено рішення згідно якого позивач був визнаний належним власником спірного майна, так як воно придбало спірне майно 14.03.2000 року у КСП «П.» с. Яруга.

Проблемні питання. Останнім часом БТІ в деяких областях України, зокрема в Донецькій області, Полтавській, АРК та інших, вимагають від осіб,

які були сторонами по справах, розглянутих у третейських судах, отримання виконавчих документів на їх рішення, що вступило в дію. У своїх відмовах у реєстрації прав власності на нерухомість на підставі рішень третейських судів БТІ посилаються на вимоги ст. 55 Закону України «Про третейські суди» та вимагають отримання виконавчих документів у судах загальної юрисдикції.

На думку більшості третейських судів, ці вимоги є незаконними по своїй суті та порушують принципи верховенства права. Підставою для такого ствердження є таке.

У відповідності до Прикінцевих Положень про вступ у дію Закону України «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обмежень» від 01.07.2004 р. № 1952-IV на комунальне підприємство бюро технічної інвентаризації тимчасово покладена функція щодо здійснення державної реєстрації об'єктів нерухомості. По-друге, комунальне підприємство бюро технічної інвентаризації не є органом державної влади та місцевого самоврядування. Тому БТІ не може застосовувати до рішень третейської судів вимоги ст. 55 Закону «Про третейські суди».

Вказана точка зору підтверджується також відповідними рішеннями судів загальної юрисдикції, наприклад господарського суду Полтавської області, місцевих судів м. Сімферополя.

Так, на думку цих судів, виконавчий документ (наказ, виконавчий лист) має видаватись лише у випадку, якщо рішенням третейського суду встановлено обов'язок боржника здійснити певні дії на користь кредитора та якщо боржник не виконав свого обов'язку у строки та порядок, визначені рішенням третейського суду, як це передбачено ст. 55, 56 Закону України «Про третейські суди», ст. 1.11 Закону України «Про виконавче провадження». Тому виконавчий документ суду має зобов'язальний характер стосовно боржника.

Як відомо, у судових рішеннях, у тому числі і третейського суду, про визнання права власності на нерухоме майно, встановлення факту права власності на об'єкти нерухомого майна встановлюється факт наявності чи відсутності права власності для заінтересованої особи і не встановлюється обов'язок боржника вчинити певні дії. Такі **рішення** не носять зобов'язального характеру стосовно боржника, а отже **не передбачають примусового виконання**. Судові рішення, у тому числі і третейських судів, самі по собі є підставою для здійснення бюро технічної інвентаризації державної реєстрації права власності на нерухоме майно згідно до п.10 Додатка до Тимчасового положення про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 02.2002 р. за № 7/5 (з наступними змінами та доповненнями).

Суди також звертають увагу, що **бюро технічної інвентаризації та його службові особи не є органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а тому додатково не потребують отримання виконавчих документів на рішення третейських судів.**

Проблемними також залишаються питання належності й установлення права власності на інше майно (включаючи транспортні засоби – автомобілі, трактори, комбайни, сільгоспінвентар), передане із КСП у спільну часткову власність, у порядку правонаступництва та ін. Найчастіше автотранспорт та інша сільгосптехніка перебуває в користуванні другого або третього за рахунком власника, без реєстрації у встановленому порядку в МРЕО ДАІ або інспекції технагляду. У цих випадках ПДТС також приймав до розгляду заяви про визнання права власності на рухоме майно. До того ж законність й обґрунтованість рішень ПДТС була підтверджена рішеннями (ухвалами про видання виконавчого листа) місцевого суду. На сьогодні у ПДТС розглянуто понад 20 справ з цієї категорії, де сторонами спорів виступали фізичні і юридичні особи.

Справа 22/03.02 від 10.06.2005 р.

Донецьким відділенням ПДТС розглянута позовна заява ТзОВ «АПФ «Г.» до гр-на України Б. про визнання права власності на рухоме майно – 16 одиниць автотранспортних засобів.

В обґрунтування своїх вимог позивач просив суд прийняти до уваги, що за період з 14 липня 2004 р. по 18 травня 2005 р. між фізичними особами, які мали долю в спільній частковій власності та ТзОВ «Агрофірма «Г.» були укладені угоди купівлі-продажу часток в спільній частковій власності на майно, отримане в рахунок майнових паїв з пайового фонду КСП «Г.», на суму 675 974 грн. 22.12.2005 р. згідно рішення Наглядової ради по управлінню та розпорядженню майном спільній частковій власності ТзОВ «Агрофірма «Г.» виділене майно в натурі під майнові частки, які були придбані у відповідності угод купівлі-продажу майнових часток, в т.ч. рухоме майно – 16 одиниць автотранспорту.

З урахування матеріалів справи третейській суд визнав угоди щодо придбання автотранспорту правомірними та право власності на 16 автотранспортних засобів. Справа була розглянута за два тижня. Третейській збір склав 3000 грн. На протязі двох тижнів позивач отримав виконавчий лист у Старобешевському районному суді, на підставі якого МРЕВ ДАІ було зареєстровано право власності на спірне рухоме майно.

Наступною категорією спорів, які викликали труднощі у вирішенні, є: справи про виділення з колективних сільгосп підприємств майна в натурі, справи про розділ загальної часткової власності й виділенні майна із загальної часткової власності, визнання права на майнове право та інше. Складність таких розглядів, перш за все, пов'язана зі значною кількістю учасників (від 15 до 400 фізичних осіб), сільгосптехніки й будов.

Справа № 8-05/Б від 31.05.2006 р.

24.05.2006 р. до Одеського відділення ПДТС надійшла заява В. з приводу виділення частки із майна, що є у спільній сумісній власності та встановлення права власності на спадкове майно – 1/2 частина садибного (індивідуального) житлового будинку (А – житловий будинок; Б – сарай; В – гараж; Г – літня кухня; Д – вбиральня; Е – душ, Д – підвал, № 1 - № 5 - споруди) та присадибну земельну ділянку, що знаходиться за адресою: м. Білгород-Дністровський, Одеської області.

С урахуванням обставин сторони дійшли до згоди про укладення мирової угоди, згідно якої Відповідач відмовляється від своєї законної долі у спадщині на користь свого онука В. – сина відповідачки, а Відповідачка згодна визнати право власності на спадщину – 1/2 частину садибного (індивідуального) житлового будинку (А – житловий будинок; Б – сарай; В – гараж; Г – літня кухня; Д – вбиральня; Е – душ, Г – підвал, № 1 - № 5 - споруди) та присадибну земельну ділянку, що знаходиться за адресою: м. Білгород-Дністровський, Одеської області відповідно: В. Тетяні Тимофіївні 1/4 частини спадщини (1/8 частина будинку), В. Максиму Олександровичу 2/4 частини спадщини (2/8 частини будинку) та В. Тетяні Олександрівні 1/4 частини спадщини (1/8 частина будинку). З урахуванням ст. 1274 ЦК України третейський суд визнав укладену між сторонами мирову угоду такою, що відповідає закону.

Крім того, своїм рішенням від 31.05.2006 р., третейській суд визнав право власності на спадщину за вищевказаними сторонами спору та стягнув третейській збір у сумі 500 грн.

Справа 25/15.03 від 03.08.2005 р.

Донецьким відділенням ПДТС розглянута позовна заява гр-ки С. про визнання права на майнове право від 15.07.2005 р., яке виникло у її батька, гр-на А., як у члена КСП при розпаюванні майна, яке в свою чергу зна-

ходилося в колективній власності КСП «Луч», а в подальшому у його правонаступника СТОВ «Мрія». Ця справа розглянута складом третейського суду у кількості 3 суддів.

По суті спору. В своїй позовній заяві С. просила третейській суд визнати за нею право на майнове право її батька гр. А., який помер 11.02.2001 р. Згідно рішення комісії з реформування КСП «Луч» (протокол №3 від 11.02.2000 р. були затверджені списки осіб, які мали право на майновий пай КСП «Луч», в подальшому реорганізоване у СТОВ «Мрія». В даному списку вказаний майновий пай гр. А., який склав – 6573 умовних пайових гривень. У 2001 р. А. вмер (св-во про смерть № 163 від 13.02.2001 р.), при цьому право на отримання майнового паю їм не було своєчасно реалізовано, т.ч. не було своєчасно отримано свідоцтво про право на майновий пай на ім'я вмерлого, не отримано майно в натурі, грошима або цінними паперами, що створило труднощі для спадкоємців реалізувати своє право на отримання спадку в відповідності до цивільного законодавства України.

З урахуванням матеріалів справи, третейській суд визнав, що позов С. підлягає задоволенню на підставі наступного.

У відповідності до п.13 Порядку встановлення розмірів майнових паїв членів колективних сільськогосподарських підприємств та їх документального посвідчення, затвердженого постановою КМУ від 28.02.2001 р. № 177 встановлено, що у випадку переходу права власності на майновий пай в порядку спадкоємства, сільській раді спадкоємцем подаються наступні документи: паспорт або інші документи, які підтверджують особу громадянина, свідоцтво та документ про право цієї особи на спадкоємство. З матеріалів справи вбачається, що С. прийняла спадок на законних підставах.

Тому третейській суд на підставі вимог п. 5 ст. 267, ст. 1270, ч. 1 ст. 1272 ЦК України (в редакції 2003 р.) визнав за С. права на майновий пай у розмірі 6573 умовних пайових гривень. В подальшому С. на підставі рішення третейського суду отримала у сільській раді нове свідоцтво на майновий пай та отримала майно в натурі у СТОВ «Мрія». За розгляд цієї справи С. сплатила третейській збір у розмірі 100 грн.

Всього у відповідній сільській територіальній громаді на протязі тільки серпня 2005 р. було розглянуто понад 60 справ по спорах про визнання права на майновий пай.

Слід зазначити, що незважаючи на очевидні позитивні результати діяльності ТРАС у 2004 р. здійснювалася лише в межах ресурсів, виділених

ППРЖСНУ. На нашу думку, підтримка діяльності третейських судів заслуговує на більшу увагу саме зараз, ніж це було раніше. Тому у разі продовження підтримки цього напрямку з боку ППРЖСНУ, можна зміцнити позиції ТРАС як незалежного органу з розгляду спорів, збільшити шанси сільського населення на швидкий й ефективний розгляд питань власності, захист прав і інтересів у цілому і тим самим зберегти загальну тенденцію до підвищення життєвого рівня сільського населення.

З іншого боку досвід діяльності ТРАС порушив деякі проблемні питання застосування чинного законодавства. Наприклад, все частіше з'являються «непорозуміння» у стані нотаріусів під час вчинення нотаріальних дій.

Так, з початку діяльності третейського суду (грудень 2004 р.) розглянуто понад 200 справ по спорах про визнання права власності на нерухомість, яка розташована у сільській місцевості. Але продовжують виникати питання, пов'язані з віднесенням рішень третейського суду до складу правовстановлювальних документів та визнанням їх як такими нотаріусами під час наступного відчуження, наприклад, отримання кредитів (позик) для розвитку сільсько-господарської діяльності під заставу нерухомості.

На думку автора, виходячи із ст. 49, 55 Закону України «Про нотаріат», п. 96 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, рішення третейського суду належать до документів, які належним чином підтверджують право власності на нерухомість.

З цими питаннями ТРАС неодноразово звертався до управління юстиції Донецької області та вимагав надати відповідні роз'яснення щодо правомірних дій окремих нотаріусів, які відмовляли в усній формі у вчиненні договорів застави на основі рішень третейського суду (який існував у період 2003–2004 рр.), а також витягів з державного реєстру про право власності на нерухомість (останній також виданий на підставі рішень того ж третейського суду). На превеликий жаль, на такі питання, як «чи вважаються рішення третейських судів по спорах про визнання права власності на нерухомість правовстановлювальним документом, чи має підстави нотаріус України відмовляти у вчиненні правочинів, перевіряти рішення на відповідність його вимогам законодавства, витребувати матеріали справи, яка розглянута відповідним третейським судом» – ми не отримали конкретної відповіді. Це не сприяє однаковому та безумовному застосуванню чинного законодавства на всій території України.

Наступним комплексом проблем є існування у деяких законодавчих актах (Цивільному кодексі, Законі «Про оренду землі», Законі «Про іпотеку») подвійного тлумачення щодо можливості будь-якого третейського суду роз-

глядати цивільно-правовий або господарській спір, виконання рішення третейського суду компетентними органами (судом, нотаріатом та ін.). Тому найближчим часом необхідно вдосконалити практичні питання зі створення та діяльності третейських судів, які засновуються зокрема всеукраїнськими громадськими об'єднаннями, закріплення виконання рішення третейського суду державною виконавчою службою у примусовому порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження», невиконання рішення в добровільному порядку, усунення колізій щодо прийняття рішень третейських судів відповідними органами (наприклад нотаріусами). На думку автора, зазначені зміни до законодавства сприятимуть розвантаженню органів нотаріату, судової влади. Крім того, прийняття змін до відповідних законів України надасть додатковий поштовх до створення спеціалізованих третейських судів, наприклад, у сфері земельних правовідносин, іпотеки та ін.

Будь-яка судова система намагається вирішити питання: «Як боротися із судовими помилками, а також уникнути корумпованості суддів?». У суді загальної юрисдикції перша і друга проблеми вирішуються в переважно за рахунок багатоступінчастої системи оскарження. Проте, судові помилки трапляються і тут, а питання про корумпованість цих судів час від часу порушується в засобах масової інформації. Розглядаючи рішення цієї проблеми в третейських судах звичайно вказують на таке.

Перше, якщо третейський суд прийме незаконне рішення (некваліфіковане і т. д.), то на його розгляд перестануть передавати спори (не будуть включати відповідне третейське застереження в договори, підписувати третейські угоди та ін.), і він фактично перестане діяти.

І друге, якщо сторони самі включили третейське застереження, то так їм і треба. Звичайно, останнє є абсолютно неприйнятним, оскільки держава не може допустити масових порушень цивільних та господарських правовідносин, тому не повинна допускати саму можливість виносити протиправні рішення. Крім того, якщо допустити можливість «природного» відбору третейських судів, підтримуючи всією силою державного примусу будь-які рішення, що виносяться ними, сама ідея третейського розгляду буде назавжди, у всякому разі надовго, дискредитована. Механізм контролю за третейськими судами шляхом включення або не включення третейського застереження або підписання третейських угод спрацьовує далеко не завжди. Автору, наприклад, відомий не один третейський суд створений не для об'єктивного і безстороннього розгляду спорів, а для вибивання грошей із клієнтів свого засновника або виконання «планів» щодо покриття витрат на розгляд спорів у третейському суді.

Перебуваючи у матеріальній, а найчастіше й іншій залежності (будучи працівником творця) від однієї із сторін спору, третейський суддя в останню чергу думає про майбутнє свого третейського суду, оскільки зайнятий більш важливими проблемами: «Як задовольнити позов хазяїна, щоб виконавчий лист усе-таки видали», «Як відмовити в позові до хазяїна, щоб це виглядало «законоподобно» або «Як витребувати третейський збір як можна у більшому розмірі, ніж передбачений Регламентом третейського суду». Природно, що сама можливість створення таких третейських судів є порочною. Відповідно необхідність перевірки рішень третейських судів, на погляд автора, безперечна. Та діяльність третейських судів, які фактично виконують свої функції «на замовлення» або як бізнес-структура, також не створює до нього повагу у сторін.

Однак спроби відвоювати незалежність третейських судів призвели до того, що перевірка здійснюється тільки у випадку задоволення позову і подання заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення. У випадку відмовлення в позові ніякої перевірки і взагалі перегляду рішення не передбачено. Таким чином з'явилася і нічим не усувається процесуальна нерівність сторін третейського розгляду. Позивач у третейському розгляді виявляється в набагато гіршому положенні, ніж відповідач.

Адже, якщо позов необґрунтовано задоволений, то відповідач має можливість при розгляді заяви про видачу виконавчого документа заявити про допущені порушення і тим самим захистити свої права.

Тому, відповідно, найбільш грамотні, незалежні і безсторонні третейські суди залишаться, а інші відмінуть чи взагалі не будуть створюватися. І лише після цього можна буде порушувати питання про зменшення контролю за третейськими судами, що виносять рішення. Зрозуміло, якщо в цьому виникне необхідність.

З прийняттям Закону України «Про третейські суди» і створенням великої кількості постійно діючих третейських судів, постала потреба визначити потреби і обсяги цільової підготовки фахівців для третейських судів. Існуючі підходи до підготовки фахівців в сфері альтернативного розгляду спорів ще не повною мірою враховують вимоги сучасних економічних та цивільних правовідносин. Запровадження нових форм господарювання, розвиток ринкових відносин, докорінних змін у процесі підготовки фахівців, спрямованих на досягнення високого рівня професіоналізму, формування організаторських здібностей та комунікативних якостей спеціаліста третейського суду потребує трансформації академічного навчання у продуктивну практичну підготовку.

Тому діяльність організацій – засновників третейських судів та інших заінтересованих осіб за освітніми програмами з підвищення кваліфікації фахів-

ців постійно діючих третейських судів України можуть здійснюватися за такими напрямками:

1. Заходи щодо інформування (популяризації) про діяльність третейських судів: конференції, круглі столи, семінари та ін.

2. Заходи щодо підвищення кваліфікації третейських суддів та секретарів ПДТС: функціонування постійно діючого семінару, створення навчально-методичного центру при Всеукраїнській громадській організації «Асоціація спеціалістів в аграрній сфері».

Таким чином, розвиток альтернативних методів (способів) вирішення спорів – це необхідна умова створення ефективної системи захисту порушених, невизнаних або спірних суб'єктивних прав, свобод чи інтересів громадян та юридичних осіб. Однією з таких демократичних альтернативних форм вирішення цивільно-правових спорів є інститут третейського судочинства, котрий дозволяє цивілізованим шляхом врегулювати конфлікти, які виникають між суб'єктами конкретних правовідносин. Зростаюча кількість звернень до альтернативних форм вирішення спорів пояснюється тим, що вони засновані не на пріоритеті захисту інтересів держави, а на пріоритеті захисту прав окремих осіб – учасників цивільного обігу.

Але успіх даної діяльності значною мірою залежить від спільних зусиль державних структур та неурядових організацій, які реалізують відповідні просвітницькі та інформаційні заходи, а також здійснюють практичні заходи в цьому напрямі.

Загалом розвиток третейських судів в Україні є досить перспективним напрямом діяльності в сфері захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Тому прийняття Закону України «Про третейські суди» 11.05.2004 р. є важливим фактором розвитку діяльності третейських судів, зокрема в сільській місцевості, який більш чітко врегулював механізм їх взаємодії з державними та судовими органами.

Сьогодні позитивна практика діяльності третейських судів у вирішенні спорів, що виникають у сфері аграрних відносин на селі, є добрим підмурівком для розвитку системи третейських судів у сільських місцевостях.

Головним елементом, що стримує цей розвиток, є протидія поширенню третейського суду з боку суддів та адвокатів, які працюють з державними судами та слабка обізнаність сільського населення.

Ця робота має стати додатковим аргументом, що сприятиме розвитку третейських судів як недорогої та ефективної системи вирішення спорів у земельних та майнових відносинах на селі.

ТРЕТЕЙСЬКА ПАЛАТА УКРАЇНИ⁴⁹

Важливим кроком на шляху становлення громадянського суспільства в Україні та розбудови правової держави стало прийняття Верховною Радою України 11 травня 2004 року Закону України «Про третейські суди», який став відправною точкою в оновленні вітчизняного законодавства у сфері третейського розгляду. Отже, громадяни та юридичні особи отримали змогу звертатися за захистом своїх порушених прав і законних інтересів до третейських судів.

Після більше ніж року дії Закону України «Про третейські суди» назріла потреба у впровадженні в життя передбаченої статтею 58 Закону системи третейського самоврядування. Відповідне положення щодо третейського самоврядування стало етапом у регулюванні третейського судочинства не лише для України, але й для колишніх радянських республік. Нарешті спільнота третейських суддів України усвідомила потребу в такій інституції громадянського суспільства, яка б об'єднала зусилля більшості третейських суддів задля реалізації гарантованого права створити дієву та ефективну систему третейського самоврядування.

Відповідно до ст. 58 Закону до системи третейського самоврядування належать: органи третейського самоврядування постійно діючих третейських судів, вищий орган третейського самоврядування – Всеукраїнський з'їзд третейських суддів, який обирає постійно діючий орган третейського самоврядування – Третейську палату України.

Для реалізації законодавчого положення щодо скликання Всеукраїнського з'їзду третейських суддів 28 квітня 2005 року був створений Організаційний комітет з підготовки та скликання першого Всеукраїнського з'їзду третейських суддів, до складу якого ввійшло більше 48 представників постійно діючих третейських судів та третейських суддів з більшості регіонів України. У ході роботи Організаційного комітету було проведено ряд круглих столів, семінарів, на яких не лише абстрактно обговорювалося питання про необхідність проведення Всеукраїнського з'їзду третейських суддів та обрання Третейської палати України, а й власне відбувалась практична підготовка вказаних заходів.

Завдяки плідній роботі Організаційного комітету 16 вересня 2005 року відбувся перший Всеукраїнський з'їзд третейських суддів, на якому було затверджено Положення про Третейську палату України, Регламент Всеукраїн-

⁴⁹ Автори – М.В. Оніщук, В. П. Самохвалов.

ського з'їзду третейських суддів, обрано Голову та членів Третейської палати України, а також Ревізійну комісію. Свідченням високого статусу події скликання першого Всеукраїнського з'їзду третейських суддів була участь у роботі з'їзду в ролі почесних гостей народних депутатів України : Оніщука Миколи Васильовича та Євдокимова Валерія Олександровича, Голови Вищого Господарського Суду України – Притики Дмитра Микитовича, Голови Вищого Адміністративного Суду України – Пасенюка Олександра Михайловича, колишнього заступника Міністра юстиції України – Мармазова Василя Євгеновича, заступника Голови Антимонопольного комітету України – Мельниченка Олександра Івановича, ректора Академії адвокатури – Варфоломеевої Тетяни Вікторівни, Президента Асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати України» – Щелкунова Володимира Ігоровича та інших.

Таким чином, вперше в Україні було реалізовано право третейських суддів на створення постійно діючого органу третейського самоврядування, завданням якого є захист та представництво соціальних і професійних прав третейських суддів і третейських судів.

Третейське самоврядування є новою формою самоорганізації третейських суддів у постійно діючих третейських судах, яке полягає у тому, що в кожному постійно діючому третейському суді, зареєстрованому згідно із Законом України «Про третейські суди», має бути утворений орган третейського самоврядування – Загальні збори, Президія тощо. Завданням органів третейського самоврядування є представництво та захист інтересів третейських суддів.

Згідно із статтею 58 Закону України «Про третейські суди», статтею 2 Положення про Третейську палату України на Третейську палату України покладено завдання щодо утвердження в Україні інституту третейського суду, підготовки пропозицій з удосконалення законодавства в галузі третейського судочинства, аналізу та узагальнення практики правозастосування діяльності третейських судів, організації кваліфікаційної підготовки (підвищення кваліфікації) третейських суддів тощо.

До складу Третейської палати України увійшли 40 представників постійно діючих третейських судів, які представляють більше ніж половину адміністративно-територіальних одиниць України. Членами Третейської палати є кваліфіковані й авторитетні вчені та практики.

З моменту свого створення Третейська палата України стала дієвим органом самоврядування, яка не лише задекларувала, але дійсно реалізує на практиці такі завдання, як захист та представництво професійних, соціальних прав та інтересів третейських суддів, здійснення методичної та видавничої роботи,

аналіз практики правозастосування третейських судів, сприяння становленню системи третейського самоврядування, розроблення законопроектів тощо.

На сьогодні в складі Третейської палати України сформовано 5 профільних комісій, які реалізують завдання Третейської палати України. Серед пріоритетних напрямків діяльності Третейської палати України можна назвати:

- підвищення кваліфікації третейських суддів;
- популяризація та поширення серед населення України інформації про третейське судочинство;
- аналіз та узагальнення практики правозастосування третейськими судами;
- ведення неофіційного Всеукраїнського реєстру постійно діючих третейських суддів тощо.

Третейська палата України також активно займається розглядом скарг, зауважень та пропозицій, що надходять на її адресу, зокрема в таких випадках, коли стають відомі факти, що є несумісними із статусом третейського судді, ситуації, коли третейські суди приймають рішення, виходячи за межі своєї підвідомчості та компетенції, передбаченої Законом України «Про третейські суди». Так, зокрема в складі Третейської палати України сформована комісія з питань аналізу та узагальнення практики правозастосування третейськими судами та розгляду звернень, яка покликана не лише систематизувати практику правозастосування, але сприяти недопущенню ситуацій, за яких відбувається дискредитація статусу третейського судді та підрив авторитету третейського судочинства. Комісія відповідно до своїх повноважень проводить відповідний моніторинг з метою відстеження й недопущення такої практики, яка викликає недовіру до рішень третейських судів.

Отже, Третейська палата України вже зарекомендувала себе як невід'ємна складова демократизму в організації та діяльності третейських судів. Палата може відігравати значну роль у розробленні та прийнятті рекомендацій з організації та діяльності третейських судів; встановленні демократичних стандартів третейського судочинства, кваліфікаційних вимог до третейських суддів; удосконаленні законодавства, яке регулює діяльність третейських судів шляхом направлення відповідних пропозицій до органів законодавчої ініціативи.

Закладаючи до Закону України «Про третейські суди» положення про систему третейського самоврядування, законодавець вбачав у Третейській палаті України не лише орган, який би діяв в межах України, але й орган, який би став посередником між спільнотою третейських суддів України та іноземними арбітрами і відповідними міжнародними інституційними арбітражами, інши-

ми організаціями. Третейська палата України покликана співпрацювати з міжнародними третейськими судами, організаціями, які об'єднують третейських суддів, запозичувати та впроваджувати прогресивний західний досвід. Так, Третейська палата України співпрацює з Міжнародним Арбітражним Судом при Міжнародній торговій палаті, має на меті співпрацювати з Російським центром сприяння третейському розгляду. Особливо корисним в цьому плані є досвід Американської арбітражної асоціації, яка відповідно до ст. 2 Положення про Американську арбітражну асоціацію також покликана сприяти розвитку альтернативних форм вирішення спорів засобами арбітражу, медіації, переговорів та іншими альтернативними способами, видавати та впроваджувати в дію відповідні документи, поширювати інформацію серед зацікавлених осіб про переваги третейського судочинства тощо.

Крім того, новостворений постійно діючий орган третейського самоврядування у своїй повсякденній роботі приділятиме особливу увагу тематиці спеціалізації третейських судів, третейських суддів та сприятиме становленню ефективного альтернативного механізму захисту різноманітних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб України.

ЗАКОН УКРАЇНИ

“Про третейські суди”

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 35, ст. 412)
(Із змінами, внесеними згідно з Кодексом N 1618-IV від 18.03.2004,
ВВР, 2004, N 40–41,42, ст. 492
Законом N 3541-IV від 15.03.2006 }

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Сфера застосування цього Закону

Цей Закон регулює порядок утворення та діяльності третейських судів в Україні та встановлює вимоги щодо третейського розгляду з метою захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб.

До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом.

Якщо чинним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлений інший порядок організації, діяльності та вирішення спорів третейським судом, ніж той, що встановлено цим Законом, то застосовуються норми міжнародного договору.

Дія цього Закону не поширюється на міжнародний комерційний арбітраж.

Стаття 2. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин;

третейський суддя – фізична особа, призначена чи обрана сторонами у погодженому сторонами порядку або призначена чи обрана відповідно до цього Закону для вирішення спорів у третейському суді;

третейський розгляд – процес вирішення спору і прийняття рішення третейським судом;

третейська угода – угода сторін про передачу спору на вирішення третейським судом;

регламент постійно діючого третейського суду (далі – регламент третейського суду) – документ, яким визначаються порядок та правила вирішення спорів у третейському суді, правила звернення до третейського суду, порядок формування складу третейського суду, інші питання, пов'язані з вирішенням спорів третейським судом;

сторони третейського розгляду (далі – сторони) – позивач та відповідач. Позивачами є фізичні та юридичні особи, що пред'явили позов про захист своїх порушених чи оспорюваних прав або охоронюваних законом інтересів. Відповідачами є фізичні та юридичні особи, яким пред'явлено позовні вимоги;

компетентний орган – орган управління юридичної особи, який відповідно до її статуту чи положення має право приймати рішення про утворення постійно діючого третейського суду, затверджувати Положення про постійно діючий третейський суд, регламент третейського суду та списки третейських суддів;

компетентний суд – місцевий загальний суд чи місцевий господарський суд за місцем розгляду справи третейським судом; { Абзац частини першої статті 2 в редакції Закону N 3541-IV (3541-15) від 15.03.2006 }

склад третейського суду – персональний склад третейського суду, що розглядає конкретну справу;

Третейська палата України – постійно діючий орган самоврядування третейських суддів.

Стаття 3. Завдання третейського суду

Завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів сторін третейського розгляду шляхом सबічного розгляду та вирішення спорів відповідно до закону.

Стаття 4. Принципи організації і діяльності третейського суду

Третейський суд утворюється та діє на принципах:

- 1) законності;
- 2) незалежності третейських суддів та підкорення їх тільки законові;
- 3) рівності всіх учасників третейського розгляду перед законом і третейським судом;
- 4) змагальності сторін, свободи в наданні ними третейському суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 5) обов'язковості для сторін рішень третейського суду;
- 6) добровільності утворення третейського суду;
- 7) добровільної згоди третейських суддів на їхнє призначення чи обрання у конкретній справі;
- 8) арбітрування;

- 9) самоврядування третейських суддів;
- 10) всебічності, повноти та об'єктивності вирішення спорів;
- 11) сприяння сторонам у досягненні ними мирової угоди на будь-якій стадії третейського розгляду.

Стаття 5. Право передачі спору на розгляд третейського суду

Юридичні та/або фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього Закону.

Спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав.

Стаття 6. Підвідомчість справ третейським судам

Третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком:

- 1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів;
- 2) справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб;
- 3) справ, пов'язаних з державною таємницею;
- 4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів);
- 5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;
- 6) справ, однією із сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, державна установа чи організація, казенне підприємство;
- 7) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України;
- 8) справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України.

Стаття 7. Види третейських судів

В Україні можуть утворюватися та діяти постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору (суди *ad hoc*).

Постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору утворюються без статусу юридичної особи.

Постійно діючий третейський суд очолює голова третейського суду, порядок обрання якого визначається Положенням про постійно діючий третейський суд.

Стаття 8. Порядок утворення третейських судів

Постійно діючі третейські суди можуть утворюватися та діяти при зареєстрованих згідно з чинним законодавством України:

всеукраїнських громадських організацій;

всеукраїнських організаціях роботодавців;

фондових і товарних біржах, саморегульованих організаціях професійних учасників ринку цінних паперів;

торгово-промислових палатах;

всеукраїнських асоціаціях кредитних спілок, Центральній спілці споживчих товариств України;

об'єднаннях, асоціаціях суб'єктів підприємницької діяльності - юридичних осіб, у тому числі банків.

Постійно діючі третейські суди не можуть утворюватися та діяти при органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Утворення постійно діючого третейського суду компетентним органом суб'єктів, визначених у частині першій цієї статті, вимагає:

1) прийняття рішення про утворення постійно діючого третейського суду;

2) затвердження Положення про постійно діючий третейський суд;

3) затвердження регламенту третейського суду;

4) затвердження списку третейських суддів.

Списки третейських суддів постійно діючих третейських судів повинні містити такі відомості про третейських суддів: дата народження, освіта, отримана спеціальність, останнє місце роботи, загальний трудовий стаж, стаж роботи за спеціальністю.

Місцезнаходженням постійно діючого третейського суду є місцезнаходження його засновника, що не обмежує засновника третейського суду в праві визначати розташування третейських суддів за адміністративно-територіальним принципом.

Порядок утворення третейського суду для вирішення конкретного спору визначається третейською угодою, умови якої не можуть суперечити положенням цього Закону.

Стаття 9. Державна реєстрація постійно діючого третейського суду

Постійно діючий третейський суд підлягає державній реєстрації.

Державна реєстрація постійно діючого третейського суду здійснюється Міністерством юстиції України, Головним управлінням юстиції Міністерства

юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським, Севастопольським міськими управліннями юстиції протягом п'ятнадцяти днів з дня подання його засновником заяви. До заяви додаються рішення про утворення постійно діючого третейського суду, затверджені Положення і регламент цього суду та список третейських суддів, копії свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи та її статуту, довідка органу державної статистики про включення цієї юридичної особи до державного реєстру.

Державна реєстрація постійно діючого третейського суду, засновником якого є всеукраїнське об'єднання громадян, здійснюється Міністерством юстиції України.

Про державну реєстрацію постійно діючого третейського суду видається свідоцтво встановленого зразка.

Постійно діючий третейський суд визнається утвореним з моменту його державної реєстрації.

Підставою для відмови в державній реєстрації є неподання документів, передбачених частиною другою цієї статті, невідповідність Положення про постійно діючий третейський суд і його регламенту вимогам цього Закону. В разі відмови в реєстрації Міністерство юстиції України (його орган) надсилає заявникові письмове вмотивоване рішення.

Відмову в державній реєстрації постійно діючого третейського суду може бути оскаржено до компетентного суду.

У разі внесення змін до документів, зазначених у пунктах 2-4 частини третьої статті 8 цього Закону, засновник постійно діючого третейського суду повинен протягом 15 днів подати до Міністерства юстиції України (його органу) заяву в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті.

У разі невиконання засновником постійно діючого третейського суду вимог частини восьмої цієї статті або виявлення протягом трьох років з дня реєстрації постійно діючого третейського суду недостовірних відомостей у поданих на державну реєстрацію документах орган, який зареєстрував такий суд, повинен звернутися до компетентного суду із заявою про анулювання реєстраційного свідоцтва. Рішення компетентного суду про анулювання реєстраційного свідоцтва постійно діючого третейського суду тягне за собою припинення його діяльності.

Стаття 10. Положення про постійно діючий третейський суд та регламент третейського суду

Положення про постійно діючий третейський суд та регламент третейського суду затверджуються його засновником і публікуються.

Положення про постійно діючий третейський суд повинно містити відомості про його найменування, місцезнаходження, відомості про засновника третейського суду, склад, компетенцію та порядок створення органів самоврядування третейських суддів, порядок обрання голови третейського суду, підстави та порядок припинення діяльності третейського суду.

Положення про постійно діючий третейський суд може містити інші положення, визнані засновником за необхідні для забезпечення належної діяльності третейського суду відповідно до цього Закону.

Порядок та правила розгляду справ у постійно діючих третейських судах встановлюються цим Законом та регламентом третейського суду.

Регламент третейського суду повинен визначати порядок та правила звернення до третейського суду, порядок формування складу третейського суду, правила вирішення спорів третейським судом, інші питання, віднесені до компетенції третейського суду цим Законом. Регламент третейського суду може містити положення, які хоча і не передбачені цим Законом, але не суперечать принципам організації та діяльності третейського суду, визначеним цим Законом, і є необхідними для належного здійснення третейським судом повноважень з третейського вирішення спорів.

Стаття 11. Законодавство, яке застосовується третейськими судами при вирішенні спорів

Третейські суди вирішують спори на підставі Конституції (254к/96-ВР) та законів України, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України.

Третейський суд у випадках, передбачених законом або міжнародним договором України, застосовує норми права інших держав.

У разі відсутності законодавства, що регулює певні спірні відносини, третейські суди застосовують законодавство, яке регулює подібні відносини, а за відсутності такого третейські суди застосовують аналогію права чи керуються торговими та іншими звичаями, якщо останні за своїм характером та змістом властиві таким спірним відносинам.

Розділ II

ТРЕТЕЙСЬКА УГОДА

Стаття 12. Види і форма третейської угоди

Третейська угода може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди.

Якщо сторони не домовилися про інше при передачі спору до постійно діючого третейського суду, а також при вказівці у третейській угоді на конкретний постійно діючий третейський суд регламент третейського суду розглядається як невід'ємна частина третейської угоди.

За будь-яких обставин у разі суперечності третейської угоди регламенту третейського суду застосовуються положення регламенту.

Третейська угода укладається у письмовій формі. Третейська угода вважається укладеною, якщо вона підписана сторонами чи укладена шляхом обміну листами, повідомленнями по телетайпу, телеграфу або з використанням засобів електронного чи іншого зв'язку, що забезпечує фіксацію такої угоди, або шляхом направлення відзиву на позов, в якому одна із сторін підтверджує наявність угоди, а інша сторона проти цього не заперечує.

Посилання у договорі, контракті на документ, який містить умову про третейський розгляд спору, є третейською угодою за умови, що договір укладений у письмовій формі і це посилання є таким, що робить третейську угоду частиною договору.

У разі недодержання правил, передбачених цією статтею, третейська угода є недійсною.

Недійсність окремих положень договору, контракту, що містить третейське застереження, не тягне за собою недійсність такого третейського застереження.

Третейська угода може містити як вказівку про конкретно визначений третейський суд, так і просте посилання на вирішення відповідних спорів між сторонами третейським судом.

Стаття 13. Третейська угода і правонаступництво сторін

Якщо третейська угода укладена у вигляді третейського застереження, то вона вважається невід'ємною частиною угоди і щодо неї діють такі самі правила правонаступництва, що й до угоди в цілому.

Якщо третейська угода укладена у вигляді окремої угоди, то у разі заміни кредитора у зобов'язанні останній повинен повідомити нового кредитора про її існування. Зміна третейської угоди в такому випадку можлива лише за умови явно вираженої згоди іншої (інших) сторони (сторін) угоди.

Стаття 14. Призначення чи обрання третейського суду та третейських суддів

Сторони мають право вільно призначати чи обирати третейський суд та третейських суддів. За домовленістю сторін вони можуть доручити третій особі (юридичній або фізичній) призначення чи обрання третейського суду чи суддів.

Для призначення чи обрання третейських суддів у кожній справі необхідна їхня згода.

У постійно діючих третейських судах призначення чи обрання третейських суддів здійснюється із затвердженого відповідно до статті 8 цього Закону списку третейських суддів, який за регламентом цього постійно діючого третейського суду може мати обов'язковий чи рекомендаційний характер.

Стаття 15. Обмін документами та письмовими матеріалами

Обмін документами та письмовими матеріалами між сторонами, а також між сторонами і третейським судом чи третейськими суддями здійснюється у порядку, погодженому сторонами, і за вказаними ними адресами.

У постійно діючому третейському суді порядок обміну документами та письмовими матеріалами визначається регламентом третейського суду.

Якщо сторони не дійшли згоди з цих питань або у разі невизначеності цих питань у регламенті третейського суду, документи та інші письмові матеріали направляються за останнім відомим місцем проживання фізичної особи чи за юридичною адресою або місцезнаходженням юридичної особи рекомендованим листом з повідомленням про вручення чи в інший спосіб, що передбачає отримання доказів доставки документів та інших письмових матеріалів адресатові, та вважаються такими, що отримані в день такої доставки, навіть якщо на цей час одержувач за цією адресою не знаходиться чи не проживає, а про зміну своєї адреси ним не було повідомлено іншу сторону належним чином.

Розділ III

ФОРМУВАННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ

Стаття 16. Склад третейського суду

Склад третейського суду формується шляхом призначення чи обрання третейських суддів (третейського судді).

Третейський суд може розглядати справи в складі одного третейського судді або в будь-якій непарній кількості третейських суддів.

У постійно діючому третейському суді кількісний та персональний склад третейського суду визначається за правилами, встановленими регламентом третейського суду.

У третейському суді для вирішення конкретного спору сторони на свій розсуд можуть домовитися про кількісний і персональний склад третейського суду.

За всіх умов третейський суд може розглядати справи в будь-якій непарній кількості третейських суддів.

Якщо сторони не погодили кількісний склад третейського суду в третейському суді для вирішення конкретного спору, то третейський розгляд здійснюється у складі трьох суддів.

Стаття 17. Формування складу третейського суду

Формування складу третейського суду в постійно діючому третейському суді здійснюється в порядку, встановленому регламентом третейського суду.

Формування складу третейського суду в третейському суді для вирішення конкретного спору здійснюється в порядку, погодженому сторонами.

Якщо сторони не погодили іншого, то формування складу третейського суду в третейському суді для вирішення конкретного спору здійснюється в такому порядку:

1) при формуванні третейського суду в складі трьох і більше третейських суддів кожна із сторін призначає чи обирає рівну кількість третейських суддів, а обрані у такий спосіб третейські судді обирають ще одного третейського суддю для забезпечення непарної кількості третейських суддів.

Якщо одна із сторін не призначить чи не обере належної кількості третейських суддів протягом 10 днів після одержання прохання про це від іншої сторони або якщо призначені чи обрані сторонами третейські судді протягом 10 днів після їх призначення чи обрання не оберуть ще одного третейського суддю, то розгляд спору в третейському суді припиняється і цей спір може бути переданий на вирішення компетентного суду;

2) якщо спір підлягає вирішенню третейським суддею одноособово і після звернення однієї сторони до іншої з пропозицією про призначення чи обрання третейського судді сторони не призначать чи не оберуть третейського суддю, то розгляд спору в третейському суді припиняється і цей спір може бути переданий на вирішення компетентного суду.

Головуючий складу третейського суду у справі та третейський суддя у випадку, передбаченому абзацом першим пункту 1 частини третьої цієї статті, обираються не менш як двома третинами від призначеного чи обраного складу суду шляхом відкритого голосування.

Сторони та призначені чи обрані ними третейські судді при призначенні чи обранні у відповідних випадках третейських суддів або головуючого складу третейського суду повинні забезпечувати додержання вимог цього Закону.

Стаття 18. Вимоги до третейських суддів

Третейські судді не є представниками сторін. Третейським суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована в результаті вирішення спору, а також має визнані сторонами знання, досвід, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору.

Третейськими суддями не можуть бути:

особи, які не досягли повноліття, та особи, які перебувають під опікою чи піклуванням;

особи, які не мають кваліфікації, погодженої сторонами безпосередньо чи визначеної у регламенті третейського суду;

особи, які мають судимість;

особи, визнані в судовому порядку недеєздатними.

У разі одноособового вирішення спору третейський суддя постійно діючого третейського суду повинен мати вищу юридичну освіту. У разі колегіального вирішення спору вимоги щодо наявності вищої юридичної освіти поширюються лише на головуючого складу третейського суду.

При вирішенні спору третейським судом для вирішення конкретного спору угодою сторін можуть бути встановлені додаткові вимоги до третейських суддів.

Стаття 19. Підстави відводу чи самовідводу третейського судді

Третейський суддя не може брати участі у розгляді справи, а після його призначення чи обрання підлягає відводу чи самовідводу:

якщо він особисто чи опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи;

якщо він є родичем однієї із сторін або інших осіб, які беруть участь у справі, або перебуває з цими особами чи сторонами в особливих стосунках;

на його прохання або за спільним рішенням сторін;

у разі встановлення стороною обставин, які дають їй підстави вважати упередженим або необ'єктивним ставлення третейського судді до справи, про яке сторона дізналася після його обрання чи призначення;

у разі тривалого, більш як один місяць від дня призначення чи обрання, невиконання ним обов'язків третейського судді у конкретній справі;

у разі виявлення невідповідності третейського судді вимогам, встановленим статтею 18 цього Закону;

якщо третейський суддя бере участь у вирішенні спору, який прямо чи опосередковано пов'язаний з виконанням ним службових повноважень, наданих державою.

Жодна особа не може бути третейським суддею у справі, в якій вона раніше брала участь як третейський суддя, але була відведена чи заявила самовідвід, як сторона, представник сторони або в будь-якій іншій якості.

У третейському суді для вирішення конкретного спору угодою сторін можуть бути встановлені додаткові підстави для відводу чи самовідводу третейського судді.

Стаття 20. Порядок відводу чи самовідводу третейського судді

У разі звернення до особи за отриманням згоди на обрання чи призначення її третейським суддею у конкретній справі ця особа повинна повідомити про наявність обставин, які є підставами для відводу чи самовідводу відповідно до статті 19 цього Закону.

Третейський суддя повинен без зволікання повідомити сторони про підстави його відводу чи самовідводу, зазначені у статті 19 цього Закону, що виникли після початку третейського розгляду, та заявити самовідвід.

За наявності підстав, зазначених у статті 19 цього Закону, сторона може заявити про відвід обраного нею третейського судді лише у разі, якщо обставини, які є підставою для відводу призначеного чи обраного нею третейського судді, стали відомі цій стороні після його призначення чи обрання. Сторони можуть погоджувати процедуру відводу третейського судді у третейському суді для вирішення конкретного спору.

Процедура відводу третейського судді у постійно діючому третейському суді визначається регламентом третейського суду з додержанням вимог цього Закону.

Якщо в третейській угоді або у регламенті третейського суду не визначена процедура відводу третейського судді, то письмова мотивована заява про відвід третейського судді має бути подана стороною протягом трьох днів після

того, як цій стороні стали відомі обставини, які є підставою для відводу третейського судді відповідно до цього Закону.

У разі пропуску встановленого строку питання про прийняття заяви про відвід третейського судді вирішується головою третейського суду залежно від причин пропуску строку, якщо інше не передбачено регламентом третейського суду.

Заява сторони про відвід подається третейському судді третейського суду для вирішення конкретного спору, кандидатура якого відводиться, або голові постійно діючого третейського суду. За відсутності заперечень іншої сторони щодо заявленого відводу третейський суддя є відведеним з дня подання стороною заяви про його відвід.

Якщо інша сторона не погоджується з відводом третейського судді, вона має право протягом трьох днів подати голові третейського суду свої мотивовані заперечення. В цьому випадку питання про відвід вирішується головою третейського суду спільно з іншими третейськими суддями, призначеними чи обраними у справі, протягом п'яти днів з моменту отримання заяви сторони, рішення яких є обов'язковим для сторін.

Незалежно від заперечень сторони третейський суддя третейського суду для вирішення конкретного спору, якому заявлений відвід, не може брати участі у справі. Якщо протягом 10 днів після відводу такого третейського судді сторони не погодять іншої кандидатури, спір може бути переданий на вирішення компетентного суду.

Стаття 21. Припинення повноважень третейського судді, складу третейського суду

Повноваження третейського судді припиняються:

за погодженням сторін;

у разі відводу чи самовідводу відповідно до цього Закону;

у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;

у разі набрання законної сили судовим рішенням про визнання його обмежено дієздатним чи недієздатним;

у разі його смерті, визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим рішенням суду, що набрало законної сили.

Повноваження складу третейського суду, яким вирішувався спір, припиняються після прийняття ним рішення по конкретній справі.

У випадках, передбачених статтями 47-49 цього Закону, повноваження складу третейського суду поновлюються і припиняються після проведення зазначених у цих статтях процесуальних дій.

Стаття 22. Невиконання третейськими суддями своїх обов'язків

У разі невиконання або неналежного виконання третейським суддею своїх обов'язків без поважних причин він несе відповідальність, передбачену регламентом третейського суду або Положенням про постійно діючий третейський суд чи контрактом, укладеним згідно із статтею 24 цього Закону, крім випадків, коли дії третейських суддів містять ознаки складу правопорушень, за вчинення яких законом передбачено адміністративну чи кримінальну відповідальність.

Стаття 23. Заміна третейського судді

У разі, якщо повноваження третейського судді припинені відповідно до цього Закону, інший третейський суддя призначається чи обирається згідно з правилами, які застосовувалися при призначенні чи обранні третейського судді, який замінюється.

Стаття 24. Контракти третейських суддів

У третейському суді для вирішення конкретного спору сторони та третейські судді такого третейського суду можуть укласти між собою контракти, в яких обумовлюються взаємні права і обов'язки та інші питання.

У третейському суді для вирішення конкретного спору третейський суддя отримує гонорар за свої послуги, розмір якого обумовлюється в контракті між ним та стороною.

У третейському суді для вирішення конкретного спору третейський суддя має право укласти контракт та одержувати гонорар тільки від однієї із сторін спору.

Розділ IV

ВИТРАТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИРІШЕННЯМ СПОРУ ТРЕТЕЙСЬКИМ СУДОМ

Стаття 25. Склад витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом

До складу витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом, належать:

- 1) гонорари третейських суддів;
- 2) третейський збір, розмір, строки та порядок сплати якого сторонами визначаються регламентом третейського суду;
- 3) витрати, понесені третейськими суддями у зв'язку з участю в третейському розгляді, в тому числі витрати, понесені третейськими суддями на оплату проїзду до місця вирішення спору;
- 4) витрати, пов'язані з оплатою послуг експертів, перекладачів, якщо такі були запрошені чи призначені для участі в третейському розгляді;
- 5) витрати, пов'язані з оглядом і дослідженням речових та письмових доказів у їх місцезнаходженні;
- 6) витрати, понесені свідками;
- 7) витрати, пов'язані з оплатою стороною, на користь якої було прийнято рішення третейського суду, послуг представника, пов'язаних із наданням правової допомоги;
- 8) витрати, пов'язані з організаційним забезпеченням третейського розгляду;
- 9) витрати на листування третейського суду;
- 10) витрати на телефонний, телеграфний, телексивний, факсимільний, електронний та інший зв'язок;
- 11) гонорар секретаря третейського суду та інші витрати, визначені регламентом третейського суду або контрактом з третейським суддею.

Якщо регламентом третейського суду чи Положенням про постійно діючий третейський суд не визначено, що витрати, зазначені у пунктах 3-11 частини першої цієї статті, під час третейського розгляду несуть сторони або сторона, яка подала позов, то такі витрати здійснюються постійно діючим третейським судом з наступним їх стягненням із сторін спору, про що зазначається в рішенні чи ухвалі постійно діючого третейського суду.

Розміри гонорарів третейських суддів постійно діючих третейських судів та порядок їх виплати третейським суддям визначаються відповідно до

регламенту третейського суду чи Положення про постійно діючий третейський суд.

У разі, коли третейський розгляд справи постійно діючим третейським судом не відбувся чи був припинений, сплачений сторонами третейський збір повертається сторонам, крім випадків, якщо це було зумовлено відводом усіх суддів, укладанням сторонами мирової угоди, відмовою позивача від позову та іншими обставинами, передбаченими цим Законом.

У разі, коли третейський розгляд справи постійно діючим третейським судом не відбувся чи був припинений з підстав, зазначених у частині четвертій цієї статті, то, якщо інше не передбачено регламентом третейського суду, сторони відшкодовують цьому третейському суду всі понесені ним витрати, про що зазначається в ухвалі третейського суду.

Здійснення фізичною особою повноважень третейського судді та утворення і діяльність постійно діючого третейського суду відповідно до цього Закону не є підприємницькою діяльністю.

Надходження постійно діючого третейського суду, третейського судді, що пов'язані з вирішенням спору третейським судом відповідно до цього Закону, не є доходами від здійснення підприємницької діяльності.

Стаття 26. Розподіл витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом

Розподіл витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом, між сторонами здійснюється третейським судом згідно з третейською угодою або регламентом третейського суду. В разі відсутності посилань у третейській угоді або регламенті третейського суду на порядок розподілу витрат розподіл між сторонами витрат, які пов'язані з вирішенням спору, здійснюється третейським судом у такому порядку:

при задоволенні позову витрати покладаються на відповідача;

при відмові в позові - на позивача;

при частковому задоволенні позову – на обидві сторони пропорційно розміру задоволених вимог.

Порядок розподілу витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом, зазначається у рішенні або ухвалі третейського суду.

Розділ V

ТРЕТЕЙСЬКИЙ РОЗГЛЯД

Стаття 27. Компетенція третейського суду

Третейський суд, з додержанням вимог цього Закону, самостійно вирішує питання про наявність або відсутність у нього компетенції для розгляду конкретної справи.

Сторона має право заявити про відсутність у третейського суду компетенції стосовно переданого на його вирішення спору до початку розгляду справи по суті.

Сторона має право заявити про перевищення третейським судом меж його компетенції, якщо в процесі третейського розгляду виникне питання, розгляд якого не передбачено третейською угодою або яке не може бути предметом такого розгляду відповідно до регламенту третейського суду чи цього Закону.

У випадках, передбачених частинами другою та третьою цієї статті, третейський суд повинен відкласти розгляд справи або зупинити розгляд справи по суті до вирішення ним питання щодо наявності у нього відповідної компетенції.

З питань наявності чи відсутності компетенції третейський суд у зазначених випадках виносить мотивовану ухвалу.

Якщо третейський суд дійде висновку щодо неможливості розгляду ним конкретного спору внаслідок відсутності у нього компетенції, третейський розгляд припиняється, а витрати, понесені третейським судом, відшкодовуються сторонами в рівних частках.

При прийнятті позову третейський суд вирішує питання про наявність і дійсність угоди про передачу спору на розгляд третейського суду.

У разі, якщо третейський суд дійде висновку про відсутність або недійсність зазначеної угоди, він повинен відмовити в розгляді справи.

Про відмову у розгляді справи виноситься мотивована ухвала, яка надсилається сторонам. При цьому заявнику разом з ухвалою повертаються позовні матеріали.

Стаття 28. Визначення правил третейського розгляду

Правила третейського розгляду у третейському суді для вирішення конкретного спору визначаються цим Законом та третейською угодою.

Правила третейського розгляду, визначені угодою сторін відповідно до частини першої цієї статті, не можуть суперечити обов'язковим положенням цього Закону, які не надають сторонам права домовлятися з окремих питань.

Правила третейського розгляду постійно діючим третейським судом визначаються регламентом третейського суду, який не повинен суперечити цьому Закону.

З питань, не врегульованих регламентом третейського суду або третейською угодою у третейському суді для вирішення конкретного спору щодо правил третейського розгляду, третейський суд застосовує норми цього Закону та може визначити власні правила третейського розгляду лише в тій частині, що не суперечить принципам організації та діяльності третейського суду, які визначені цим Законом.

Строки вчинення процесуальних дій, передбачені цим Законом, можуть бути продовжені лише за спільною згодою сторін та складу третейського суду, яким вирішується спір. Про продовження строку третейського розгляду постановляється відповідна ухвала.

Стаття 29. Гласність третейського розгляду

У разі, коли проти відкритого розгляду справи третейським судом висунуто хоча б однією стороною заперечення з мотивів додержання та збереження комерційної або банківської таємниці чи забезпечення конфіденційності інформації, справа розглядається у закритому засіданні.

Стаття 30. Місце проведення третейського розгляду

За загальним правилом місцем проведення третейського розгляду є місцезнаходження третейського суду, якщо інше не передбачено регламентом третейського суду.

Сторони можуть на свій розсуд обрати місце третейського розгляду у третейському суді для вирішення конкретного спору.

За відсутності такої домовленості місце третейського розгляду визначається третейським судом з урахуванням усіх обставин справи, зокрема, характеру справи, зручності обраного місця третейського розгляду для сторін та складу третейського суду.

Стаття 31. Мова третейського розгляду

Розгляд справ у третейському суді провадиться українською мовою, якщо інше не передбачено регламентом третейського суду чи угодою сторін.

Сторона, яка надає документи чи письмові докази мовою іншою, ніж мова третейського розгляду, повинна забезпечити їх переклад на мову чи мови третейського розгляду.

Стаття 32. Конфіденційність

Третейський суд, суддя третейського суду не вправі розголошувати відомості та інформацію, що стали йому відомі під час третейського розгляду, без

згоди сторін або їх правонаступників. Забороняється вимагати від третейського судді надання документів, відомостей та інформації, якими він володіє у зв'язку з третейським розглядом справи, крім випадків, передбачених законами України.

Стаття 33. Розгляд справ третейським судом та мирова угода

Розгляд справи третейським судом починається з винесення відповідної ухвали та направлення її сторонам.

Розгляд справ третейським судом не обмежений будь-якими строками, якщо інше не встановлено регламентом третейського суду або третейською угодою.

При розгляді справи третейським судом можуть встановлюватися строки для надання пояснень, подання заяв, документів, доказів по справі та вчинення інших процесуальних дій.

Третейський суд на початку розгляду повинен з'ясувати у сторін можливість закінчити справу мировою угодою та в подальшому сприяти вирішенню спору шляхом укладення мирової угоди на всіх стадіях процесу.

Сторони мають право закінчити справу укладенням мирової угоди як до початку третейського розгляду, так і на будь-якій його стадії, до прийняття рішення.

За клопотанням сторін третейський суд приймає рішення про затвердження мирової угоди. Мирова угода може стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмета спору.

Зміст мирової угоди викладається безпосередньо в рішенні третейського суду.

До рішень третейського суду, прийнятих відповідно до цієї статті, застосовуються правила розділу VI цього Закону.

Стаття 34. Учасники третейського розгляду

Учасниками третейського розгляду є сторони та їх представники.

Питання щодо участі третіх осіб та їх процесуальні права у третейському розгляді вирішуються третейським судом відповідно до регламенту третейського суду або угоди сторін у третейському суді для вирішення конкретного спору. Третя особа бере участь у третейському розгляді добровільно.

Треті особи не користуються правом оскарження рішення третейського суду.

Стаття 35. Форма та зміст позовної заяви

Позовна заява подається у письмовій формі.

У позовній заяві, що подається до третейського суду, повинні зазначатися: назва постійно діючого третейського суду або склад третейського суду для вирішення конкретного спору;

дата подання позовної заяви;

найменування і юридичні адреси сторін, які є юридичними особами, та/або прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання і місце роботи сторін, які є фізичними особами;

найменування і юридична адреса представника позивача, якщо він є юридичною особою, або прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання і місце роботи представника, який є фізичною особою, у випадках, коли позов подається представником;

зміст вимоги, ціна позову, якщо вимога підлягає оцінці;

обставини, якими обґрунтовані позовні вимоги, докази, що їх підтверджують, розрахунок вимог;

посилання на наявність третейської угоди між сторонами та докази її укладення;

перелік письмових матеріалів, які додаються до позовної заяви;

підпис позивача або його представника з посиланням на документ, що засвідчує повноваження представника.

До позовної заяви додаються документи, що підтверджують:

- 1) наявність третейської угоди;
- 2) обґрунтованість позовних вимог;
- 3) повноваження представника;
- 4) направлення копії позовної заяви іншій стороні (опис вкладення про відправлення цінного листа, виписка з реєстру поштових відправлень тощо).

Стаття 36. Відзив на позовну заяву

Відповідач повинен надати третейському суду письмовий відзив на позовну заяву. Відзив на позовну заяву направляється позивачу та третейському суду в порядку та строки, що передбачені третейською угодою у третейському суді для вирішення конкретного спору або регламентом третейського суду.

Якщо регламентом третейського суду строк надання відзиву на позовну заяву не визначений, а також у разі розгляду справи третейським судом для вирішення конкретного спору відзив на позовну заяву надається не менше ніж за три дні до першого засідання третейського суду, який вирішує спір.

Неподання відповідачем відзиву у встановлені цією статтею строки не звільняє його в подальшому від виконання вимог третейського суду про надання відзиву на позов.

Наслідки невиконання вимог третейського суду можуть бути передбачені третейською угодою сторін у третейському суді для вирішення кон-

кретного спору або регламентом третейського суду чи встановлені складом третейського суду.

Якщо сторони не домовилися про інше, до прийняття рішення третейським судом сторона має право змінити, доповнити або уточнити свої позовні вимоги.

Стаття 37. Зустрічний позов

Відповідач вправі подати зустрічний позов для розгляду третейським судом, якщо такий позов є підвідомчим третейському суду та може бути предметом третейського розгляду відповідно до третейської угоди.

Зустрічний позов може бути подано на будь-якій стадії третейського розгляду до прийняття рішення по справі.

Третейський суд приймає зустрічний позов до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємно пов'язані та їх спільний розгляд є доцільним, зокрема, коли вони випливають з одних і тих самих правовідносин або коли вимоги за ними можуть зараховуватися.

Зустрічний позов має відповідати вимогам статті 35 цього Закону.

Сторона зобов'язана надати відзив на пред'явлений до неї зустрічний позов у порядку та строки, що передбачені третейською угодою в третейському суді для вирішення конкретного спору або регламентом третейського суду.

Стаття 38. Докази

Доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких третейський суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення спору.

Засоби доказування визначаються регламентом третейського суду.

У третейському суді для вирішення конкретного спору засоби доказування визначаються третейською угодою з урахуванням вимог цього Закону.

У разі невизначеності цього питання у регламенті третейського суду або третейській угоді у третейському суді для вирішення конкретного спору засоби доказування визначаються третейським судом, що розглядає відповідну справу.

Обставини справи, які за законом повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися ніякими іншими засобами доказування.

Кожна сторона третейського розгляду повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Третейський суд має право вимагати від сторін надання доказів, необхідних для повного, всебічного і об'єктивного вирішення спору.

Якщо третейський суд визнає за необхідне одержати документи від підприємств, установ, організацій, які не є учасниками третейського розгляду, він своєю ухвалою уповноважує сторони або одну із сторін одержати відповідні документи та надати їх третейському суду.

Сторони повинні надавати третейському суду докази в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях. Всі зібрані письмові докази разом з процесуальними документами сторін (позов, відзив на позов тощо) та третейського суду повинні зберігатися у справі в прошитому та пронумерованому вигляді.

Стаття 39. Участь та права сторін у засіданні третейського суду

Третейський розгляд здійснюється у засіданні третейського суду за участю сторін або їх представників, якщо сторони не домовилися про інше щодо їхньої участі в засіданні.

Третейський суд вправі визнати явку сторін у засідання обов'язковою. Сторонам має бути направлено повідомлення про день, час та місце проведення засідання третейського суду не пізніше ніж за 10 днів до такого засідання. Повідомлення направляється або вручається в порядку, визначеному статтею 15 цього Закону.

Третейський суд під час розгляду справи повинен забезпечити додержання принципу змагальності сторін, рівні можливості та свободу сторонам у наданні ними доказів і у доведенні перед третейським судом їх переконливості.

Сторони мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь у засіданнях третейського суду, надавати докази, брати участь у дослідженні доказів, подавати клопотання, давати письмові та усні пояснення, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників розгляду, заявляти відводи, користуватися іншими правами відповідно до третейської угоди у третейському суді для вирішення конкретного спору чи регламенту третейського суду та цього Закону.

Стаття 40. Забезпечення позову

Якщо сторони не домовилися про інше, третейський суд може за заявою будь-якої сторони розпорядитися про вжиття стороною таких забезпечувальних заходів щодо предмета спору, які він вважає необхідними, з урахуванням положень цивільного та господарського процесуального законодавства. Третейський суд може витребувати від будь-якої сторони надати належне забезпечення позову у зв'язку з такими заходами.

Стаття 41. Наслідки неподання сторонами документів, інших письмових матеріалів або неявки сторін

Ненадання витребуваних третейським судом доказів, інших письмових документів чи матеріалів, неявка у засідання третейського суду сторін або їх-

ніх представників, які належним чином були повідомлені про розгляд справи і проведення засідання третейського суду, не є перешкодою для третейського розгляду і прийняття рішення, якщо причина ненадання документів або неявки сторін у засідання визнана третейським судом неповною.

Стаття 42. Невиконання чи неналежне виконання стороною процесуальних дій

Невиконання або неналежне виконання однією із сторін вимог щодо необхідності вчинення певних процесуальних дій, передбачених третейською угодою у третейському суді для вирішення конкретного спору чи регламентом третейського суду, не є підставою для надання третейським судом переваг аргументам та доказам, наведеним та поданим іншою стороною.

Наслідки невиконання чи неналежного виконання стороною вимог, встановлених третейською угодою чи регламентом третейського суду, можуть бути передбачені відповідно третейською угодою чи регламентом третейського суду.

Стаття 43. Призначення експертизи

З метою правильного вирішення спору третейський суд має право зобов'язати сторони чи одну із сторін замовити проведення експертизи для роз'яснення питань, що потребують спеціальних знань, про що третейський суд виносить відповідну ухвалу. Наслідки невиконання стороною цих вимог визначаються регламентом третейського суду чи третейським судом для вирішення конкретного спору.

Підстави та порядок відводу експерта визначаються регламентом третейського суду або угодою сторін третейського розгляду для вирішення конкретного спору.

Стаття 44. Протокол засідання третейського суду

Протокол засідання третейського суду ведеться лише в разі наявності угоди між сторонами про ведення протоколу або коли ведення протоколу передбачено регламентом третейського суду.

Для ведення протоколу за згодою третейських суддів (третейського судді) сторонами може бути призначений секретар третейського розгляду. За його відсутності третейські судді можуть обрати секретаря із складу (крім голови) третейського суду, яким вирішується спір.

У протоколі засідання третейського суду зазначаються:

- дата та місце розгляду справи;
- прізвища третейських суддів і секретаря;
- суть спору;

найменування сторін, їхніх представників, свідків, експертів, інших осіб, які беруть участь у розгляді справи;

заяви та клопотання сторін;

вказівки та вимоги до сторін по справі, висунуті третейським судом;

розклад засідань третейського суду;

зміст пояснень сторін та інших осіб, які беруть участь у справі;

подані під час третейського розгляду докази, відомості про їх огляд;

узгодження сторонами питання про необхідність зберігання та умови зберігання рішень третейського суду;

витрати, понесені сторонами.

Протокол підписується секретарем та всіма третейськими суддями, які розглядали справу.

Підстави та порядок відводу секретаря визначаються регламентом третейського суду або угодою сторін третейського розгляду для вирішення конкретного спору.

Розділ VI

РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ

Стаття 45. Прийняття рішення третейським судом

Рішення третейського суду приймається після дослідження усіх обставин справи третейським суддею, що одноособово розглядав справу, або більшістю голосів третейських суддів, які входять до складу третейського суду. Рішення оголошується у засіданні третейського суду.

Третейський суд вправі оголосити лише резолютивну частину рішення. У цьому випадку, якщо сторони не погодили строк направлення їм рішення, мотивоване рішення має бути направлене сторонам у строк, який не перевищує п'яти днів з дня оголошення резолютивної частини рішення.

Кожній стороні направляється по одному примірнику рішення.

У разі відмови сторони одержати рішення третейського суду або її неявки без поважних причин у засідання третейського суду, де воно оголошується, рішення вважається таким, що оголошене сторонам, про що на рішенні робиться відповідна відмітка, а копія такого рішення надсилається такій стороні.

Стаття 46. Вимоги до рішення третейського суду

Рішення третейського суду викладається у письмовій формі і підписується третейським суддею, який одноособово розглядав справу, або повним складом третейського суду, що розглядав справу, в тому числі і третейським суддею, який має окрему думку. Окрема думка третейського судді викладається письмово та додається до рішення третейського суду.

Рішення постійно діючого третейського суду скріплюється підписом керівника та круглою печаткою юридичної особи – засновника цього третейського суду. Підписи третейських суддів третейського суду для вирішення конкретного спору на рішенні третейського суду посвідчуються нотаріально.

У рішенні третейського суду повинні бути зазначені:

назва третейського суду;

дата прийняття рішення;

склад третейського суду і порядок його формування;

місце третейського розгляду;

сторони, їх представники та інші учасники третейського розгляду, що брали участь у розгляді справи третейським судом;

висновок про компетенцію третейського суду, обсяг його повноважень за третейською угодою;

стислий виклад позовної заяви, відзиву на позовну заяву, заяв, пояснень, клопотань сторін та їхніх представників, інших учасників третейського розгляду;

встановлені обставини справи, підстави виникнення спору, докази, на підставі яких прийнято рішення, зміст мирової угоди, якщо вона укладена сторонами, мотиви, з яких третейський суд відхилив доводи, докази та заявлені під час третейського розгляду клопотання сторін;

висновок про задоволення позову або про відмову в позові повністю або частково по кожній із заявлених вимог;

норми законодавства, якими керувався третейський суд при прийнятті рішення.

Висновки третейського суду, що містяться в рішенні по справі, не можуть залежати від настання або ненастання будь-яких обставин.

У разі задоволення позовних вимог у резолютивній частині рішення зазначаються:

сторона, на користь якої вирішено спір;

сторона, з якої за рішенням третейського суду має бути здійснено стягнення грошових сум та/або яка зобов'язана виконати певні дії або утриматися від виконання певних дій;

розмір грошової суми, яка підлягає стягненню, та/або дії, які підлягають виконанню або від виконання яких сторона має утриматися за рішенням третейського суду;

строк сплати коштів та/або строк і спосіб виконання таких дій;

порядок розподілу між сторонами витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом;

інші обставини, які третейський суд вважає за необхідне зазначити.

Стаття 47. Додаткове рішення

Якщо сторони не домовилися про інше, будь-яка із сторін, повідомивши про це іншу сторону, може протягом семи днів після одержання рішення звернутися до третейського суду із заявою про прийняття додаткового рішення щодо вимог, які були заявлені під час третейського розгляду, але не знайшли відображення у рішенні.

Заяву про прийняття додаткового рішення має бути розглянуто тим складом третейського суду, який вирішував спір, протягом семи днів після її одержання третейським судом.

За результатами розгляду заяви приймається додаткове рішення, яке є складовою частиною рішення третейського суду, або виноситься мотивована ухвала про відмову у задоволенні заяви про прийняття додаткового рішення.

Стаття 48. Роз'яснення рішення

Якщо сторони не домовилися про інше, будь-яка із сторін, повідомивши про це іншу сторону, має право протягом семи днів після одержання рішення звернутися до третейського суду із заявою про роз'яснення резолютивної частини рішення.

Заяву про роз'яснення резолютивної частини рішення має бути розглянуто тим складом третейського суду, який вирішував спір, протягом семи днів після її одержання третейським судом.

За результатами розгляду заяви вноситься ухвала про роз'яснення рішення, яка є складовою частиною рішення, або мотивована ухвала про відмову у роз'ясненні рішення.

Здійснюючи роз'яснення резолютивної частини рішення, третейський суд не має права змінювати зміст рішення.

Стаття 49. Виправлення рішення

Третейський суд у тому ж складі, з власної ініціативи або за заявою сторони третейського розгляду, може виправити у рішенні описки, арифметичні помилки або будь-які інші неточності, про що вноситься ухвала, яка є складовою частиною рішення.

Стаття 50. Обов'язковість рішення третейського суду

Сторони, які передали спір на вирішення третейського суду, зобов'язані добровільно виконати рішення третейського суду, без будь-яких зволікань чи застережень.

Сторони та третейський суд вживають усіх необхідних заходів з метою забезпечення виконання рішення третейського суду.

Стаття 51. Оскарження рішення третейського суду

Рішення третейського суду є остаточним і оскарженню не підлягає, крім випадків, передбачених цим Законом.

Рішення третейського суду може бути оскаржене стороною у випадках, передбачених цим Законом, до компетентного суду відповідно до встановлених законом підвідомчості та підсудності справ.

Рішення третейського суду може бути оскаржене та скасоване лише з таких підстав:

1) справа, по якій прийнято рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону;

2) рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди. Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосується питань, які виходять за межі третейської угоди;

3) третейську угоду визнано недійсною компетентним судом;

4) склад третейського суду, яким прийнято рішення, не відповідав вимогам статей 16-19 цього Закону.

Заяву про скасування рішення третейського суду може бути подано до компетентного суду протягом трьох місяців з дня прийняття рішення третейським судом.

Скасування компетентним судом рішення третейського суду не позбавляє сторони права повторно звернутися до третейського суду, крім випадків, передбачених цією статтею.

У разі, якщо рішення третейського суду скасовано повністю або частково внаслідок визнання компетентним судом недійсною третейської угоди або через те, що рішення прийнято у спорі, який не передбачений третейською угодою, чи цим рішенням вирішені питання, що виходять за межі третейської угоди, відповідний спір не підлягає подальшому розгляду в третейських судах.

Стаття 52. Ухвали третейського суду

З питань, що виникають у процесі розгляду справи і не стосуються суті спору, третейський суд постановляє ухвали.

Стаття 53. Припинення третейського розгляду

Третейський суд постановляє ухвалу про припинення третейського розгляду в таких випадках:

спір не підлягає вирішенню в третейських судах України;

є рішення компетентного суду між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав;

позивач відмовився від позову;

сторони уклали угоду про припинення третейського розгляду;

підприємство, установу чи організацію, які є стороною третейського розгляду, ліквідовано;

третейський суд є некомпетентним щодо переданого на його розгляд спору;

у разі смерті фізичної особи, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Стаття 54. Зберігання матеріалів справ, розглянутих третейським судом

Справи, розглянуті постійно діючим третейським судом, зберігаються у цьому третейському суді протягом 10 років з дня прийняття рішення третейського суду.

Справи, розглянуті третейським судом для вирішення конкретного спору, за якими видано виконавчі документи, зберігаються у компетентному суді, за місцем видачі виконавчого документа.

Регламентом третейського суду можуть вирішуватися питання, пов'язані з покриттям витрат такого суду на зберігання справ.

Розділ VII

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ

Стаття 55. Виконання рішення третейського суду

Рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно, в порядку та строки, що встановлені в рішенні.

Якщо в рішенні строк його виконання не встановлений, рішення підлягає негайному виконанню.

Виконання рішення третейського суду, якщо воно потребує вчинення дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх службовими особами, здійснюється за умови видачі компетентним судом виконавчого документа.

Стаття 56. Порядок видачі виконавчого документа

Заява про видачу виконавчого документа може бути подана до компетентного суду протягом трьох років з дня прийняття рішення третейським судом. Така заява підлягає розгляду компетентним судом протягом 15 днів з дня її надходження до суду. Про час та місце розгляду заяви повідомляються сторони, проте неявка сторін чи однієї із сторін не є перешкодою для судового розгляду заяви.

При розгляді заяви про видачу виконавчого документа компетентний суд повинен витребувати справу з постійно діючого третейського суду, в якому зберігається справа, яка має бути направлена до компетентного суду протягом п'яти днів від дня надходження вимоги. У такому випадку строк вирішення заяви про видачу виконавчого документа продовжується до одного місяця.

Ухвала про видачу виконавчого документа направляється сторонам протягом п'яти днів з дня її прийняття.

Сторона, на користь якої виданий виконавчий документ, одержує його безпосередньо у компетентному суді.

Після розгляду компетентним судом заяви про видачу виконавчого документа справа підлягає поверненню до постійно діючого третейського суду.

Компетентний суд відмовляє в задоволенні заяви про видачу виконавчого документа, якщо:

- 1) на день прийняття рішення за заявою про видачу виконавчого документа рішення третейського суду скасовано компетентним судом;
- 2) справа, по якій прийнято рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону;

3) пропущено встановлений цією статтею строк для звернення за видачею виконавчого документа, а причини його пропуску не визнані судом поважними;

4) рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди. Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосується питань, які виходять за межі третейської угоди;

5) третейська угода визнана недійсною компетентним судом;

6) склад третейського суду, яким прийнято рішення, не відповідав вимогам статей 16-19 цього Закону;

7) рішення третейського суду містить способи захисту прав та охоронюваних інтересів, які не передбачені законами України;

8) постійно діючий третейський суд не надав на вимогу компетентного суду відповідну справу.

Ухвала компетентного суду про відмову у видачі виконавчого документа, якщо вона не була оскаржена в апеляційному порядку, набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження. У разі подання апеляції ухвала компетентного суду набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції.

Сторони мають право протягом 15 днів після винесення компетентним судом ухвали про відмову у видачі виконавчого документа оскаржити цю ухвалу в апеляційному порядку. Після набрання законної сили ухвалою про відмову у видачі виконавчого документа спір між сторонами може бути вирішений компетентним судом у загальному порядку.

Стаття 57. Примусове виконання рішення третейського суду

Рішення третейського суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження» (606-14).

Виконавчий документ, виданий на підставі рішення третейського суду, може бути пред'явлений до примусового виконання в строки, встановлені Законом України «Про виконавче провадження» (606-14).

Розділ VIII

ТРЕТЕЙСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 58. Самоврядування третейських суддів

Для представництва та захисту інтересів третейських суддів постійно діючих третейських судів утворюються органи третейського самоврядування.

Вищим органом третейського самоврядування є Всеукраїнський з'їзд третейських суддів.

Всеукраїнський з'їзд третейських суддів обирає Третейську палату України.

Третейська палата України є постійно діючим органом третейського самоврядування, який представляє та захищає соціальні і професійні права та інтереси третейських суддів і третейських судів, здійснює методичну та видавничу роботу, аналізує практику правозастосування третейських судів і здійснює інші повноваження, визначені вищим органом третейського самоврядування.

Третейську палату України очолює Голова Третейської палати України, який обирається вищим органом самоврядування третейських суддів терміном на три роки.

Інші повноваження та компетенція Третейської палати України, умови матеріально-технічного, інформаційного забезпечення її діяльності визначаються Положенням про Третейську палату України, що затверджується Всеукраїнським з'їздом третейських суддів.

Стаття 59. Повноваження Голови Третейської палати України

Голова Третейської палати України:

представляє Третейську палату України у взаємовідносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами;

організовує діяльність Третейської палати України та Всеукраїнського з'їзду третейських суддів;

має право бути третейським суддею у вирішенні спорів третейським судом;

здійснює інші повноваження, передбачені цим Законом та Положенням про Третейську палату України.

Розділ IX

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. Внести зміни до таких законодавчих актів України: (Підпункт 1 пункту 2 втратив чинність на підставі Кодексу N 1618-IV (1618-15) від 18.03.2004)
  - 2) пункт 3.2 статті 3 Закону України «Про податок на додану вартість» (168/97-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., N 21, ст. 156, N 51, ст. 305; 1998 р., N 33, ст. 224; 1999 р., N 39, ст. 357; 2000 р., N 4, ст. 29, N 20, ст. 149, N 45, ст. 377, N 46, ст. 393; 2002 р., N 8, ст. 63, N 29, ст. 192; 2003 р., N 14, ст. 103; 2004 р., N 17-18, ст. 250) доповнити підпунктом 3.2.12 такого змісту:
    - «3.2.12. з оплати третейського збору та відшкодування інших витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом відповідно до закону»;
  - 3) у Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» (334/94-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., N 27, ст. 181; 1998 р., N 10, ст. 35, N 18, ст. 94; 1999 р., N 2-3, ст. 21; 2000 р., N 39, ст. 333, N 43, ст. 363; 2001 р., N 4, ст. 17; 2002 р., N 8, ст. 63, N 10, ст. 78, N 17, ст. 122, N 36, ст. 266; 2003 р., N 10-11, ст. 86, N 12, ст. 88, N 30, ст. 247; 2004 р., N 6, ст. 38, N 8, ст. 67, N 17-18, ст. 250):
    - а) пункт 4.2 статті 4 доповнити підпунктом 4.2.19 такого змісту:
      - «4.2.19. Суми коштів або вартість майна, одержаних засновником третейського суду як третейський збір чи на покриття інших витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом відповідно до закону»;
    - б) підпункт 5.2.2 пункту 5.2 статті 5 доповнити абзацом другим такого змісту:
      - «Суми коштів або вартість майна, перерахованих (переданого) юридичним особам, у тому числі неприбутковим організаціям - засновникам постійно діючого третейського суду, як третейський збір чи на покриття інших витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом відповідно до закону, включаються до складу витрат платників податків у повному обсязі»;
    - в) пункт 7.11 статті 7 доповнити підпунктом 7.11.14 такого змісту:
      - «7.11.14. Від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, отримані у вигляді коштів або майна, одержаних як третейський збір чи на покриття інших витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом відповідно до закону»;
  - 4) частину першу статті 1 Закону України «Про державну виконавчу службу» (202/98-ВР (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., N 36-37, ст. 243) після слів «рішень судів» доповнити словами «третейських судів»;

5) у Законі України «Про виконавче провадження» (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., N 24, ст. 207; 2003 р., N 5, ст. 46; 2004 р., N 6, ст. 37, N 11, ст. 140):

а) у назві статті 3 слово «Документи» замінити словом «Рішення»;

б) у статті 18-1:

пункт 1 доповнити абзацом четвертим такого змісту:

«рішення третейського суду»;

пункт 3 викласти в такій редакції:

«3) накази господарських судів, у тому числі ті, що видаються на підставі рішення третейського суду»;

пункт 7 виключити.

3. Засновникам третейських судів у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом привести правовстановлючі документи у відповідність із вимогами цього Закону.

4. Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом:

розробити і внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом;

привести свої рішення у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України всіх нормативних актів, що суперечать цьому Закону, та прийняття відповідних актів, спрямованих на реалізацію положень цього Закону.

Президент України Л.КУЧМА

м. Київ, 11 травня 2004 року

N 1701-IV

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

25.03.2005 № 25-32/622

Щодо виконання рішень третейських судів та рішень МКАС чи МАК

Відповідно до абзацу першого частини першої статті 2 Закону України «Про третейські суди» третейських суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за згодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

Згідно частини другої статті 1 вказаного Закону до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом.

Стаття 6 даного Закону визначає підвідомчість справ третейським судам.

Так, третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком:

- справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів;
- справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб;
- справ, пов'язаних з державною таємницею;
- справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів);
- справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;
- справ, однією із сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, державна установа чи організація, казенне підприємство;
- інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України;
- справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України.

Відповідно до статті 55 цього Закону рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно, в порядку та строки, що встановлені у рішенні.

Якщо в рішенні строк його виконання не встановлений, рішення підлягає негайному виконанню.

Виконання рішення третейського суду, якщо воно потребує вчинення дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх службо-

вими особами, здійснюється за умови видачі компетентним судом виконавчого документа.

Рішення третейського суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Виконавчий документ, виданий на підставі рішення третейського суду, може бути пред'явлений до примусового виконання в строки, встановлені Законом України «Про виконавче провадження» (стаття 57 Закону України «Про третейські суди»).

Пунктом 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» визначено, що Державною виконавчою службою підлягають виконанню рішення третейських судів.

Відповідно до статті 18 вказаного Закону державний виконавець відкриває виконавче провадження на підставі виконавчого документа, зокрема, за заявою стягувача або його представника про примусове виконання рішення, зазначеного в статті 3 цього Закону.

Стаття 18 даного Закону надає перелік виконавчих документів, якими, зокрема, є виконавчі листи, що видаються судами на підставі рішення третейського суду та накази господарських судів, у тому числі ті, що видаються на підставі рішення третейського суду.

Порядок видачі виконавчого документа на підставі рішення третейського суду встановлено статтею 56 Закону України «Про третейські суди».

Так, заява про видачу виконавчого документа може бути подана до компетентного суду протягом трьох років з дня прийняття рішення третейським судом. Така заява підлягає розгляду компетентним судом протягом 15 днів з дня її надходження до суду. Про час та місце розгляду заяви повідомляються сторони, проте неявка сторін чи однієї із сторін не є перешкодою для судового розгляду заяви.

При розгляді заяви про видачу виконавчого документа компетентний суд повинен витребувати справу з постійно діючого третейського суду, в якому зберігається справа, яка має бути направлена до компетентного суду протягом п'яти днів від дня надходження вимоги. У такому випадку строк вирішення заяви про видачу виконавчого документа продовжується до одного місяця.

Ухвала про видачу виконавчого документа направляється сторонам протягом п'яти днів з дня її прийняття.

Сторона, на користь якої виданий виконавчий документ, одержує його безпосередньо у компетентному суді.

Відповідно до статті 21 Закону України «Про виконавче провадження» виконавчі листи та інші судові документи можуть бути пред'явлені до виконання протягом трьох років з наступного дня після набрання рішенням законної сили чи закінчення строку, встановленого у разі відстрочки чи розстрочки виконання рішення, а у випадках, коли рішення підлягає негайному виконанню, - з наступного дня після його постановлення.

Згідно пункту 2 статті 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України можуть за угодою сторін передаватися до міжнародного комерційного арбітражу.

Частиною третьою статті 1 Закону України «Про третейські суди» визначено, що дія цього Закону не поширюється на міжнародний комерційний арбітраж.

Таким чином, спори, в яких одна із сторін є нерезидентом України, чи підприємств з іноземними інвестиціями підлягають розгляду виключно міжнародним комерційним арбітражем.

Відповідно до частини першої статті 55 Закону України «Про третейські суди» рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно, в порядку та строки, що встановлені в рішенні.

Арбітражне рішення відповідно до пункту 1 статті 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається обов'язковим і при поданні до компетентного суду письмового клопотання виконується з урахуванням положень цієї статті та статті 36 даного Закону.

Так, сторони, що просить здійснити примусове виконання та території України рішення МКАС чи МАК при ТПП України необхідно звертатись до компетентного суду з відповідним клопотанням про приведення цього рішення до примусового виконання. На підставі ухвали про приведення до виконання рішення МКАС чи МАК при ТПП України компетентний суд видає виконавчий документ.

Такий порядок відповідає вимогам Конвенції ООН про визнання і виконання арбітражних рішень (Нью-Йорк, 1958), нормам Закону України «Про

міжнародний комерційний арбітраж» і не порушує право відповідача на оспорування рішення МКАС чи МАК при ТПП України відповідно до статті 34 даного Закону.

Слід зазначити, що у законодавстві України не визначено конкретного суду, який розглядає заяви заінтересованих осіб про приведення таких рішень до примусового виконання.

Тому, використовуючи аналогію права і статтю 4 Закону України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів», такі заяви мають подаватися заінтересованою особою до апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних обласних, Київського та Севастопольського міських судів за місцем постійного чи тимчасового проживання або перебування (місцезнаходження) боржника.

За результатами розгляду таких заяв суд постановляє ухвалу про приведення до примусового виконання рішення МКАС чи МАК при ТПП України та видає виконавчий документ, який пред'являється до виконання до відповідного відділу державної виконавчої служби і є підставою для відкриття виконавчого провадження та здійснення заходів примусового виконання, передбачених Законом України «Про виконавче провадження».

Прошу даний лист довести до відома та використання в роботі всіх державних виконавців.

*Заступник Міністра
М.М. Шупеня*

ПРЕЗИДІЯ ВИЩОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ УКРАЇНИ

РЕКОМЕНДАЦІЇ

11.04.2005 N 04-5/639

Господарські суди України

Про деякі питання практики застосування господарськими судами Закону України «Про третейські суди»

З метою забезпечення правильного і однакового застосування господарськими судами деяких приписів Закону України «Про третейські суди» (1701-15) (далі – Закон) президія Вищого Господарського Суду України вважає за необхідне дати такі рекомендації:

1. Порядок оскарження рішень третейських судів.

1.1. Компетентним судом, до якого оскаржуються рішення третейського суду і який здійснює видачу виконавчого документа, може бути у розумінні статті 2 Закону (1701-15) як місцевий загальний суд, так і місцевий господарський суд, відповідно до підвідомчості та підсудності, встановлених цивільним процесуальним чи господарським процесуальним законом.

У вирішенні питання про те, який суд, загальний чи господарський, компетентний розглядати заяви про скасування рішення третейського суду господарським судам необхідно виходити з вимог статей 24, 26 чинного Цивільного процесуального кодексу України (1501-06, 1502-06, 1503-06, 1504-06, 1505-06) (з моменту набрання чинності Цивільним процесуальним кодексом України від 18.03.2004 N 1618-IV (1618-15) – статті 15 цього Кодексу) та статей 1, 12 Господарського процесуального кодексу України (1798-12) (далі – ГПК).

1.2. У визначенні господарського суду, компетентного розглядати конкретну заяву про скасування рішення третейського суду, слід керуватися статтями 13-16 ГПК (1798-12), якими встановлено правила щодо визначення підсудності справ місцевим господарським судам.

Виходячи з відповідних приписів, судом, компетентним розглядати заяву про скасування рішення третейського суду, є господарський суд, до підсудності якого віднесено вирішення спору, переданого сторонами на вирішення до третейського суду відповідно до вимог Закону (1701-15).

1.3. Закон (1701-15) передбачає можливість подання заяви про скасування рішення третейського суду лише стороною у справі (частина друга статті 51 Закону). Отже, місцевий господарський суд повинен відмовляти у

прийнятті такої заяви, якщо її подано не стороною у справі, тобто позивачем або відповідачем, які згідно зі статтею 2 Закону не були сторонами третейського розгляду. Треті особи відповідно до частини третьої статті 34 Закону (1701-15) не користуються правом оскарження рішення третейського суду.

1.4. Частиною четвертою статті 51 Закону (1701-15) встановлено, що заяву про скасування рішення третейського суду може бути подано до компетентного суду протягом трьох місяців з дня прийняття рішення третейським судом. Законом не передбачено можливості відновлення цього строку. Тому у разі його пропуску з будь-яких причин місцевий господарський суд має ухвалю відмовити у прийнятті відповідної заяви.

1.5. Закон (1701-15) не передбачає можливості оскарження ухвал, постановлених третейським судом з питань, що виникають у процесі розгляду справи.

1.6. Господарським судам необхідно мати на увазі, що наведений у частині третій статті 51 Закону (1701-15) перелік підстав, з яких може бути оскаржене та скасоване рішення третейського суду, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Отже, у разі оскарження рішення третейського суду з інших підстав, ніж наведені у зазначеній нормі Закону (1701-15), у прийнятті відповідної скарги слід відмовляти.

1.7. Заява про скасування рішення третейського суду подається в письмовій формі й підписується повноважною особою підприємства чи організації (у розумінні частини першої статті 1 ГПК України (1798-12) або його (її) представником. У заяві має бути зазначено:

- найменування господарського суду, до якого вона подається;
- повне найменування третейського суду, який прийняв рішення зі справи, його поштову адресу;
- повне найменування або прізвище, ім'я та по-батькові особи, яка подала заяву, її поштову адресу;
- відомості про рішення третейського суду, яке оскаржується (номер, дата, сторони, предмет і причини спору, зміст резолютивної частини);
- відомості про наявність передбачених Законом (1701-15) підстав скасування рішення третейського суду;
- вимога про скасування рішення третейського суду;
- перелік документів, що додаються до заяви.

У заяві можуть бути зазначені й інші відомості, якщо вони мають значення для розгляду цієї заяви (номери телефонів, факсів, адреси електронної пошти сторін та третейського суду тощо).

1.8. До заяви про скасування рішення третейського суду повинні бути додані:

- оригінал або копія такого рішення. Відповідна копія має бути завірена: для постійно діючого третейського суду – головою цього суду або нотаріусом, для третейського суду ad hoc – у нотаріальному порядку. Господарському суду необхідно ретельно перевіряти зміст такої угоди на предмет її відповідності вимогам статті 12 Закону (1701-15), маючи на увазі, що недодержання передбачених цією статтею правил тягне за собою недійсність третейської угоди;
- документ чи документи, що підтверджують надіслання копії заяви іншій стороні (сторонам) у справі (поштова квитанція, фіскальний чек, повідомлення про вручення, розписка тощо);
- довіреність чи інший документ, який підтверджує повноваження особи на підписання заяви;
- інші документи, якщо вони мають значення для розгляду питання про скасування рішення третейського суду, тобто обґрунтовують вимоги про таке скасування (судові рішення, акти, листи, інші письмові матеріали, що містять відомості про обставини, викладені в заяві).

Декретом Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 N 7-93 (7-93) не передбачено справляння державного мита із заяв про скасування рішень третейських судів. Тому до внесення до чинного законодавства відповідних змін у господарських судів немає правових підстав вимагати подання доказів сплати державного мита із зазначених заяв.

1.9. Недодержання умов подання заяви про скасування рішення третейського суду тягне за собою наслідки у вигляді відмови у прийнятті заяви або повернення заяви.

1.9.1. Господарський суд виносить ухвалу про відмову в прийнятті заяви, якщо:

- рішення третейського суду оскаржено з підстав, не передбачених статтею 51 Закону (1701-15);
- заяву подано не стороною у справі;
- заяву подано з пропуском встановленого Законом (1701-15) строку;
- оскаржується рішення третейського суду зі справи, не віднесеної до підвідомчості господарському суду;
- у провадженні господарського суду є справа про скасування того ж рішення третейського суду з тих же підстав.

1.9.2. Господарський суд виносить ухвалу про повернення заяви і доданих до неї документи, якщо:

- заяву подано з порушенням правил щодо підсудності справ господарським судам;
- заява не відповідає вимогам, зазначеним у пунктах 1.7 і 1.8 цих рекомендацій;
- заяву не підписано або підписано особою, яка не мала права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;
- господарським судом у встановлений строк не отримано витребувану справу з третейського суду.

Повернення заяви не перешкоджає повторному зверненню з нею до господарського суду в загальному порядку після усунення допущених недоліків.

1.10. Ухвала про відмову у прийнятті заяви або про повернення заяви надсилається сторонам у спорі, що вирішений третейським судом, не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви.

Разом з ухвалою надсилається заява з документами, що були додані до неї.

1.11. Ухвалу про відмову в прийнятті заяви або про повернення заяви може бути оскаржено на загальних підставах.

1.12. Якщо заяву подано з додержанням відповідних вимог, господарський суд виносить ухвалу із зазначенням у ній про призначення справи до розгляду в судовому засіданні та про час і місце його проведення.

Відповідна ухвала надсилається особі, яка подала заяву, та іншим сторонам спору, що вирішений третейським судом.

Цією ж ухвалою господарський суд витребує справу з третейського суду, в якому вона зберігається. Витребувана справа має бути надіслана господарському суду протягом п'яти днів від дня надходження відповідної ухвали до третейського суду.

1.13. Ухвали господарського суду, зазначені в пункті 1.10 цих рекомендацій, надсилаються за адресами, що містяться у рішенні третейського суду чи в заяві і вважаються одержаними адресатом у день доставки, хоча б адресат за даною адресою не знаходився. В такому разі посилення особи на неодержання процесуальних документів не може бути підставою для скасування відповідної ухвали господарського суду.

1.14. Строк і порядок розгляду заяви визначаються відповідно до вимог розділу XI ГПК (1798-12) господарський суд розглядає заяву за участю сторін та інших учасників третейського розгляду.

Неявка цих осіб у судові засідання не є перешкодою для розгляду заяви.

У судовому розгляді господарський суд з'ясовує компетенцію третейського суду щодо розгляду спору між сторонами відповідно до укладеної ними третейської угоди та перевіряє відповідність заяви підставам для скасування рішення третейського суду, передбаченим частиною третьою статті 51 Закону (1701-15).

Господарський суд розглядає питання про скасування рішення третейського суду лише з підстав, викладених у заяві.

1.15. За результатами розгляду заяви господарський суд приймає рішення, зміст якого повинен відповідати статті 84 ГПК (1798-12) з урахуванням особливостей відповідної категорії справ.

За наявності підстав, наведених у частині третій статті 51 Закону (1701-15), господарський суд приймає рішення про скасування рішення третейського суду.

У резолютивній частині судового рішення про скасування рішення третейського суду зазначається про скасування рішення третейського суду з даними, що його ідентифікують (найменування третейського суду, який прийняв рішення, дату його прийняття, сторони спору, предмет вимоги).

За відсутності підстав для скасування рішення третейського суду господарський суд приймає рішення про відмову у задоволенні заяви про скасування рішення третейського суду.

2. Порядок розгляду заяви про видачу виконавчого документа.

2.1. У разі, коли рішення третейського суду не виконується добровільно зобов'язаною цим рішенням стороною, інша сторона може подати до компетентного суду заяву про видачу виконавчого документа, яким у господарському судочинстві згідно зі статтею 116 ГПК (1798-12) та пунктом 3 статті 18-1 Закону України «Про виконавче провадження» (606-14) є наказ.

2.2. Заява про видачу виконавчого документа подається в письмовій формі, підписується стороною, на користь якої прийнято рішення, або її представником. У цій заяві зазначаються найменування господарського суду, уповноваженого видати виконавчий документ, найменування, склад та місцезнаходження третейського суду, найменування і місцезнаходження сторін у спорі, що вирішений третейським судом, дата прийняття рішення третейського суду та мотивовані вимоги заявника із зазначенням про закінчення строку добровільного виконання цього рішення, якщо такий строк у рішенні встановлено (частина перша статті 55 Закону (1701-15)). До заяви про видачу виконавчого документа додаються такі ж самі документи, що й до заяви про скасування рішення третейського суду.

У разі невідповідності заяви про видачу виконавчого документа зазначеним вимогам вона повертається особі, яка її подала. Ця особа має право подати таку заяву повторно після усунення недоліків, які стали причиною її повернення.

2.3. Розгляд заяви про видачу виконавчого документа здійснюється господарським судом за правилами розділу XI ГПК (1798-12) з урахуванням особливостей, передбачених статтею 56 Закону (1701-15), зокрема, щодо строків розгляду такої заяви. Господарському суду слід відкладати розгляд заяви про видачу наказу на виконання рішення третейського суду у разі надходження до господарського суду одночасно й заяви іншої сторони про скасування цього ж рішення і коли є підстави для розгляду останньої заяви по суті. У цих випадках господарський суд може відкласти розгляд заяви про видачу наказу до розгляду по суті заяви про скасування відповідного рішення третейського суду, але в межах строків, встановлених частинами першою та другою статті 56 Закону (1701-15).

2.4. За результатами розгляду заяви про видачу виконавчого документа господарський суд виносить ухвалу, зміст якої повинен відповідати вимогам статті 86 ГПК України (1798-12) з урахуванням вимог статті 56 Закону (1701-15). Ухвала про видачу виконавчого документа має, зокрема, містити:

- найменування і склад третейського суду;
- найменування заявника;
- найменування сторін спору, що вирішувався третейським судом;
- стислий виклад суті спору, що вирішувався третейським судом, і відомості про резолютивну частину рішення третейського суду;
- мотиви винесення ухвали з посиланням на статтю 56 Закону (1701-15);
- висновок про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду або відмову у задоволенні заяви про видачу такого документа.

2.5. Зміст наказу на примусове виконання рішення третейського суду має відповідати вимогам статті 117 ГПК (1798-12) та статті 19 Закону України «Про виконавче провадження» (606-14). У виданому наказі має бути викладено резолютивну частину рішення третейського суду і зазначено, що його видано на виконання рішення третейського суду.

2.6. Відповідно до частини четвертої статті 56 Закону (1701-15) сторона, на користь якої виданий виконавчий документ, одержує його безпосередньо у компетентному суді. Наведена норма не виключає можливості надіслання господарським судом виданого ним виконавчого документа зазначеній сторо-

ні разом з ухвалою про видачу виконавчого документа (частина третя цієї ж статті (1701-15).

2.7. Вичерпний перелік підстав для відмови у задоволенні заяви про видачу виконавчого документа наведено в частині шостій статті 56 Закону (1701-15). Господарським судам необхідно мати на увазі, що відмова в задоволенні такої заяви не позбавляє жодну із сторін спору, вирішеного третейським судом, права на звернення після набрання чинності відповідною ухвалою до господарського суду за вирішенням цього ж спору в загальному порядку (частина восьма статті 56 Закону (1701-15).

2.8. В ухвалі, винесеній за результатами розгляду заяви про видачу виконавчого документа, може бути зазначено, що рішення третейського суду не підлягає виконанню у певній частині з посиланням на зазначену в частині шостій статті 56 Закону (1701-15) підставу, якій суперечить ця частина рішення третейського суду. Решту спірних питань у такому разі може бути передано на розгляд господарському суду в загальному порядку.

2.9. Ухвалу про відмову у видачі виконавчого документа може бути оскаржено в апеляційному порядку на загальних підставах відповідно до розділу XII ГПК (1798-12) з урахуванням особливого строку, встановленого для цього частиною восьмою статті 56 Закону (1701-15) – 15 днів після винесення такої ухвали. Відповідний строк є процесуальним, і в разі визнання господарським судом поважною причини його пропуску може бути відновлений.

2.10. Питання про подальшу долю матеріалів справи третейського суду після розгляду господарським судом заяви про видачу виконавчого документа вирішується у залежності від того, чи є третейський суд постійно діючим, чи утвореним для вирішення конкретного спору. В першому випадку справа підлягає поверненню до третейського суду (частина п'ята статті 56 Закону (1701-15), в другому – зберігається у відповідному господарському суді (частина друга статті 54 Закону).

2.11. Викладене в рішенні Конституційного Суду України від 24 лютого 2004 року зі справи № 1-8/2004 про виконання рішень третейських судів офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» (606-14) надано до набрання чинності Законом; тому воно не стосується визначеного статтею 55 Закону (1701-15) порядку виконання рішення третейського суду, відповідно до якого якщо таке виконання потребує вчинення дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх службовими особами, то воно здійснюється за умови видачі компетентним судом виконавчого документа.

*Голова Вищого Господарського Суду України
Д. Притика*

ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

(Витяг)

Стаття 12. Справи, підвідомчі господарським судам

Господарським судам підвідомчі:

1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів та з інших підстав, а також у спорах про визнання недійсними актів з підстав, зазначених у законодавстві, крім:

спорів, що виникають при погодженні стандартів та технічних умов;

спорів про встановлення цін на продукцію (товари), а також тарифів на послуги (виконання робіт), якщо ці ціни і тарифи відповідно до законодавства не можуть бути встановлені за угодою сторін;

інших спорів, вирішення яких відповідно до законів України, міждержавних договорів та угод віднесено до відання інших органів;

2) справи про банкрутство;

3) справи за заявами органів Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції.

Підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами на вирішення третейського суду (арбітражу), крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб.

(Стаття 12 із змінами, внесеними згідно із Законами N 82/95-ВР від 02.03.95, N 251/97-ВР від 13.05.97, N 2249-III (2249-14) від 18.01.2001)

Стаття 80. Припинення провадження у справі

Господарський суд припиняє провадження у справі, якщо:

1) спір не підлягає вирішенню в господарських судах України;

1-1) відсутній предмет спору;

2) є рішення господарського суду або іншого органу, який в межах своєї компетенції вирішив господарський спір між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав;

(Пункт 3 частини першої статті 80 виключено на підставі Закону N 2705-IV (2705-15) від 23.06.2005);

4) позивач відмовився від позову і відмову прийнято господарським судом;

5) сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду;

6) підприємство чи організацію, які є сторонами, ліквідовано;

7) сторони уклали мирову угоду і вона затверджена господарським судом.

У випадках припинення провадження у справі повторне звернення до господарського суду зі спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав не допускається.

Про припинення провадження у справі вноситься ухвала, в якій мають бути вирішені питання про розподіл між сторонами господарських витрат, про повернення державного мита з бюджету, а також можуть бути розв'язані питання про стягнення штрафів, передбачених у пунктах 4 і 5 частини другої статті 83 цього Кодексу.

Ухвалу про припинення провадження у справі може бути оскаржено.

(Стаття 80 із змінами, внесеними згідно із Законами N 251/97-ВР від 13.05.97, N 2413-III (2413-14) від 17.05.2001, N 2539-III (2539-14) від 21.06.2001, N 2705-IV (2705-15) від 23.06.2005)

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕЄСТР ПОСТІЙНО ДІЮЧИХ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

Автономна Республіка Крим

1. Постійно діючий Кримський третейський суд при концерні «ДСН».
2. Постійно діючий третейський суд при Торгово-промисловій палаті Криму.
3. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Алуштинська третейська рада».
4. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Таврійський правовий союз».
5. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Таврійський правовий діючий третейський суд при Асоціації «Освіта і наука».
6. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Творці Криму».
7. Постійно діючий третейський суд «Форум» при 000 «Кримська універсальна біржа».
8. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «КрАБ».

Вінницька область

9. Третейський суд при Вінницькій торгово-промисловій палаті.
10. Третейський суд при Вінницькій товарній універсальній біржі.
11. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Правовий центр підприємства».

Волинська область

12. Постійно діючий третейський суд при Волинській торгово-промисловій палаті.

Дніпропетровська область

13. Постійно діючий третейський суд «Перший третейський суд Асоціації «Правопорядок».
14. Постійно діючий третейський суд при корпорації «Верітас».
15. Постійно діючий третейський суд при Дніпропетровській торгово-промисловій палаті.

16. Постійно діючий міжрегіональний третейський суд при Асоціації «Українська третейська організація підприємств та фінансових установ».
17. Постійно діючий третейський суд товарної біржі «Третейська».
18. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «Очаг».
19. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «Фінансовий капітал».
20. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «УМТБ».
21. Постійно діючий третейський суд «Південно-східний міжрегіональний» при товарній біржі «Універсальна біржа нерухомості «Троїцька».
22. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Дніпропетровська банківська спілка».
23. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «Днепроторгправо-забезпечення».
24. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Весна – Правозахист».
25. Постійно діючий третейський суд Асоціації «Український правозахисний альянс».
26. Постійно діючий третейський суд Асоціації «Регіональна правова група».
27. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Регіональний фондова спілка».
28. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «ЛЕВЛЕКС».
29. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі Вікторіанська».
30. Постійно діючий третейський суд при Українській асоціації виробників феросплавів та іншої електрометалургійної продукції».
31. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «Лояр».
32. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Правозахист».
33. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Правозахист підприємницької діяльності».
34. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «Августа-1».

Донецька область

35. Північно-Донбаський постійно діючий третейський суд.
36. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Жінка та бізнес».
37. Третейський суд при Донецькій торгово-промисловій палаті.

38. Постійно діючий третейський суд «ФАКТ».

39. Постійно діючий суд при Спеціалізованій Донецькій товарній біржі «Меркурій».

Житомирська область

40. Постійно діючий третейський суд при Житомирській торгово-промисловій палаті.

Закарпатська область

41. Постійно діючий третейський суд при Закарпатській торгово-промисловій палаті.

Запорізька область

42. Постійно діючий третейський суд при Асоціації бірж Запоріжжя.

43. Постійно діючий третейський суд при Запорізькій торгово-промисловій палаті.

Івано-Франківська область

44. Постійно діючий третейський суд при Івано-Франківській торгово-промисловій палаті.

Київська область

45. Постійно діючий третейський суд при Київській обласній (регіональній) торгово-промисловій палаті.

46. Постійно діючий третейський суд «Ліга підприємців Білоцерківщини».

Кіровоградська область

47. Постійно діючий третейський суд при Кіровоградській регіональній торгово-промисловій палаті.

Луганська область

48. Третейський суд при Асоціації «Лойер-консалтинг груп».

49. Постійно діючий третейський суд при корпорації «ЛПК».

50. Постійно діючий третейський суд при Луганській регіональній торгово-промисловій палаті.

51. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Правовий захист підприємств».

52. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Правосуддя».
53. Постійно діючий третейський суд при Асоціації БТІ Луганської області «Інвентаризація».
54. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Бізнес і право».

Львівська область

55. Постійно діючий третейський суд при Львівській торгово-промисловій палаті.
56. Постійно діючий третейський суд при Львівській асоціації учасників ринку нерухомості.

Миколаївська область

57. Постійно діючий третейський суд Чорноморської товарної біржі агропромислового комплексу.
58. Постійно діючий третейський суд Універсальної товарної біржі «Нерухомість Н».
59. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Третейський розгляд спорів».
60. Постійно діючий третейський суд при Миколаївській професійній асоціації «Третейське управління правовими конфліктами».
61. Постійно діючий третейський суд при Регіональній торгово-промисловій палаті Миколаївської області.

Одеська область

62. Постійно діючий третейський суд Асоціації «МІАР-ТС».
63. Одеський обласний постійно діючий третейський суд при Універсальній товарній біржі «Південь».
64. Третейський суд при Асоціації «Південноукраїнська спілка юристів, адвокатів та правозахисників України».
65. Одеський обласний постійно діючий третейський суд Асоціації «ЮРКІС-ТС».

Полтавська область

66. Постійно діючий третейський суд при Кременчуцькому відділенні Полтавської торгово-промислової палати.

Рівненська область

- 67. Третейський суд при Рівненській облспоживспілці.
- 68. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «Рівненська міжрегіональна агропромислова біржа «ПРАЙС-АГРО».
- 69. Третейський суд при Рівненській торгово-промисловій палаті.
- 70. Постійно діючий третейський суд при Універсальній товарній біржі «Україна –Захід».
- 71. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «Західноукраїнська».

Сумська область

- 72. Постійно діючий третейський суд при Сумській торгово-промисловій палаті.

Тернопільська область

- 73. Постійно діючий третейський суд при Тернопільській регіональній торгово-промисловій палаті.

Харківська область

- 74. Харківський обласний постійно діючий третейський суд.
- 75. Постійно діючий третейський суд м. Харкова.
- 76. Постійно діючий третейський суд при Харківській ТПП.
- 77. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Інвестиційно-промислова група «Восток».

Херсонська область

- 78. Постійно діючий третейський суд при Херсонській обласній товарній біржі.
- 79. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «Аграрна біржа».

Хмельницька область

- 80. Постійно діючий третейський суд при Хмельницькій торгово-промисловій палаті.

81. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Правозахисник».

Черкаська область

82. Постійно діючий третейський суд при Черкаській торгово-промисловій палаті.

83. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі агропромислового комплексу центральних областей України (АПК ЦО України).

Чернівецька область

84. Постійно діючий третейський суд при Чернівецькій торгово-промисловій палаті.

Місто Київ

85. Постійно діючий третейський суд при Українському Національному комітеті Міжнародної торгової палати.

86. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Газові трейдери України».

87. Постійно діючий третейський суд при Київській торгово-промисловій палаті.

88. Постійно діючий третейський суд при корпорації «Юртранссервіс».

89. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Український правовий альянс».

90. Постійно діючий третейський суд при Центральній спілці споживчих товариств України (Укоопспілці).

91. Постійно діючий третейський суд при Асоціації українських банків.

92. Постійно діючий третейський суд при саморегулювальній організації «Професійна асоціація реєстраторів та депозитаріїв».

93. Постійно діючий третейський суд при Асоціації третейської справи.

94. Постійно діючий третейський суд при Юридичній корпорації «Принцип».

95. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Перша фондова торгова система».

96. Постійно діючий третейський суд Інтернет-Асоціації України.

97. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Фінансова арбітражна палата».

98. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Підприємців і промислов-

- ців – постачальників товарів, робіт і послуг для державних потреб».
99. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Сила закону».
100. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Баланс».
101. Постійно діючий третейський суд при Асоціації третейського судочинства України.
102. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Реалізації і захист прав і законних інтересів юридичних і фізичних осіб».
103. Постійно діючий третейський суд при корпорації «Богдан».
104. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Асоціація юридичних фірм України».
105. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Київтрансбуд».
106. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Інфо-Лідер».
107. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Ліга-Паритет».
108. Постійно діючий третейський суд при ОАО «Київська універсальна біржа».
109. Постійно діючий третейський суд при товарній біржі «Республіканська товарна біржа».
110. Постійно діючий третейський суд при Асоціації «Всеукраїнське об'єднання торговців транспортними засобами».

Місто Севастополь

111. Постійно діючий третейський суд при Севастопольській торгово-промисловій палаті.
112. Постійно діючий третейський суд при корпорації «Юридична компанія «Бізнес-Право-Аудит».
113. Постійно діючий незалежний третейський суд при Всеукраїнській громадській організації «Ліга юридичного захисту інтересів споживачів».
114. Постійно діючий третейський суд при ВОО «Українська правова спілка».
115. Постійно діючий незалежний третейський суд при ВОО «Ліга юристів України».
116. Постійно діючий незалежний третейський суд при ВОО «Спілка третейських суддів України».
117. Третейський суд при Торгово-промисловій палаті України.

118. Постійно діючий третейський суд при ВОО «Асоціація спеціалістів в аграрній сфері «Третейська ініціатива».
119. Незалежний третейський суд при Всеукраїнській громадській організації «Всеукраїнська асоціація маркетингу».
120. Постійно діючий третейський суд при ВОО «Спілці юристів України».
121. Постійно діючий третейський суд при Всеукраїнській громадській організації «Асоціація платників податків України».
122. Постійно діючий третейський суд при Всеукраїнській громадській організації «Довіра».
123. Постійно діючий третейський суд при ВОО «Всеукраїнське авторське товариство».
124. Постійно діючий третейський суд при ВОО «Ліга оцінників земель».
125. Постійно діючий третейський суд при ВОО «Всеукраїнська спілка оцінників».
126. Третейський суд «Захист прав» ВОО «Мерседес-Бенц Клуб Україна».
127. Постійно діючий третейський суд при ВОО «Третейська палата».
128. Постійно діючий третейський суд при ВОО «Всеукраїнське об'єднання правників».
129. Постійно діючий третейський суд при Всеукраїнській професійній громадській організації «Спілка аудиторів України».
130. Постійно діючий третейський суд при Всеукраїнській громадській організації «Надія українців».
131. Постійно діючий третейський суд при Всеукраїнській професійній громадській організації «Лідер».
132. Постійно діючий третейський суд при Асоціації спеціалістів по нерухомості (реелторів) України.
133. Незалежний третейський суд при ВОО «Альянс правової підтримки підприємців».
134. Постійно діючий третейський суд при ВОО «Альянс».

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА	5
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТІВ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ	15
ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ, ЇХ ВИДИ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНИХ ЮРИСДИКЦІЙ	23
ПОРЯДОК УТВОРЕННЯ І ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ	32
ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ: ВИМОГИ ДО ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДДІВ	40
ТРЕТЕЙСЬКИЙ РОЗГЛЯД СПРАВ	49
Звернення до третейського суду з позовною заявою	50
Забезпечення позову	52
Процедура розгляду справи по суті	54
ТРЕТЕЙСЬКИЙ ЗБІР ТА ВИТРАТИ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ, ПОВ'ЯЗАНІ З РОЗГЛЯДОМ СПОРУ	63
РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ, ЙОГО ВИДИ, ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ФОРМИ	70
ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ	78
ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА РІШЕННЯМИ ПОСТІЙНО ДІЮЧИХ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ	92
ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ	
Для чого необхідний захист прав власників	103
Що таке третейський суд	104
Співвідношення третейського суду з органами правосуддя	106
Переваги третейського розгляду	107
Особи, які отримують переваги від впровадження третейського розгляду спорів	107
Практичний досвід третейських судів	112
ТРЕТЕЙСЬКА ПАЛАТА УКРАЇНИ	124
ЗАКОН УКРАЇНИ “Про третейські суди”	
Розділ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	128

Розділ II. ТРЕТЕЙСЬКА УГОДА	134
Розділ III. ФОРМУВАННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ	136
Розділ IV. ВИТРАТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИРІШЕННЯМ СПОРУ ТРЕТЕЙСЬКИМ СУДОМ	141
Розділ V. ТРЕТЕЙСЬКИЙ РОЗГЛЯД	143
Розділ VI. РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ	151
Розділ VII. ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ	155
Розділ VIII. ТРЕТЕЙСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ	157
Розділ IX. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ	158
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ	160
ПРЕЗИДІЯ ВИЩОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ УКРАЇНИ	164
ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (витяг) ..	171
Всеукраїнський реєстр постійно діючих третейських судів	173

ДЛЯ НОТАТОК

Методичний посібник

Третейські суди в Україні

Книга перша

*Автори: за редакцією
В. П. Самохвалова та А. Ф. Ткачука*

Редактор: Стірська Н. М.

Інститут громадянського суспільства
м. Київ, бульв. Дружби народів 22, к. 21
тел./факс: 529-73-94
ел. пошта: csi@csi.org.ua
Інтернет сторінка: www.csi.org.ua

Виготовлено ТОВ „ІКЦ Леста“

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК 726 від 18.12.2001 р.
м. Київ, бульв. Дружби народів, 22, к. 21, тел. 529-07-32.

Підписано до друку з оригінал-макету 01.10.2007

Формат 60x84/16. Гарнітура OfficinaSerifC. Папір офсетний.

Умовн.-друк. арк. 10,69. Обл.-вид. арк. 9,86. Наклад 1500 прим.
